

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

EVERSTI HANNUKSELA SOTILASJOHTAJANA JATKOSODASSA

Pro gradu -tutkielma

Kadetti

Maria Enlund

Kadettikurssi 91

Jääkäriopintosuunta

Maaliskuu 2008

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

Kadettikurssi 91	Jääkäriopintosuunta
Kadetti Maria Enlund	
Eversti Hannuksela sotilasjohtajana jatkosodassa	
Sotahistoria	Kurssikirjasto
Maaliskuu 2008	Tekstisivuja 90 Liitesivuja 6
TIIVISTELMÄ	
<p>Tutkielmassa selvitetään aluksi eversti H. E. Hannukselan henkilöhistoriaa ja sotilaskoulutusta. Seuraavaksi perehdytään Hannukselan toimintaan rauhanajan puolustusvoimissa ja hänen toimiinsa talvisodassa. Sen jälkeen paneudutaan Hannukselan toimintaan jatkosodassa 19. Divisioonan komentajana alkaen divisioonan perustamisvaiheesta ja päättyen sen lakkauttamiseen asemasotavaiheeseen siirryttäessä. Pääpaino kohdistuu hyökkäyskesän 1941 sotatoimien johtamiseen Laatokan Karjalassa.</p>	
<p>Tutkielmassa selvitetään, millaisiin tapahtumiin eversti Hannuksela joutui rintamakomentajana ja miten hän ratkaisi eri tilanteet. Pääpaino on 19. Divisioonan sotatoimissa jatkosodan hyökkäysvaiheen aikana ja niistä tehdyissä johtopäätöksissä. Yksityiskohtaisten taistelutapahtumien rinnalla paneudutaan Hannukselan johtamistapaan ja henkilösuhteisiin.</p>	
<p>Tutkielman tavoitteena on selvittää, millainen oli eversti Hannukselan toimintamalli komentajana 19. Divisioonan hyökätessä jatkosodassa kesällä 1941. Raskaisiin tappiolukuihin johtaneet tapahtumat hyökkäyksen ensimmäisen viikon aikana ovat erityisen tarkastelun kohteena. Tutkimuksen kohteena ovat Hannukselan kommunikointi ylemmän johtoportaan kanssa sekä Hannukselan henkilösuhteet alaisiinsa, erityisesti hänen suhtautumisensa JR 16:n komentajaan, eversti Matti Laurilaan.</p>	
<p>Hannukselan kaikessa toiminnassa on nähtävissä hänen lojaalisuutensa armeijakunnan komentajaa kohtaan. Huolimatta siitä, miten toteuttamiskelpoisia suunnitelmat olivat, Hannuksela pyrki aina pikkutarkasti noudattamaan ylemmän johtoportaan antamia käskyjä.</p>	

Pätevyyttä ja kokemusta Hannukselalta ei olisi puuttunut tehdä joskus omavaltaisiakin ratkaisuja hyökkäysten toteuttamiseksi. Hän ei kuitenkaan koskaan kyseenalaistanut saamiaan tehtäviä tai ei ainakaan ilmaissut eriävää mielipidettään. Kenraalimajuri Hägglund pitikin Hannukselaa luottomiehenä, jolle saattoi antaa vaikeita, joskus jopa ylivoimaisia tehtäviä. Hannuksela ei koskaan arvostellut ylempää esikuntaa huonosta asioiden suunnittelusta, vaikka siihen olisi ollut joskus aihettakin.

Suhtautumisessaan alaisiinsa Hannukselalla olisi ollut paljon korjaamisen varaa. Hän ei nauttinut varauksetonta luottamusta alaistensa taholta, mikä johti moniin ristiriitoihin. Erityisesti Hannulan henkilösuhteet JR 16:n komentajaan, eversti Laurilaan kärjistyivät niin, että Hannuksela joutui lopulta esittämään Laurilan siirtoa muihin tehtäviin. Hannuksela ei ollut hyvä henkilöjohtaja, joka olisi voinut piiskata miehiään ylivoimaiseltakin tuntuneisiin tehtäviin. Tällaista luottamusta Hannuksela ei missään vaiheessa saavuttanut alaistensa silmissä. Sen sijaan Hannuksela oli tyypillinen sotilasjohtaja siinä, että hän piti ohjenuoranaan käskyjen ja määräysten tinkimätöntä noudattamista. Tällaista käyttäytymistä hän vaati paitsi itseltään, myös alaisiltaan.

Tutkimustyö perustuu lukuisiin taistelutapahtumiin, joihin eversti Hannuksela joutui hyökkäyskesän 1941 aikana sekä niistä tehtyihin johtopäätöksiin. Eversti Hannukselan voidaan arvioida onnistuneen varsin kelpollisesti tehtävässään rintamakomentajana. Hannukselan elämäntyö päättyi vuonna 1942 sydänkohtaukseen hänen ollessaan vain 48-vuotias.

Päätutkimusmenetelmänä on käytetty vertailevaa asiakirjatutkimusta. Tutkimuksessa on tukeuduttu niihin historiateoksiin ja kirjoituksiin, jotka käsittelevät 19. Divisioonan toimintaa ja erityisesti eversti Hannukselan henkilökuva sekä hänen toimintaansa divisioonan komentajana. Lisäksi lähdeaineistona on käytetty 19. Divisioonan sotapäiväkirjoja, eversti Hannukselan operatiivisia käskyjä sekä muita sotilasasiakirjoja.

AVAINSANAT

Hannuksela, 19. Divisioona, henkilösuhteet, sotilasjohtaja, Laurila, JR 16

EVERSTI HANNUKSELA SOTILASJOHTAJANA JATKOSODASSA

1. TUTKIMUSAIHE.....	1
1.1 Johdanto	1
1.2 Lähdeaineisto	5
2. HANNUKSELAN HENKILÖHISTORIA	6
2.1 Hannukselan henkilöhistoria ja sotilaskoulutus	6
2.2 13. Divisioona talvisodassa.....	7
2.3 Arviointeja Hannukselan sotilasjohtajuudesta	10
3. 19. DIVISIOONAN LKP-VALMISTELUT JA KESKITYSMARSSI	13
3.1 Joukkojen perustaminen.....	13
3.2 Keskitysmarssi	14
4. 19. DIVISIOONAN SOTATOIMET JATKOSODASSA 1941.....	17
4.1 Hyökkäysvalmistelut.....	17
4.2 Läpimurtohyökkäys.....	20
4.3 Hyökkäys VII Armeijakunnan painopistesuunnassa	31
4.4 Hyökkäys Kaalamon, Kangaskylän ja Vannisenmäen alueilla.....	35
4.5 Hyökkäys Ihalanvaaraan ja Haapavaarankylään.....	41
4.6 Kumurin ja Koivikkomäen taistelut eversti Laurilan näkökulmasta.....	45
4.7 Divisioonan hyökkäys Kiteenjoen linjalle	51
4.8 Matti Laurilan glooria ja ”lakeuden ristit”	60
5. 19. DIVISIOONAN SOTATOIMET LAATOKAN KAJALASSA	66
5.1 VII Armeijakunnan saarrostaistelut Laatokalla.....	66
5.2 Divisioonan taistelut I Armeijakunnan johdossa	71
6. SIIRTYMINEN ASEMASOTAVAIHEESEEN.....	75
6.1 Divisioonan keskittäminen Karjalan Kannakselle	75
6.2 Joukkojen uudelleen järjestäminen ja 19. Divisioona lakkauttaminen	76
7. JOHTOPÄÄTÖKSET	78
7.1 Johtopäätöksiä 19. Divisioonan johtamisesta	78
7.2 Henkilösuhteiden vaikutuksesta.....	84
7.3 Tutkimuskysymysten tarkastelua	87
LÄHTEET	91
LIITTEET.....	94
VIITTEET	101

EVERSTI HANNUKSELA SOTILASJOHTAJANA JATKOSODASSA

”Jos olisi kysytty, mutta kun ei koskaan kysytä mitään ja jos yrittää jotain esittää niin ei anneta puhua loppuun tai ei sanottua noteerata mitenkään tai noteerataan ylimalkaisella huomautuksella, niin on toivotonta yrittää esittää mitään.”

Majuri Suvantola hyökkäyskesänä 1941

1. TUTKIMUSAIHE

1.1 Johdanto

Tutkimustyö käsittelee eversti Hannu Esa Hannukselan toimintaa 19. Divisioonan komentajana. Pääpaino on vuoden 1941 hyökkäysvaiheen tapahtumissa. Työssä paneudutaan aluksi Hannukselan henkilökuvaan ja hänen toimintaansa rauhan ajan puolustusvoimissa. Tämän jälkeen seurataan 19. Divisioonan perustamista liikekannallepanon aikana ja joukkojen keskitysmarssia tulevalle toiminta-alueelle.

Jatkosota alkoi keväällä 1941 Suomen liittyttyä Saksan rinnalla sotaan Neuvostoliittoa vastaan. Se vei 19. Divisioonan kesäsodan nimellä tunnettuun hyökkäysvaiheeseen valtakunnan rajan yli Laatokan Karjalaan. 19. Divisioona keskitettiin monien vaiheiden jälkeen Kiteelle ensimmäiseen tehtäväänsä. Eversti Hannukselan johtama divisioona kuului kenraaliluutnantti Heinrichsin johtamaan Karjalan Armeijaan ja sen VII Armeijakuntaan, jonka komentajana toimi kenraalimajuri Hägglund.

Tutkimustyön pääpaino on 19. Divisioonan sotatoimissa alkaen Niinisyrjästä 10.7.1941 ja päättyen divisioonan lakkauttamiseen asemasotavaiheeseen siirryttäessä 11.2.1942. Taistelutapahtumien kulun yksityiskohtaisella seuraamisella pyritään selvittämään, minkälaisiin tapahtumiin Hannuksela joutui rintamakomentajana ja miten hän ratkaisi eri tilanteet johtajana. Lisäksi paneudutaan yksityiskohtaisemmin eversti Hannukselan toimintaan vaikuttaneisiin henkilösuhteisiin. Aiheen taustahistoria ulottuu Hannukselan toimintaan rauhanajan puolustusvoimissa päättyen asemasotavaiheeseen ja 19. Divisioonan lakkauttamisen vuonna 1942. Hannukselan lapsuutta ja perhetaustaa käsitellään vain pääpiirteissään.

Tämä työ on sotatieteen maisterin tutkintoon kuuluva opinnäyte eli sotahistorian pro gradu -työ. 19. Divisioonan toiminnasta on kirjoitettu joitakin teoksia, jotka käsittelevät erityisesti kesäsodan 1941 aikaa. Eversti Hannukselan onnistumisista ja epäonnistumisista divisioonan komentajana löytyy mainintoja kirjallisuudessa, mutta analyttinen ja pohtiva kokonaisuus eversti Hannukselan sotilasjohtajuudesta puuttuu kokonaan, joten tämä tutkimus on tarpeellinen. Olen aikaisemmin tutkinut eversti Matti Laurilan toimintaan vaikuttaneita henkilösuhteita jalkaväkirykmentti 16:n komentajana kesäsodan aikana sotatieteen kandidaatin tutkinnon opinnäytteenä. Päättötutkimusmenetelmänä on käytetty vertailevaa asiakirjatutkimusta. Johtopäätöksiin on päädytty alkuperäisten asiakirjojen kriittisellä analysoinnilla sekä aiemmin tehtyjen tutkimusten ja muistelmateosten vertailulla.

Hyvä sotilasjohtajuus: Hyvällä sotilasjohtajuudella ymmärretään kykyä tehdä nopeita tilannearviointeja, muodostaa hyviä kokonaisnäkemyksiä ja tehdä oikeita johtopäätöksiä. Päätös on kyettävä aina perustelemaan, jotta myös päätöksen toimeenpanijat voivat arvioida, onko päätös oikeansuuntainen. Sotilasjohtajuus perustuu suoraan käskyvaltasuhteeseen, jossa demokraattinen päätöksenteko ei voi tulla kysymykseen. Sotilasjohtajuudelle on ominaista jakamaton vastuu, jossa komentaja vastaa kaikesta siitä, mitä hän on joko suullisesti tai kirjallisesti käskennyt. Vaikka vastuuta delegoidaan alaspäin sotilasorganisaatiossa, komentaja vastaa myös alemmalla tasolla tehtyjen päätösten seurauksista.

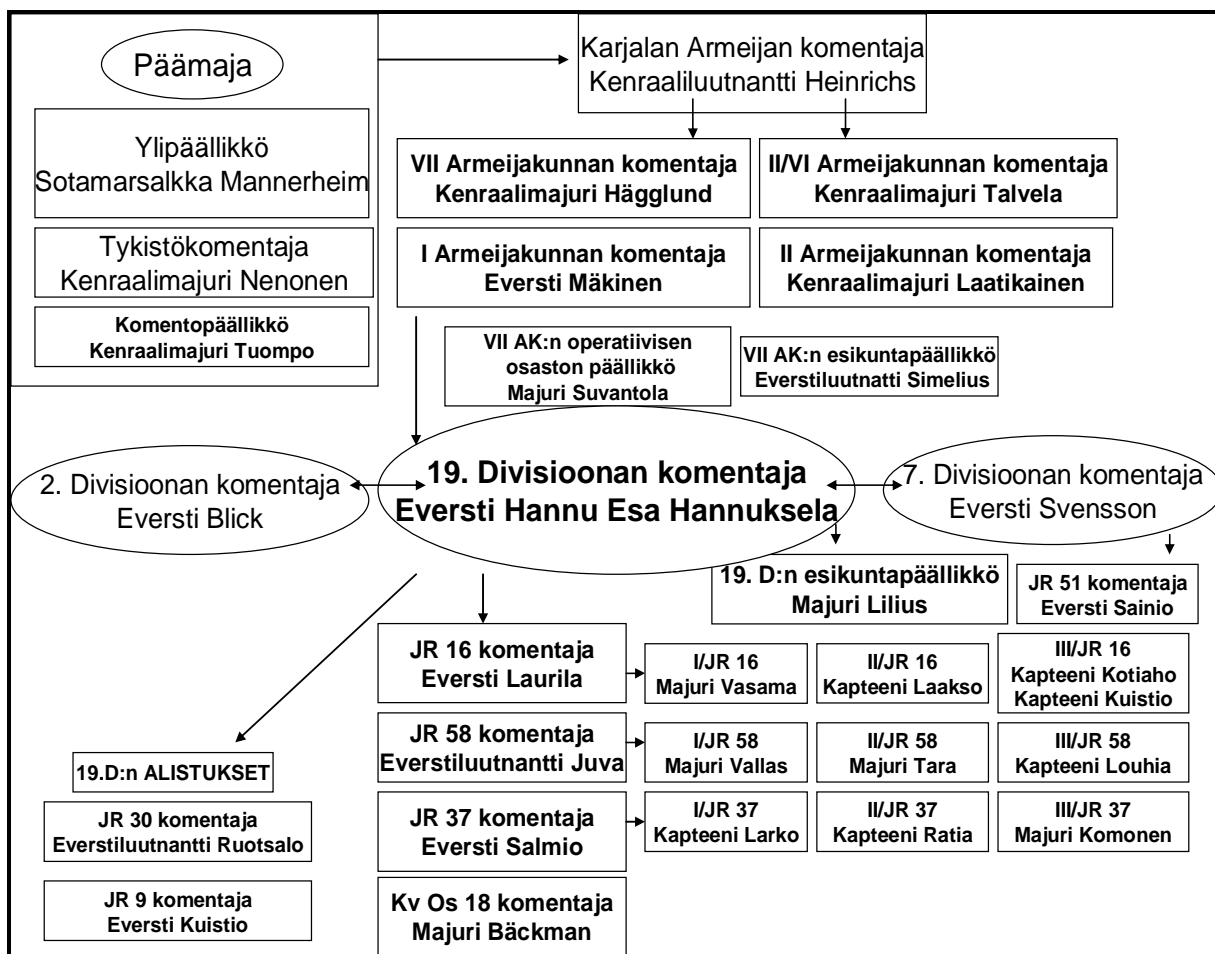
Hyvä sotilasjohtaja: Hyvän sotilasjohtajan ominaisuuksiin kuuluu käsketyn tehtävän suhteuttaminen joukon suorituskykyyn. Hyvän sotilasjohtajan on tiedettävä, mitä hänen johtamansa joukot ovat kykeneviä tekemään. Lisäksi hyvän sotilasjohtajan on oltava hyvä ihmistuntija. Hänen on tarkoin tunnettava alalistensa suoritus- ja toimeenpanokyky, jotta hän voi tietää, miten tarkkoja ja yksityiskohtiin meneviä käskyjä on alaisille annettava. Eräs tärkeimmistä

sotilasjohtajalle asetetuista vaatimuksista on annettujen käskyjen ja määräysten tinkimätön noudattaminen. Tästä on seurauksena molemminpuolisen luottamuksen syntyminen esimiesasemassa olevien ja alaisten välille. Jos tämä luottamus puuttuu, joudutaan helposti lukuisiin pikatilanteisiin, jatkuviin tilanteen uudelleen arviointeihin sekä tempoilevaan päätöksentekoon ja toimintaan.

Hyvä rintamakomentaja: Sodan ajan olosuhteissa annettujen käskyjen ja määräysten tinkimätön noudattaminen korostuu. Hyvän rintamakomentajan on pidettävä lujalla otteella toiminnan langat käsissään, jotta kenellekään ei jäisi epäselväksi, kuka on joukkojen johtaja. Komentajan vastuu tehdyistä päätöksistä on aina jakamaton. Tässä tutkimustyössä paneudutaan eversti Hannukselan toimintaan rintamakomentajana.

Pää tutkimuskohteena on eversti Hannu Esa Hannuksela henkilönä sekä hänen toimintansa sotilaana ja johtajana. Tarkastelu tuo esille hänen toimiaan ja vaikutustaan 19. Divisioonan alajohtoportaisiin eli eversti M. Laurilaan, everstiluutnantti E. Juvaan, eversti I. Salmioon ja majuri K. Bäckmaniin. Lisäksi tutkimuksessa tuodaan esille Hannukselan toiminnan heijastusvaikutuksia pataljoonien komentajiin rykmenttien komentajien kautta tai suoraan alistuksella. Ylemmän johtoportaan eli VII armeijakunnan komentajan, kenraalimajuri W. Hägglundin, hänen operatiivisen osastonsa päällikön, majuri A. Suvantolan ja esikuntapäällikön, everstiluutnantti J. Simeliuksen toimet ja niiden vaikutukset ovat merkittävässä roolissa. Myös Karjalan Armeijakunnan komentajan, kenraaliluutnantti A. Heinrichsin ja hänen vertaistensa VI armeijakunnan komentajan, kenraalimajuri P. Talvelan ja II Armeijakunnan komentajan, kenraalimajuri T. Laatikaisen toiminnalla oli vaikutusta Hannukselan ratkaisuihin. Eversti Hannukselan toimintaan ja ratkaistuihin vaikuttivat myös samalla loholla hyökänneet rintamakomentajat, 7. Divisioonan komentaja, eversti A. Svensson ja 2. Divisioonan komentaja, eversti A. Blick.

VIITEKEHYS

Työn päätutkimusongelma on: *Millainen oli eversti Hannu Esa Hannuksela 19. divisioonan komentajana?* Tutkimustyön päämääränä on selvittää, miten eversti H. E. Hannuksela suoriutui divisioonan komentajan tehtävistä tutkimuksen pääpainon ollessa kesän 1941 hyökkäyssotatoimissa. Tavoitteena on myös selvittää, mitkä syyt johtivat 19. Divisioonan suuriin tappiolukuihin sotatoimien alkuvaiheessa. Tutkimuksessa ovat keskeisesti esillä eversti Hannukselan henkilösuhteet alaisiinsa ja muihin komentajiin hänen johtaessaan taistelutoimia, erityisesti hänen suhteensa JR 16:n komentajaan eversti Matti Laurilaan.

Päätutkimusongelman lisäksi olennaisiksi alakysymyksiksi muodostuvat:

1. Millainen Hannuksela oli sotatoimien johtajana?
2. Miten ylemmän johtoportaen toiminta ja päätökset vaikuttivat Hannukselan toimintaan?
3. Miten alaisten toiminta vaikutti Hannukselan toimintaan?
4. Miten henkilösuhteet vaikuttivat Hannukselan johtamistoimintaan?

1.2 Lähdeaineisto

Lähdeaineisto koostuu tutkimusaihetta koskevista arkistolähteistä ja julkaistuista lähteistä. Arkistolähteinä on käytetty sota-arkiston sotapäiväkirjoja, operatiivisia käskyjä, muistelmia, henkilöarvosteluja, sotilasasiakirjoja ja kenraalimatrikkeliä. Julkaistujen lähteiden osalta tutkimuksessa on tukeuduttu pääsääntöisesti niihin historiateoksiin ja kirjoituksiin, joissa on käsitelty 19. Divisioonan toimintaa ja erityisesti eversti Hannukselan henkilökuvaa sekä hänen toimintaansa divisioonan komentajana.

Eversti Laurilan ja eversti Hannukselan välisistä suhteista on julkaistu muutamia teoksia. Teokset ovat pääsääntöisesti eteläpohjalaismyönteisiä ja tuovat esille kantansa ja asenteensa erityisesti Hannukselaa vastaan. Olen pyrkinyt tulkitsemaan teoksia kriittisesti ja neutraalista näkökulmasta ja näin tuomaan esille puolueettoman näkökulman tutkimuksen kohteeseen.

Eversti Laurilan ja eversti Hannukselan väliset henkilösuhteet olivat sotatieteiden kandidaatin tutkintoa varten tekemäni tutkielman aiheena. Tässä pro gradu -tutkielmassa viitataan mainitussa tutkielmassa esille tuomiini johtamistilanteisiin ja -ongelmiin. Olen myös hyödyntänyt tutkielmassa tekemiäni johtopäätöksiä tässä pro gradu -työssä.

2. HANNUKSELAN HENKILÖHISTORIA

2.1 Hannukselan henkilöhistoria ja sotilaskoulutus

Hannu Esa Hannuksela syntyi 12.12.1893 Ilmajoella kirkkoherran poikana. Hän kirjoitti ylioppilaaksi Kuopion suomalaisesta klassillisesta lyseosta v. 1914. Perheeseen kuuluivat puoliso Martta ja kaksi tytärtä, Riitta ja Kirsti. Kenraalimajuri Hannuksela kuoli 12.5.1942 Kivennavan Kekrolassa 48-vuotiaana. Kuolemansyyksi ilmoitettiin sydänhalvaus.¹

Sotilaskoulutuksen eversti Hannuksela sai Saksasta, kuten niin monet muutkin tuon ajan upseereista. Hannuksela astui 3.3.1916 vapaaehtoisena palvelukseen Saksan Armeijan Kuninkaallisessa Preussilaisessa Jääkäripataljoona 27:ssä. Hän palveli tuolloin Lockstedtin leirillä kevyessä kenttähaupitsipatterissa 942. (L.F.H. Batterie 942 /Jäg. Batl. 27/Ausbildungsgruppe). Hannuksela lieene jo tuolloin saanut kipinän tykistöaselajiin, koska hän erikoistui tähän aselajiin myöhemmin Suomessa. Hannuksela osallistui asemasotataisteluihin keväällä 1916 Jääkäripataljoona 27:n mukana Riikan edustalla Missellä ja Dumbessa sekä Schmardenin hyökkäystaisteluun. Hän osallistui lisäksi talvitaisteluun Aa-joella tammikuussa 1917. Hannuksela ylennettiin koulutuksen aikana ryhmänjohtajaksi (Hilfsgruppenführer) ja 11.2.1918 jääkärivälikiksi. Suomeen hän palasi pataljoonan pääosan mukana 25.2.1918.²

Hannuksela osallistui vapaussotaan 25.2.1918–16.5.1918 Kurun, Messukylän, Tampereen ja Viipurin taisteluissa toimien Jääkärytykistöprikaatin jaosjohtajana ja tähtystysupseerina. Näistä ansioista hänelle myönnettiin IV luokan vapaudenristi.³ Hannuksela ylennettiin 28.4.1918 jääkäriluutnantiksi.⁴ Hannuksela sai tämän jälkeen erikoiskoulutuksen tykistöaselajissa. Jääkärytykistöprikaatin hajottua ja Suomen Tykistökoulun aloitettua toimintansa hän suoritti Suomen Tykistökoulun ensimmäisen kurssin 15.7.–1.10.1918.⁵

Tykistökoulun päätyttyä Hannuksela siirrettiin patterin päälliköksi vastaperustettuun Hämeen Kenttätykistörykmentti nro 1:een, josta edelleen patterin päälliköksi KTR 3:een. Näissä tehtävissä hän toimi 1.10.1918–7.4.1919. Hannuksela määrättiin Rannikotykistörykmentin I patteriston virkaatekeväksi komentajaksi 7.4.1919⁶ ja ylennettiin jääkärikapteeniksi 16.5.1919.⁷ Hannuksela suoritti tykistöupseerien täydennyskurssin vuonna 1920 ja korkeamman päällystön

kurssin vuonna 1923, minkä jälkeen hänet ylennettiin jääkärimajuriksi 6.12.1923. Sotakorkeakoulun ylemmän osaston ensimmäiselle vuosikurssille Hannuksela osallistui vuosina 1924–1925. Sotakorkeakoulun komentajakurssilla nro 1 Hannuksela suoritti Sotakorkeakoulun loppututkinnon vuosina 1925–1926 saavuttaen kiitettävän arvosanan. Opintomenestyksestä on erityisesti mainittava taktiikka sekä ase- ja ampumaoppi, joissa molemmissa arvosanoiksi tuli 10.⁸

Hannuksela määrättiin Rannikkotykistörykmentin väliaikaiseksi komentajaksi 23.1.1926 ja edelleen virkaatekeväksi komentajaksi 2.2.1926. Hannuksela ylennettiin jääkärieverstiluutnantiksi 6.12.1927. Raskaan Kenttätykistörykmentin komentajaksi hänet määrättiin 15.6.1928. Hannukselalle myönnettiin K SVR 2 30.4.1930. Everstiksi hänet ylennettiin 16.5.1930 määrättynä edelleen Raskaan Kenttätykistörykmentin komentajaksi. Tässä tehtävässä Hannuksela palveli aina 1.7.1933 saakka, jolloin hänet siirrettiin Kenttätykistörykmentti 2:n komentajaksi. Hannuksela otti 15.8.1933 vastaan KTR 2:n komentajan tehtävät. Tässä tehtävässä hän toimi 28.9.1934 saakka, minkä jälkeen hänet määrättiin Savon sotilasläänin komentajaksi. Talvisodan aikana eversti Hannuksela toimi 13. Divisioonan komentajana. Talvisodan ansiosta Hannukselalle myönnettiin VR I ansiomitali 16.4.1940. Jatkosodassa Hannuksela toimi 19. Divisioonan komentajana ja hänet ylennettiin kenraalimajuriksi 31.12.1941⁹.

2.2 13. Divisioona talvisodassa

13. Divisioona oli Savon sotilasläänin perustamisvastuulla ollut sotatoimiyhtymä. Savon sotilaslääni koostui Mikkelin ja Kuopion sotilaspiireistä. Savon sotilasläänin perustamisvastuulla olivat Jalkaväkirykmentti 37 (JR 7), Jalkaväkirykmentti 38 (JR 38), Jalkaväkirykmentti 39 (JR 39), Kenttätykistörykmentti 13 (KTR 13) sekä 25. ja 26. Pioneerikomppania (25.PionK, 26.PionK). Eversti Hannuksela määrättiin tämän yhtymän, 13. Divisioonan komentajaksi.¹⁰

13. Divisioonan joukkojen perustaminen aloitettiin ylimääräisten harjoitusten (YH) alkaessa 14.10.1939. JR 37 oli Mikkelin sotilaspiirin perustamisvastuulla. Rykmentin komentajana toimi everstiluutnantti E. Järvinen. Kaluston osalta rykmenttiä ei saatu määrävahvuiseksi perustamisen aikana. JR 37 keskitettiin 21.–22.10.1939 tulevalle toiminta-alueelleen Suistamoon Laatokan Karjalassa. JR 38 oli Kuopion sotilaspiiri perustamisvastuulla. Perustamisvaiheessa tämäkin

rykmentti jäi kaluston osalta vajaaksi. Rykmentin komentajana toimi eversti M. Olkkonen ja 20.1.1941 alkaen everstiluutnantti U. Tähtinen. Perustamisen jälkeen JR 38 keskitettiin Impilahti—Kitilä—Uukso linjalle. JR 39 perustettiin Kuopion sotilaspiiriin toimesta. Materiaalin osalta sekin joutui lähtemään sotaan vajaavahvuisena. Rykmentin komentajaksi määrättiin eversti P. Autti. JR 39 keskitettiin 18–20.10.1939 Leppäsyvän alueelle. KTR 13 oli sekä Mikkelin että Kuopion sotilaspiirien perustamisvastuulla. I/KTR 13 perustettiin Mikkelissä ja II/KTR 13 ja III/KTR 13 Kuopiossa. KTR 13 keskitettiin 20–23.10.1939 Impilahden ja Leppäsyvän alueille.¹¹

13. Divisioona kuului IV Armeijakuntaan. Armeijakunta taisteli koko talvisodan ajan Laatokan Karjalassa Salojärven ja Laatokkajärven välisellä alueella. IV Armeijakunnan komentajan toimi aluksi kenraalimajuri Juho Heiskanen, mutta ylipäällikkö C.G.E. Mannerheim vaihtoi 4.12.1939 komentajaksi kenraalimajuri Woldemar Hägglundin. IV Armeijakunnan vastuualueella toimi 7.12.1939 alkaen suoraan Päämajan johdossa oleva Ryhmä Talvela, joka vastasi Salojärven ja Koitereen välin puolustamisesta. Talvisodan alkaessa hyökkäsi Laatokan Karjalassa Neuvostoliiton 8. Armeija. Sen ensisijaisena tavoitteena oli edetä Keski-Suomen alueelle. Kun puna-armeijan hyökkäys ei edennyt Karjalan Kannaksella suunnitelmien mukaisesti, muutettiin 8. Armeijan tavoitetta siten, että sen tuli edetä suomalaisten Karjalan Kannaksella taistelevien joukkojen selustaan. IV Armeijakunta sai siis vastaanensa ennalta arvioitua vahvemmat joukot. Eversti Hannukselan komentama 13. Divisioona sai tehtäväkseen pysäyttää puna-armeijan hyökkäys Jänisjoki-linjalle, mikä sijaitsi ennen Sortavalaa olevalla Jänisjärvi-Laatokan tasalla.¹²

IV Armeijakunnan vastuualueen pohjoisosassa Tolvajärven alueella muodostui uhka kaikkein suurimmaksi. Ryhmä Talvela onnistui vastahyökkäyksillään torjumaan neuvostojoukkojen läpimurtoyritykset 12.–23.12.1939. Joulukuun 1939 lopussa tämä torjuntavoitto mahdollisti IV Armeijakunnan vastahyökkäyksen käynnistämisen, missä taistelussa oli mukana myös eversti Hannukselan johtama 13. Divisioona. Hannukselan divisioonan itäpuolisesta vastuualueesta oli muodostunut armeijakunnan puolustuksen painopiste. Siellä kaksi puna-armeijan divisioonaa, 168.D ja 18.D olivat päässeet yhtymään.¹³

Taistelujen alussa 13. Divisioonan oli vetäydyttävä viivytystaistelua käyden. Joissakin kohdin viivytys ei onnistunut suunnitelmien mukaisesti, vaan joukot joutuivat osittain jopa pakokauhun vallassa perääntymään. Lopulta Hannukselan joukkojen onnistui kuitenkin pysäyttää puna-armeijan eteneminen Kiteen—Koirinojan linjalle. IV Armeijakunnan taktiikkana oli aktiivisten

vastahyökkäysten suorittaminen ja näin kuluttaa ja hidastaa neuvostojoukkojen etenemistä. Hannuksela aloitti 12.12.1939 ensimmäisen vastahyökkäyksensä. Hyökkäys kuitenkin epäonnistui epäsuoran tulen puutteen vuoksi. Huonoon taistelumenestykseen vaikutti osaksi myös joukkojen väsymys, joka oli aiheutunut pitkistä keskitysmarsseista hyökkäyksen lähtöalueelle. Kenraalimajuri Hägglund keskeytti hyökkäyksen ja määräsi Hannukselan kokoamaan joukkonsa uudelleen seuraavaa hyökkäystä varten. Vastahyökkäys uusittiin Ruhtinaanmäen kylän alueella 17.12.1939, mutta tälläkään kertaa hyökkäys ei menestynyt.¹⁴ Syynä tähän epäonnistumiseen oli riittämätön tykistön tuki. Talven kuluessa puna-armeijan eteneminen hidastui huoltoyhteyksien vaikeutuessa. Lisäksi IV Armeijakunnan aktiivinen vastahyökkäystaktiikka puri eteneviin neuvostojoukkoihin. 8. Armeija oli pakotettu siirtymään puolustustaisteluun ja tilanne parani suomalaisten osalta oleellisesti. Päämaja keskitti alueelle runsaasti lisäjoukkoja saadakseen vastahyökkäyksille lisää voimaa. Tammikuun 1940 loppuun mennessä tälle lohkolle siirrettiin noin 45 000 miestä ja runsaat sata kenttätykkiä.¹⁵

IV Armeijakunnan taistelusuunnitelman mukaan puna-armeija oli lyötävissä yksipuolisella saarroituksella. Tähän tarkoitukseen muodostettiin erityisiä taisteluosastoja, joiden vahvuus vaihteli pataljoonan vahvuisesta osastosta aina rykmenttiin asti. Näille taisteluosastoille annettiin myös omat nimensä. Puna-armeijan 168. Divisioona, 18. Divisioona, sekä 34. Kevyt Hyökkäysvaunuprikaati saatiin saarrettua tällä saarroitusaktiikalla monien vaiheiden jälkeen. Alueelle muodostui 13 mottia, joista 10 onnistuttiin tuhoamaan täydellisesti. Eversti Hannuksela sai johtaakseen Taisteluosasto Mehiläisen, johon kuului kuusi pataljoonaa. Hannuksela osallistui yhdessä eversti Autin johtaman Taisteluosasto Lohikäärmeen kanssa Kitilän mottitaisteluihin, jossa oli saarrettuna pääosin venäläinen 168. Divisioona. Mottitaistelujen nimi juontaa juurensa 19. Divisioonan operaatiopäällikön, kapteeni A. Suvantolan tekemistä operaatiokäskyistä. Hänen tekemässään viestikäskyssä oli maininta, että Läntisen Lemetin maaston tultua vallatuksi, sinne rakennettaisiin viestikeskus nimeltä Motti. Kun sitten puna-armeijan divisioona joutui saarretuksi juuri tuolle alueelle, alettiin tästä taistelulajista käyttää motti-taistelun nimeä. Hannukselan divisioona kuului kolmen eniten tappiota kärsineen divisioonan joukkoon tavisodan aikana. Suuret tappioluvut johtuivat osittain siitä, että puolustustaistelua käytiin suurimmaksi osaksi vastahyökkäyksiä tekemällä.¹⁶

Hannukselan johtama 13. Divisioona joutui talvisodassa varsin vaikeaan tilanteeseen, kun se IV Armeijakunnan puolustuksen painopistesuunnassa joutui torjumaan panssarivoimilla vahvistetun 8. Armeijan hyökkäykset. Onnistuneen taktisen suunnittelun ansiosta saatiin puna-armeijan

hyökkäykseltä vauhti pois toistuvilla vastahyökkäyksillä. Vaikka hyökkäykset eivät aina menestyneet, niiden avulla saatiin neuvostoarmeija muuttamaan omaa taktiikkaansa. Se joutui turvautumaan puolustustaisteluun, mikä tarjosi sopivasti lisää aikaa suomalaisten joukkojen uudelleen ryhmittämiseksi. Laatokan Karjalassa alkoivat suuret mottitaistelut lisäjoukkojen saavuttua alueelle vahvistukseksi. Hannukselan johtama taisteluosasto Mehiläinen kunnostautui Kitelän suurmotin laukaisemisessa erinomaisesti, mikä takasi divisioonalle myöhemmin paremmat edellytykset puna-armeijan hyökkäyksen pysäyttämiseksi. Eversti Hannukselan rintamakomentajuus tuli punnituksi näissä taisteluissa ensimmäistä kertaa. Hän onnistui näissä operaatioissa varsin hyvin, vaikka menestyksen lunnaat olivat raskaat. Hannuksela tuskin osasi arvata, että hän tulisi kohtaamaan saman puna-armeijan 168. Divisioonan vielä jatkosodassakin ja että oman armeijakunnan operaatiopäällikkönä tulisi olemaan hänen talvisodan aikainen operaatiopäällikkönsä.¹⁷

2.3 Arviointeja Hannukselan sotilasjohtajuudesta

Hannukselasta löytyy sota-arkiston asiakirjoista useita virallisia henkilöarviointeja, joissa käsitellään hänen toimintaansa sotilasjohtajana. Lisäksi hänen henkilökuvaansa on analysoitu muutamissa lähdeaineistoon kuuluvissa teoksissa. Hannukselaa voidaan luonnehtia pitkän linjan sotilaaksi, joka hankki peruskoulutuksen sotilasuralleen Saksan rintamalta Lockstedtin leiriltä muiden suomalaisten sotilasjohtajien tavoin. Jääkärikoulutustustallaan Hannuksela hankki kannuksensa vapaussodassa, mikä vei hänet talvisodan taisteluihin divisioonan komentajan ominaisuudessa.

Henkilöarviointi Hannukselasta vuodelta 1928 antaa myönteisen kuvan hänen toimistaan kenttätykistörykmentin komentajana. Hänet kuvataan rehelliseksi, avomieliseksi ja hyväntahtoiseksi sotilasjohtajaksi. Henkilöarvioinnissa todetaan, että ”Hannuksela on lahjakas ja hyvän käsityskyvyn omaava upseeri. Koulutuksen ja järjestelytyön alalla hän on saavuttanut hyviä tuloksia, mutta saatuaan enemmän kokemusta, hän voisi näilläkin aloilla vielä huomattavasti kehittyä hyvän oppimishalun vuoksi. Taktillisena johtajana hän on toiminut täysin tyydyttävästi, mutta laajempi kokemus tälläkin alalla ja suurempi tottumus tulevat antamaan hänelle nykyistä suuremman vahvuuden. Kasvattajana hän voisi joskus olla hieman ankarampi. Avomielisen ja suoraselkäisen luonteensa kautta hän on kuitenkin saavuttanut alaistensa ehdottoman luottamuksen ja kunnioituksen.”¹⁸

Henkilöarvioinnit Hannukselasta rannikkotykistörykmentin komentajana vuosilta 1930 ja 1933 olivat myönteisiä. Divisioonan komentaja kenraalimajuri H. Öhqvist on luonnehtinut Hannukselaa seuraavasti: ”Hannuksela on luonteeltaan rehellinen, avomielinen, hyväntahtoinen ja iloinen. Erittäin lahjakas ja hyvän käsityskyvyn omaava upseeri. Soveltuu epäilemättä paremmin rintamaupseeriksi kuin esikunta- ja kansliatyöhön. Saavutukset kouluttajana erittäin hyvät, järjestelytehtävissä täysin tyydyttävät. Työkyky ja ahkeruus hyvä. Taktillinen ja ajattelu selväpiirteinen ja joustava, mutta luulen sen voivan kehittyä vielä varmemmaksi ja monipuolisemmaksi kokemuksen ja tottumuksen lisääntyessä. Kasvattajana hän on saavuttanut hyviä tuloksia rehdin, avomielisen ja luottamuksellisen esiintymisensä kautta. Joskus olisi hieman suurempi ankaruus paikallaan. Pidän eversti Hannukselaa joka suhteessa hyvänä ja käyttökelpoisena upseerina. Aluejärjestössä hän voisi varmasti hyvin täyttää tehtävänsä, mutta katson, että hän ehdottomasti paremmin sopii joukko-osaston komentajaksi. Tarkemmin sanoen tämä tarkoittaa sitä, että hän on sovelias itsenäisen prikaatin tai divisioonan komentajan toimeen. Hän on sovelias myös korkeampaan toimeen myös tykistöalalla arvosanalla nro 4. Hänet arvioidaan kenttäkelpoisuudeltaan erinomaiseksi ja erittäin hyväksi hiihtäjäksi.”¹⁹

Henkilöarvioinnit Hannukselasta Savon sotilasläänin komentajana vuodelta 1936 vahvistavat käsitystä vastuuntuntoisesta sotilaasta. Yleisesikunnan päällikkö kenraalimajuri K. Oesch on luonnehtinut Hannukselaa seuraavasti: ”Hoitaa tehtävänsä säännöllisesti ja huolellisesti. On joskus liian pehmeäluontoinen käskynalaisiaan kohtaan, jopa niinkin, että on neuvoton keinojen valinnassa. Käsityskyky on selvä ja taktillinen ajattelu joustava.”²⁰

Armeijakunnan komentaja kenraaliluutnantti Hägglund on tehnyt eversti Hannukselasta henkilöarvioinnin tämän ollessa talvisodan aikana 13. Divisioonan komentajana 8.10.1939–1.8.1940. Arviossaan Hägglund antaa Hannukselan johtajaominaisuuksista kiitettävän arvosanan. Taktillisesti hän luonnehtii Hannukselan tykistötaustan olevan huomattavissa ja kehittyneen selvästi sodan aikana. Arvioinneissa todetaan Hannukselan toimeenpanokyvyn olevan kiitettävä ja huomautetaan, että hän kesti kenttäolosuhteiden rasitukset hyvin. Lisäselvityksessä todetaan Hannukselan olevan ylennyskelpoinen seuraavaan sotilasarvoon.²¹

Yhteenvetona Hannukselan henkilöarvioinneista voidaan todeta, että riippumatta siitä, kuka on ollut arvostelijana, häntä luonnehditaan hyvän käsityskyvyn omaavaksi tunnolliseksi upseeriksi. Tehtävän tinkimätön täyttäminen oli hänen ”mottonsa” ja sen saivat kokea myös hänen alaisensa.

Alaistensa näkökulmasta katsottuna Hannuksela jäi kuitenkin etäiseksi oman tiensä kulkijaksi, johon oli vaikea päästä vaikuttamaan omilla mielipiteillä. Eteläpohjalainen syntyperä ja pappisperheen kasvatus olivat antaneet häneen oman leimansa. Lojaalisuus esivaltaa kohtaan, joka sotilasorganisaatiossa tunnetaan myös termillä ”esimiehen pelko”, oli nähtävissä Hannukselan käyttäytymisessä. Häntä pidettiin luotettava, rehellisenä ja tunnontarkkana miehenä, minkä vuoksi hän saavutti esimiestensä vankkumattoman luottamuksen.

Rauhan ajan sotilasjohtajana Hannukselaa luonnehdittiin joskus jopa liiankin pehmeäksi johtajaksi. Hänen operatiivinen ajattelutapansa tunnustettiin kuitenkin yleisesti ottaen niin selkeäksi, että esimiehet poikkeuksetta pitivät häntä enemmän kenttämiehenä kuin esikuntamiehenä. Arvioinneissa todettiin yleensä, että hän oli kehityskelpoinen rintamakomentajan tehtäviin. Näillä taustoilla arvioituna Hannuksela määrättiin jo tavisodassa divisioonan komentajaksi, mistä tehtävästä hän saikin kiitettävät arvostukset.

Jatkosodan hyökkäysvaiheen aikana Hannuksela koki varmasti elämänsä kovimmat haasteet, mikä ei tietenkään ollut yllätys. Hän ei pystynyt kehittämään operaatiotaitoaan sille tasolle, mikä olisi vastannut joukkojen suoritustasoa. Hän odotti joukoiltaan enemmän, kuin mitä ne olivat kykeneviä tekemään. Talvisodan menestykselliset mottitaistelut olivat ilmeisesti saaneet Hannukselan ajattelemaan, että sama taktiikka purisi myös kesäsodan aikana. Näin ei kuitenkaan käynyt. Lukuisat ristiriidat henkilökysymyksissä nousivat usein etusijalle. Tästä aiheutui erimielisyyksiä suhteessa alajohtoportaisiin ja toisaalta turhia selityksiä yläjohtoportaalle suuntaan. Hannuksela ei siis osannut arvioida tilanteita kaikilta osilta oikein ja sai tästä syystä kokea rintamakomentajan ”arjen” usein varsin raskaana.

3. 19. DIVISIOONAN LKP-VALMISTELUT JA KESKITYSMARSSI

Eversti Hannukselan komentaman 19. Divisioonan sotatoimet veivät sodan alkuvaiheessa Laatokan Karjalaan, missä Etelä-Pohjanmaalla perustetut rykmentit viitoittivat tietä Sortavalaan ja kohtasivat omalla lohkollaan erittäin sitkeää vastarintaa. Suurin osa mainituista joukoista taisteli jo talvisodan aikana Taipaleen joella. Eteläpohjalaisten sotilaiden taistelumielialaa loukkasi jonkin verran se, että heidän divisioonansa komentajaksi oli määrätty vieras mies, eversti Hannuksela, eversti Laurilan sijaan. 19. Divisioona suoriutui välttävästi tästä ”kahden rintaman sodasta”. Sen tappiot olivat heinäkuussa 1941 suurimmat verrattuna muiden Laatokan Karjalassa taistelleiden divisioonien tappioihin. Pääsyytä tähän voidaan kuitenkin pitää sitä, että VII Armeijakunnan oikealla sivustalla olleet neuvostojoukot puolustautuivat hyvin sitkeästi.

3.1 Joukkojen perustaminen

Suomen hallitus päätti julistaa yleisen liikekannallepanon kesäkuun 17. päivänä 1941. Tämä tarkoitti sitä, että kaikissa maan 16 sotilasläänissä aloitettiin liikekannallepanon edellyttämät toimenpiteet. Saksan eteneminen itärintamalla oli ollut etuosastotaktiikan luonteesta johtuen varsin nopeaa ja menestyksellistä. Niinpä Suomessakin arvioitiin, että sota Saksan rinnalla ei kestäisi kovin pitkään.²² Presidentti Risto Ryti esitti radiopuheessaan, että palvelukseen kutsutut reserviläiset pääsisivät palaamaan kotiin mahdollisesti jo syyskorjuun aikaan.

Jokaisen sotilasläänin tuli perustaa liikekannallepanossa yksi divisioona. Etelä-Pohjanmaan alue muodosti välirauhan aikana suoritettua uudelleen organisoinnin jälkeen Vaasan sotilasläänin. Rauhan ajan organisaatio oli sidottu sodan ajan organisaation kanssa yhteen siten, että rauhan ajan sotilasläänin komentajan tehtävänä oli sodan aikana toimia sotilasläänin joukoista perustettavan divisioonan komentajana. Eversti Hannuksela, joka oli Vaasan sotilasläänin komentaja, oli näin ollen sotilasläänin perustamisvastuulla olleen 19. Divisioonan komentaja. Vaasan sotilaslääni poikkesi muista sotilaslääneistä siten, että siihen kuului kolme suojeluskuntapiiriä, kun muissa sotilaslääneissä suojeluskuntapiirejä oli vain kaksi. Suojeluskuntapiirien perustamisvastuulla liikekannallepanossa oli tavallisesti perustaa yksi

jalkaväkirykmentti. Divisioona koostui yleensä kahdesta reserviläisrykmentistä ja yhdestä asevelvollisrykmentistä.²³

Vaasan sotilasläänin sota-ajan divisioonan perustamistehtävä oli kuitenkin poikkeuksellinen. Sen tuli perustaa yksi rykmentti enemmän kuin sillä oli sotilaspiirejä. Lisäksi divisioonan kaikki rykmentit koostuivat reserviläisistä. Etelä-Pohjanmaan itäisen suojeluskuntapiirin päällikön, eversti Laurilan tehtävänä oli perustaa Jalkaväkirykmentti 16 (JR 16). Etelä-Pohjanmaan läntisen suojeluskuntapiirin päällikön, everstiluutnantti Juvan perustamisvastuulla oli Jalkaväkirykmentti 58 (JR 58). Molemmat näiden suojeluskuntapiirien esikunnat sijaitsivat Seinäjoella.²⁴

Kolmannen sotilaspiirin, Vaasan sotilaspiirin, tuli perustaa Jalkaväkirykmentti 61 (JR 61), jonka päällikkönä toimi eversti Berg. Jalkaväkirykmentti 61, joka koostui pääasiassa ruotsinkielisistä reserviläisistä, oli suunniteltu luovutettavaksi merivoimille. Tämän vuoksi Etelä-Pohjanmaan itäiselle ja läntiselle suojeluskuntapiirille oli annettu tehtäväksi perustaa yksi rykmentti lisää omiensa lisäksi. Näin muodostettiin Jalkaväkirykmentti 37 (JR 37), jonka komentajaksi määrättiin Kadettikoulun johtaja, eversti Into Salmio. Eversti Hannukselan johtaman 19. Divisioonan (19.D) pääiskuvoima kostui siis näistä kolmesta rykmentistä. Divisioonaan kuului jalkaväkirykmenttien lisäksi kevyttä jalkaväkeä, Kevyt Osasto 18 (KvOs 18). Tärkeimmät aselajijoukot olivat: Kenttätukirykmentti 10 (KTR 10), Pioneeripataljoona 30 (PionP 30), Viestipataljoona 28 (VP 28) ja Raskas Patteristo 17 (RsPsto 17). 19. Divisioonan perustaminen onnistui varsin hyvin: se oli toimintavalmiina kahden vuorokauden kuluttua liikekannallepanon julistamisesta. Sotavalmiustarkastuksessa todettiin, että sotavarustuksessa ei havaittu samanlaisia puutteita kuin talvisotaan valmistauduttaessa.²⁵

3.2 Keskitysmarssi

Päämaja oli antanut kesäkuun 19. päivänä 1941 käskyn, jonka mukaan 19. Divisioona oli keskitettävä liikekannallepanon julistamisesta lukien seitsemännestä päivästä alkaen Pieksämäen—Huutokosken väliselle alueelle.²⁶ Käsky perustui jo aiemmin edellisenä vuona tehtyyn suunnitelmaan, jossa 19. Divisioona olisi reservinä kyseisellä alueella suoraan ylipäällikön johdettavana. Keskitysmarssin oli määrä alkaa kesäkuun 24. päivänä, mutta päämaja siirsi marssin aloittamista yhdellä vuorokaudella. Marssisuunnitelman mukaan 19. Divisioonan siirtoon tarvittiin 45 juna.²⁷

Saksan aloittaessa hyökkäyksen Neuvostoliittoon kesäkuun 22. päivänä 1941 Suomen poliittinen johto oli jo tehnyt päätöksen, jonka mukaan Suomi liittyi sotaan Saksan rinnalla. Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että aiemmin tehdyt puolustukselliset operatiiviset suunnitelmat oli kiireesti muutettava hyökkäyssotaan sopiviksi. Tämä vaikutti epäsuorasti myös eteläpohjaisista kootun 19. Divisioonan marssin toteuttamiseen. Marsalkka Mannerheim oli tarkastuskäynnillä armeijakuntien esikunnissa kesäkuun 26. päivänä. Hänen tavatessaan Punkaharjulla II Armeijakunnan komentajan, kenraalimajuri Talvelan, syntyi päätös, jonka mukaan 19. Divisioonaa tulitisiin alistamaan II Armeijakunnalle.²⁸ Päätöksen taustalla on nähtävä ylipäällikön ratkaisu, jossa oli huomioitu Saksan toivomus, että Suomen Armeija suuntaa hyökkäyksensä Laatokan pohjoispuolelle. Kenraalimajuri Paavo Talvela, joka oli tämän painopistesuunnan, II Armeijakunnan komentaja, oli esittänyt ylipäällikölle toivomuksen 19. Divisioonan alistamisesta hänelle. Ylipäällikön myönteinen päätös johti siihen, että 19. Divisioonaa ei purettukaan Pieksämäellä, vaan se jatkoi matkaansa Punkaharjulle.²⁹

Eversti Hannuksela esikuntineen oli saapunut Joroisiin kesäkuun 26. päivänä. Heti Mannerheimin ja Talvelan pitämän neuvottelun jälkeen hänelle ilmoitettiin tilanteen muuttumisesta. Hannukselan johtama 19. Divisioonaa tulitisiin alistamaan Talvelan johtamalle II Armeijakunnalle. Kenraalimajuri Talvela antoi pikaisesti Hannukselalle käskyn siirtää 19. Divisioonaa heti Punkaharjulle. Marsalkka Mannerheim saapui henkilökohtaisesti kesäkuun 27. päivänä Joroisten asemalle tapaamaan eversti Hannukselaa antaakseen tilanneselostuksen ja valmistautumistehtävän rajan yli tapahtuvaan hyökkäysoperaatioon. Käskynannossa ylipäällikkö selvitti henkilökohtaisesti 19. Divisioonan suunniteltua käyttöä. Käskyn mukaan divisioonaa siirrettäisiin lähemmäksi valtakunnan rajaa, Puruveden ja Pyhäjärven eteläpään väliselle alueelle, josta sen tuli hyökätä kaakkoon rajan yli. Ylipäällikön tilanneselostuksesta selvisi myös, ettei lopullista päätöstä 19. Divisioonan alistamisesta II Armeijakunnalle ollut vielä tehty. Ylipäällikkö käytti näin omaa reserviään II Armeijakunnan vasemman siiven varmistamiseen. Käskynantotilaisuuteen ottivat osaa myös kenraalit Talvela ja Hägglund. Seuraavan vuorokauden aikana Talvela ja Hannuksela tekivät ylipäällikön antaman tehtävän mukaiset hyökkäyssuunnitelmat. Kesäkuun 28. päivänä kello 09:00 oli määrä ottaa rykmenttien komentajat käskynantotilaisuuteen.³⁰

Ylipäällikkö Mannerheimin nopeat uudet päätökset sodan johtamisessa aiheuttivat tilanteen täydellisen muuttumisen yhden vuorokauden aikana. Toiminnan painopiste siirrettiin

huomattavasti pohjoisemmaksi, aina Joensuun korkeudelle asti. Muodostettiin uusi suuryhtymä, Karjalan Armeija, jonka komentajaksi määrättiin yleisesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti Heinrichs. Hyökkäyksen painopistesuunnassa, Korpiselän kohdalla, hyökkäisi kenraalimajuri Talvelan johtama VI Armeijakunta. Sen eteläpuolella hyökkäisi kenraalimajuri Hägglundin komentama VII Armeijakunta, jolle 19. Divisioonaa alistettiin. Tämän tiedon eversti Hannuksela sai 28.6. aamupäivän aikana, kun päämajamestari, kenraalimajuri Airo ilmoitti asiasta. Samalla Airo ilmoitti Hannukselalle, ettei 19. Divisioonaa tulisi heti sitomaan mihinkään tehtävään.³¹

Myös kenraalimajuri Talvela soitti eversti Hannukselalle puhelun, jossa hän peruutti kaikki aiemmat käskyt hyökkäysoperaation suhteen. Onneksi 19. Divisioonan rykmenttien komentajat eivät vielä olleet ehtineet aloittaa varsinaisia toimenpiteitä hyökkäyksen toteuttamiseksi. Sen sijaan II Armeijakunnan esikunnasta ilmoitettiin, että 19. Divisioonaa tullaan siirtämään Närsäkkälän—Loukunvaaran alueelle, mutta alistussuhteesta ei kerrottu mitään. Tämä tarkoitti sitä, että 19. Divisioonan junamarssi oli keskeytettävä Kulennoisten asemalle Punkaharjun pohjoispuolella ja divisioonan oli jatkettava marssiaan tästä eteenpäin jalan.³²

Vielä saman päivän iltana olivat 19. Divisioonan rykmenttien komentajat Hannukselan käskynjaolla, jossa annettiin marssikäsky siirtymisestä Närsäkkälän—Loukunvaaran—Kiteen kirkonkylän alueelle. Lähtö tapahtui heti seuraavana aamuna, kesäkuun 29. päivänä. 100 kilometrin pituinen marssireitti oli suunniteltu tehtäväksi neljässä päivässä. Eversti Hannuksela oli jo kesäkuun 29. päivänä VII Armeijakunnan esikunnassa saamassa käskyä divisioonan uudesta ryhmitysalueesta. 19. Divisioonan tuli ryhmittää päävoimat Närsäkkälä—Juurikkala maastoon ja vapauttaa alueellaan olevat 11. Divisioonan osat.³³ Samalla tuli selväksi myös se, että 19. Divisioonaa alistetaan kenraalimajuri Hägglundin komentamalle VII Armeijakunnalle.³⁴ Divisioonan keskittäminen toiminta-alueelle ei sujunut kovin mutkattomasti ainakaan rivimiehen näkökulmasta. Jatkuvat tilanteen muutokset aiheuttivat epäluuloja sen suhteen, miten hyvin divisioonan esikunnassa asioita hoidettiin. Tämä heikensi luonnollisesti miehistön taistelutahtoa ja motivaatiota tulevia taistelutehtäviä ajatellen.

4. 19. DIVISIOONAN SOTATOIMET JATKOSODASSA 1941

4.1 Hyökkäysvalmistelut

Karjalan Armeija sai kesäkuun 30. päivänä 1941 hyökkäyskäsken, jonka mukaan sen tuli päävoimin hyökätä Jänisjärven koillispuolitse tehtävänäan lyödä Jänisjärven itä- ja länsipuolella olevat neuvostojoukot. Hyökkäyksen ensimmäinen tavoite oli saavuttaa Ännikkäniemi—Hämekoski -linja sekä rautatien Suistamo—Loimola—Suvilahti—Liusvaara tasa.³⁵ Karjalan Armeijan komentaja, kenraaliluutnantti A. E. Heinrichs ryhmitti joukkonsa siten, että oikealla sivustalla, Pyhäjärvi—Wärtsilä -alueella oli kenraalimajuri Hägglundin komentama VII Armeijakunta, keskellä Wärtsilän ja Korpiselän välisellä alueella kenraalimajuri Talvelan komentama VI Armeijakunta ja vasemmalla sivustalla kevyestä jalkaväestä ja ratsuväestä muodostettu ryhmä Oinonen komentajanaan kenraalimajuri V. Oinonen. Karjalan Armeijaa vastassa olivat venäläisen 7. Armeijan päävoimat, joita komensi kenraaliluutnantti Gorolenko. Oikealla siivellä toimi komentajansa eversti Bondarevin johdolla 168. Divisioona, joka kuului Neuvostoliiton parhaisiin valiojoukkoihin ja joka muistetaan erityisesti sitkeistä mottitaisteluista talvisodan ajoilta. Hyökkäyshetki oli siirretty yleistilanteesta johtuen alkavaksi heinäkuun 10. päivänä 1941. Tiedustelua lukuun ottamatta valtakunnan rajaa ei ollut lupa ylittää ennen tuota ajankohtaa.³⁶

Eversti Hannukselan johtama 19. Divisioona muodosti armeijakunnan oikean sivustan, jonka hyökkäyksen painopiste oli Turkkilammen ja Niinisyrjän välisessä maastossa. Divisioonan painopistesuunnassa hyökkäsi everstiluutnantti Juvan komentama JR 58. Eversti Laurilan johtama JR 16 oli sijoitettu JR 58:n taakse Kiteenlahden kylän maastoon. Eversti Salmion komentama JR 37 oli otettu armeijakunnan reserviksi Lappalanmäen maastoon.³⁷

JR 58:n tehtävänä oli hyökätä pääosillaan Niinisyrjän—Ristisalon suunnassa ja suoritettava samanaikaisesti sitova hyökkäys Jaakkiman suuntaan, vallata Matkaselkä ja edetä sen jälkeen pääosillaan Kaalamon suuntaan. Hyökkäystä tuki Tykistöryhmä Aalto (I/KTR 10 ja III/KTR 10) ja divisioonan yhteisryhmä Helenius, johon kului Raskas Patteristo 17 ja 10. Järeä Patteri. JR 16:n tehtävänä oli edetä muutaman kilometrin etäisyydellä JR 58:n hyökkäyksen jäljessä ja valmistautua ensisijaisesti hyökkäämään Matkaselän suuntaan. Eversti Hannuksela oli ottanut

divisioonan johdon komentoon I/JR 16:n, jota komensi majuri Y. E. Vasama. Vasaman pataljoonan tehtävänä oli vallata Kangaskylä ja suojata näin JR 58:n oikea sivusta. Lisäksi eversti Hannuksela oli käskennyt eversti Laurilalle, että JR 16:n oli tarvittaessa avustettava Vasaman pataljoonaa. Eversti Hannukselalle alistettiin heinäkuun 11. päivänä Armeijakunnan reservinä olleesta JR 37:stä kapteeni V. Ratian johtama II pataljoona, jonka tehtäväksi käskettiin Jaakkiman kylän valtaaminen.³⁸

Divisioonan hyökkäysryhmytyksen oikealla reunalla Pyhäjärven—Kangasjärven suunnassa eteni majuri K. Bäckmanin johtama Kevyt Osasto 18, jolle oli alistettu Linnoittajapataljoonat 11 ja 12 sekä Rajajääkärikomppania 43. Tällä loholla hyökkäystä tuki II/KTR 10. Taisteluosasto Bäckmanin tavoitteena oli Kalattoma—Höksölä tasa. Vasemman sivustan suojauksesta Jaakkiman kylän suuntaan vastasi aluksi vain yksi komppania JR 58:sta. Ennen varsinaisen hyökkäyksen alkamista heinäkuun 6. päivänä 1941 eversti Hannuksela oli antanut käskyn taisteluosasto Bäckmanille suorittaa väkivaltainen tiedustelu valtakunnan rajan yli ja vallata Konnunmäki. Taisteluosaston onnistui vallata Konnunmäki vielä samana päivänä. Valtaus onnistui helposti, koska venäläiset olivat jo väistyneet alueelta.³⁹

Konnunmäen helpohko valtaus antoi aiheutta olettaa, että neuvostojoukot olivat vetäytymässä kokonaan tältä lohkolta. 19. Divisioonan esikunnassa näytti olevan tällainen käsitys, koska esikunta antoi osasto Bäckmanille jatkotehtävän. Käskyn mukaan taisteluosaston tuli edetä neljän kilometrin päässä olevaan Kalattoman kylään, josta oli jatkettava päätavoitteeseen, kahdeksan kilometrin päässä sijaitsevaan Höksölään. Majuri Bäckman totesi hyökkäyskäskyssään, että Lentolaivue 12 oli todennut Haapavaaran tyhjäksi neuvostojoukoista. Divisioonan tiedustelutiedot eivät kuitenkaan pitäneet paikkaansa. Kärjessä hyökännyt 2. Komppania kohtasi linnoitetuissa asemissa täysvahvan venäläispataljoonan, jolla oli käytössään tykistön tuki. Erityisesti Haapavaaran alueella, joka oli Bäckmanin taisteluosaston välitavoite, neuvostojoukot olivat ehtineet linnoittaa puolustusasemansa betonibunkkereihin. Taisteluosastolla oli käytössään tehtävän suorittamiseen kolme komppaniaa. Kärkikomppania joutui pakokauhun valtaan ja suuri osa komppaniasta pakeni Närsäkkälään saakka. Taisteluosasto Bäckmanin hyökkäys epäonnistui ja kesti pitkään, ennekuin komppania saatiin koottua takaisin konekiväärikomppanian päällikön, luutnantti Oiva Latikan toimesta.⁴⁰

Tapahtuman vuoksi eversti Hannuksela meni itse Närsäkkälään, jossa hän otti komppanian päällikön, luutnantti Kankaan ja koko 2. Komppanian puhutteluun. Eversti Hannuksela piti

ankaran puhuttelun ja määräsi komppanian hajotettavaksi divisioonan muihin yksiköihin. Hän syytti komppanian päällikköä kyvyttömyydestä johtaa yksikköä ja koko miehistöä ”pelkuruudesta ja rintamakarkuruudesta”. Pääosin ylihärmäläisistä koostunut komppania ei voinut unohtaa tätä nöyryytystä divisioonan komentajan taholta koko sodan aikana eikä pitkään aikaan sen jälkeenkään.⁴¹

Eversti Hannuksela oli suoran käskylinjan upseeri edellyttäessään sekä itseltään että alaisiltaan, että oli tehtävä se, mikä käskettiin, eivätkä mitkään selitykset voineet tulla kysymykseen. Hannuksela sai jo divisioonan perustamisen ja keskitysmarssin aikana armeijakunnan esikunnalta nopeita suullisia käskyjä, jotka hän tinkimättä pani täytäntöön. Mistään asiakirjoista ei ilmene, että hän olisi koskaan esittänyt eriäviä mielipiteitä monesti sekaviltakin tuntuneihin käskyihin. Hannukselalle oli muodostunut suojeluskunnissa palvelleista upseereista oma käsityksensä. Hän kirjoitti marraskuussa 1941 tekemässään muistiossa: ”Aluejärjestön aikaisempi periaate sijoittaa päällystö samalta suojeluskunta-alueelta saman alueen perustamiin yksiköihin on osoittautunut monessa tapauksessa vähemmän suotavaksi. Miehistön ja päällystön jo rauhan aikana muodostuneet läheiset suhteet ja tuttavuudet ovat usein olleet esteenä lujan sotilaallisen kurin syntymiseen. Käskijä ei ole kriittisessä tilanteessa pystynyt säilyttämään johtajan auktoriteettiaan. Käskettävä on tinkinyt velvollisuuksistaan eikä käskijä ole tuttavia komentaessaan tarpeeksi vaativa ja tinkimättömän luja.”⁴²

Vaasan sotilasläänin komentajana Hannuksela ei voinut suvaita, että hänen oman alueensa sotilaat olivat ”suojeluskuntamaisen” ajattelumallin kannattajia. Erityisesti kaksi vuosikymmentä Seinäjoella suojeluskuntapiiriä johtaneen eversti Laurilan tuttavallinen johtamistyyli aiheutti lukuisia ristiriitoja näiden kahden everstin välillä. Joukkoja perustettaessa Hannuksela halusi valita tehtäviin kadettiupseereita, kun taas Laurila halusi niihin maakunnan omia suojeluskuntaupseereita. Edessä olleiden taistelujen kulusta ei ollut vielä heinäkuun alussa 1941 selkeää kuvaa ja 19. Divisioonan komentajan ja Jalkaväkirykmentti 16:n komentajan näkemykset noudatettavasta taktiikasta olivat täysin erilaiset. Kun otetaan huomioon vielä 19. Divisioonan esikunnan käsitys Laurilan luomasta maakuntahengestä, oli olemassa riittävästi aineksia huonon ilmapiirin syntymiselle divisioonassa.⁴³

Eversti Hannuksela antoi käskyn I/JR 16:lle suorittaa väkivaltainen tiedustelu Repomäen kukkuloiden suuntaan heinäkuun 9. päivänä 1941. Hyökkäyksen tuloksena todettiin, että tällä suunnalla rintamalinja Pyhäjärven ja Kangasjärven välillä oli neuvostoliittolaisten vahvasti

betonibunkkereihin linnoittama ja miehittäjä. 19. Divisioonan hyökkäyksen painopiste, joka oli valittu Turkkilammen ja Niinisyrjän väliseltä alueelta, näytti osuneen oikeaan, koska alue oli heikommin varusteltu ja miehitetty.⁴⁴

4.2 Lämimurtohyökkäys

Karjalan Armeijan komentaja kenraaliluutnantti Heinrichs antoi 10.7.1941 käskyn ”KARMA”, minkä tarkoittama hyökkäys rajan yli aloitettiin saman päivän iltana klo 20:00.⁴⁵ (Katso kartta, LIITE 1). Jo edellisenä iltana oli annettu armeijakuntien esikunnille käsky, jota nyt lähettiupseerit veivät eteenpäin rykmentteihin ja pataljooniin. 19. Divisioonaa sai käskyn iltapäivän alkuun mennessä. Aikaa hyökkäysvalmisteluihin oli näin ollen muutama tunti, mutta käsky oli odotettu ja sitä oli valmisteltu esikäskyn perusteella jo jonkin aikaa.⁴⁶

Eversti Hannuksela oli saman päivän aamuna oman esikuntansa käskynannossa antanut uudelleen jo aiemmin käskemänsä hyökkäystehtävän. Raja ylitettäisiin Niinisyrjän kylän länsipuolelta, jossa hyökkäsi JR 58 ja sen perässä 19. Divisioonan reserviksi käsketty JR 16. Painopistesuunnan eteläpuolella, Repomäen alueella hyökkäsi Taisteluosasto Vasama, joka oli I/JR 16. Majuri Bäckmanin johdettavana ollut Kevyt Osasto 18, joka oli jo saanut ensimmäisen tulikasteensa, hyökkäsi pari tuntia H-hetkeä aikaisemmin rajan yli Haapavaaran suuntaan. Puolitoista tuntia hyökkäyksen alkamisen jälkeen 19. Divisioonan Esikunta otti ensimmäisen kerran yhteyden everstiluutnantti Juvaan ja majuri Vasamaan. Juva ilmoitti, että hänen rykmenttinsä oli jo edennyt hyökkäyssuunnassa poikittain olevalle tielle, joka kulki Niinisyrjän kautta Jaakkimaan ja lännessä Kangaskylään. Vasama puolestaan ilmoitti hyökkäyksensä etenevän kuulohavaintojen perusteella suunnitelmallisesti, vaikka komppanioista ei ollut tullut mitään ilmoituksia.⁴⁷

Mikäli Vasama olisi johtanut pataljoonaansa etupainoisesti, hänellä olisi voinut olla annettavanaan totuudenmukaisempi tilanneilmoitus divisioonan esikunnalle. Myöskään Juvan tilanneilmoitus ei ollut totuudenmukainen, sillä Niinisyrjän ja Kangasvaaran välinen tie oli vielä neuvostojoukkojen hallussa. Lisäksi majuri Vallaksen johtama I/JR 58 oli suuntautunut liikaa vasemmalle ja edennyt vasta Luukkolan peltoaukeitten lounaispuolelle. JR 58:n esikunnassa oli saman päivän iltana klo 23:00 tieto, jonka mukaan I/JR 16 olisi edennyt Pantsun ja Turkkilammen itäpuolelle. Tämän tiedon Hannuksela lähetti tilanneilmoituksessaan armeijakunnan esikuntaan.⁴⁸

Todellisuudessa I/JR 58 oli noin kilometrin päässä siitä, missä ylempi johtoporras luuli sen olevan. Puoleen yöhön mennessä Juvalle selvisi ryhmytyksen todellinen tilanne. Majuri Bäckmanin johtama Kevyt Osasto 18 ei päässyt aloittamaan hyökkäystään divisioonan hyökkäyshetkeä aikaisemmin, mutta osasto pääsi etenemään Välivaaran eteläpuolella olevan tien yli jo klo 23:40 mennessä. Ensimmäisen hyökkäyspäivän aikana 19. Divisioonan joukot törmäsivät kaikkialla neuvostojoukkojen aseisiin eikä missään kohdin päästy varsinaiseen läpimurtoon.⁴⁹

19. Divisioonan komentaja eversti Hannuksela oli päättänyt ryhmittää joukkonsa siten, että painopiste tuli hyvin kapealle alalle Turkkilammen ja Niinisyrjän välille. Tiedustelutietojen mukaan juuri tällä kohdalla oli havaittu aukko neuvostojoukkojen ryhmytyksessä. Etulinjassa hyökkäsi everstiluutnantti Eero Juvan komentama JR 58 ja sen takan muutaman kilometrin etäisyydellä II/JR 16, joka oli Alavudelta koottu pataljoona, sekä III/JR 16, joka oli koottu Ähtäristä. Näiden kahden pataljoonan tehtävänä oli valmistautua toimimaan erityisesti Matkaselän suuntaan. Tarvittaessa niiden tuli avustaa divisioonan johdossa olevaa Taisteluosasto Vasamaa, joka oli eversti Laurilan rykmentin I Pataljoona, ja jolle oli annettu tehtäväksi vallata Kangaskylä sekä suojata JR 58:n oikea sivusta. Everstiluutnantti Juva ryhmitti rykmenttinsä kolmeen portaaseen. Ensimmäisessä portaassa hyökkäsi I/JR 58 komentajanaan majuri V. Vallas, toisessa portaassa III/JR 58 R. O. Louhian johdolla ja kolmannessa portaassa majuri E. O. Taran komentama II/JR 58. Hyökkäys alkoi 10.7.1941 klo 20:00. Tykistön tulivalmistelu alkoi tunti ennen hyökkäyshetkeä. Tulivalmistelun suorittivat Tykistöryhmä Aalto, johon kuuluivat I ja III patteristo KTR 10:stä sekä 19. Divisioonan yhteisryhmä Helenius, johon kuuluivat Raskas Patteristo 17 sekä 10. Järeä Patteri.⁵⁰

Majuri Vallaksen komentama I/JR 58 lähti hyökkäämään Hiirelän aukeitten eteläpuolitse tavoitteena Luukkola. Pantsun aukeitten kohdalla neuvostojoukkojen puolustus oli sitkeää ja hyökkäys pysähtyi hetkeksi. Pioneerit raivasivat aukon edessä olevaan murresteeseen ja pataljoonan onnistui murtautua aukosta läpi. Luukkolan taloryhmä vallattiin seuraavana päivänä, mutta maantietä ei onnistuttu katkaisemaan. Samaan aikaan rykmentin komentaja everstiluutnantti Juva käski kapteeni Louhian komentamaa III/JR 58:aa jatkamaan hyökkäystä I/JR 58:n oikealla puolella. Molempien pataljoonien hyökkäys pysähtyi vajaan kilometrin päähän päätiestä, jonne joukot kaivautuivat.⁵¹

Niinisyjärjän alueella neuvostojoukot olivat linnoittautuneet lujasti tien molemmin puolin. Erityisesti neuvostojoukkojen tykistö tulitti voimakkaasti Jaakkiman ja Kangaskylän suunnalta samoin kuin heidän rautatietykistönsä Matkaselän alueelta. Majuri Vasaman komentaman I/JR 16:n hyökkäys pysähtyi Kangaskylän ja Repomäen alueelle. Majuri Vasama kirjoitti omaan sotapäiväkirjaansa, että ensimmäisestä hyökkäyspäivästä lähtien 19. Divisioonan Esikunta suhtautui vihamielisesti ja halveksivasti eversti Laurilan rykmenttiin. Jaakkimaan hyökänneestä osastosta kärjessä hyökännyt komppania joutui pakokauhun valtaan ja toistakin komppaniaa syytettiin liiallisesta passiivisuudesta. Vasaman mielestä pataljoona oli tervehenkinen perusjoukko, mutta divisioonan johto näki asian toisin. Erityisesti 19. Divisioonan esikuntapäällikkö, majuri Lilius suhtautui kielteisesti eversti Laurilan johtamistapaan, mikä heijastui suoraan alajohtoportaisiin. Taisteluosasto Laurila sai käskyn siirtyä Niinisyjärjän länsipuoliseen maastoon. Kapteeni Louhian johtama III/JR 58 pääsi kuitenkin jonkin verran eteenpäin 11.7.1941 Pantsun suunnassa ja saavutti Niinisyjärjän—Kangaskylän tien eteläpuolisen tasan, jonne hyökkäys pysähtyi. Kapteeni Ratian komentama II/JR 37 aloitti 12.7.1941 aamulla hyökkäyksen Jaakkiman suuntaan, mutta hyökkäys pysähtyi neuvostojoukkojen voimakkaaseen vastarintaan.⁵²

19. Divisioonan Esikunnalle selvisi toisen hyökkäyspäivän aikana, ettei tilanne ollut niin valoisa kuin aiemmin oli ilmoitettu. Jurvalaiskomppania 6./JR 58, joka taisteli Jaakkiman tien suunnassa, ei päässyt eteenpäin tavoitteeseensa Jaakkimaan kylään. Kevyt Osasto 18 ei ollut päässyt Välivaaran eteläpuoleiselle tielle, vaikka se oli näin aikaisemmin jo ilmoittanut. Majuri Vasaman johtaman I/JR 16:n kohdalla tilanne näytti muodostuneen hyvin huolestuttavaksi. Divisioonan esikunnasta ilmoitettiin eversti Laurilalle aamulla 11.7.1941, että Vasaman pataljoonasta kaksi komppaniaa oli lyöty venäläisten tykistötulella hajalle ja toinen komppanioista oli joutunut pakokauhun valtaan. I/JR 16 oli tuolloin divisioonan johdon komennossa.⁵³

Divisioonan painopistesuunnassa hyökänneen JR 58:n komentajalle, everstiluutnantti Juvalle tilanne selvisi ensimmäisen hyökkäyspäivän iltana, kun hän sai tietää Vallaksen pataljoonan hyökkäyksen suuntautuneen liiaksi itään ja pysähtyneen Luukkolan taloryhmien pohjoispuolelle. Juva antoi käskyn kapteeni Louhian III/JR 58:lle hyökätä I/JR 16:n oikealta puolelta Salolammen itärannalle. Hyökkäyksen tarkoituksena oli avata Salolammen ja Turkkilammen pohjoispuolella oleva noin kilometrin levyinen metsäkannaksen alue, jota neuvostojoukot sitkeästi puolustivat. Juvan toiminta-ajatuksena oli, että Louhian pataljoona jatkaisi tämän jälkeen hyökkäystä

eteenpäin Niinisyrjän suuntaan. Reserviksi jätettiin II/JR 16, joka eteni Vallaksen pataljoonan perässä.⁵⁴

Johtamistoiminnan kannalta I/JR 58:n ja III/JR 58:n hyökkäyksissä ilmeni puutteita, kun pataljoonat suuntautuivat hyvin pienelle alueelle ja joukot menivät sekaisin osittain samalle alueelle. Tämä johti siihen, että kun kärkijoukko pysähtyi, pääosa pataljoonasta odotteli taaempana toimeettomana tuntikausia. Lisäksi III/JR 58 törmäsi vahvasti linnoitettuihin vihollisasemiin Salolammen pohjoispuolella, jossa neuvostopataljoona II/JR 402 taisteli. Everstiluutnantti Juvan toiminta-ajatus painopisteen luomiseksi mainituille alueille oli hyvä, mutta pataljoonat eivät olleet taktisesti vielä riittävän kokeneita maaston käytössä. Pataljoonien suuntautuminen pienelle alueelle, jolloin neliökilometrin alueella saattoi olla jopa toistatuhatta miestä, muodosti hyvän maalin neuvostojoukkojen tykistölle. Tämän huomasi venäläisten tykistökomentaja, joka ampui Salolammen ja Luukolan väliselle alueelle tuntikausia voimakkaita tulikeskityksiä käyttäen mm. 155 mm:n haupitsipatteristoa. Tykistökeskitys pysäytti III/JR 58:n hyökkäyksen Salolammen alueella. Pataljoonan komentajan suurimmaksi huolenaiheeksi muodostui se, miten joukot saadaan pysymään koossa.⁵⁵

I/JR 58:n hyökkäyssuunnassa Luukolan alueella tilanne oli hyvin paljon samankaltainen. Juvan tarkoituksena oli ottaa reservipataljoonansa II/JR 58 käyttöön tällä suunnalla hyökkäyksen nopeuttamiseksi, mutta siitä suunnitelmasta oli luovuttava, koska neuvostoliittolaisten tykistö aiheutti kaiken aikaa suuria miestappioita. I/JR 58:n tappiot olivat toisen hyökkäyspäivän aamuun mennessä 201 vaikeasti haavoittunutta sotilasta. II/JR 58 seurasi I/JR 58:n takana, miten haavoittuneita kuljetettiin joukkosidontapaikalle eikä tämä luonnollisestikaan kohottanut taistelumielialaa tässä rykmentin reservipataljoonassa. Tämän vuoksi Juva muutti hyökkäyskäskyn puolustuskäskyksi ja antoi I/JR 58:n tehtäväksi pitää saavutetun tasan. Kärkijoukkueen johtajana I/JR 58:n lohkolle oli kuitenkin osaavia miehiä. Kauhajokelainen vänrikki Aarne Ahola ja hänen varajohtajansa kersantti Hugo Laukkanen raivasivat Luukolan peltoaukeitten keskellä olevaan vahvaan neuvostoliittolaisten tukikohtaan aukon, josta pataljoonan hyökkäys pääsi eteenpäin. Molemmat miehet saivat näistä ansiostaan Mannerheim-ristin, joka on hyvin harvinainen yhden joukkueen osalle tullut huomionosoitus. Tätä tapahtumaa voidaan pitää ensimmäisenä varsinaisena läpimurtona hyökkäyksen alkamisen jälkeen.⁵⁶

Rykmentin taistelun kannalta katsottuna varsinaista läpimurtoa ei vielä saatu aikaan. Pienelle alueelle ryhmittyneiden pataljoonien miestappiot olivat ensimmäisen vuorokauden aikana noin

400 miestä. Mitään varsinaista ratkaisua tämän yhtymän taistelu ei kuitenkaan ollut saavuttanut. 19. Divisioonan Esikunnassa arvioitiin kuumeisesti syntynyttä tilannetta. Eversti Hannukselan mielestä divisioonalla ei ollut tarpeeksi tykistön tukea takanaan. Tykistökomentaja kenraalimajuri Nenonen kävi Hannukselan komentopaikalla ja pohti syntynyttä tilannetta. Tilanteenarvioinnissa päädyttiin lopputulokseen, ettei Hannukselan divisioonalle annettu hyökkäystehtävä ollut oikeassa suhteessa sille annettuun tulitukeen.⁵⁷

Luukkolan aukeilla tapahtuneen läpimurron innoittamana everstiluutnantti Juva käski toisen hyökkäyspäivän aamuna klo 10:00 III/JR 58:n jatkaa hyökkäystään klo 13:00 alkaen. Pataljoonan komentaja, kapteeni Louhia pyysi lisääikaa ja hyökkäys alkoi klo 14:00. Hyökkäys eteni ainoastaan puoli kilometriä ja pysähtyi Niinisyrjän—Kangaskylän tien tasalle. Neuvostoliittolaisten tykistötuli oli erittäin voimakasta myös tällä alueella. Rykmenttien välisessä yhteistoiminnassa oli korjaamisen varaa. JR 58:n esikunnassa oli käsitys, että Salolammen pohjoispuolelta hyökkäsi I/JR 16:n osia Leinosen ja Pantsun aukeille. I/JR 16:n sotapäiväkirjoissa ja kyseisen pataljoonan komentajan Vasaman taistelukertomuksessa tästä ei ole merkintöjä. 19. Divisioonan Esikunnan sotapäiväkirjasta löytyy kuitenkin merkintä, että 2./I/JR 16 on hyökännyt Turkkilammen ja Salolammen alueella Juvan rykmentin saumakohdassa.⁵⁸

Yli vuorokauden kestäneiden tuloksettomien hyökkäyksien jälkeen 19. Divisioonan Esikunnassa alkoivat tunteet käydä jo melko kuumina. Divisioonan tappiot olivat saavutuksiin nähden liian suuret. Kapteeni Kotiaho, joka oli III/JR 16:n komentaja, on kirjannut omaan sotapäiväkirjaansa 19. Divisioonan esikuntapäällikön majuri Liliuksen hänelle antaman tehtävän. Siinä Lilius antoi 11.7.1941 klo 16:20 Kotiahon johtamalle pataljoonalle tehtäväksi hyökätä ryhmitysalueeltaan Hiirelän pohjoispuolelta itään tavoitteena Niinisyrjä. Pääosa eversti Laurilan johtamasta JR 16:sta oli ryhmitettynä divisioonan reserviksi JR 58:n perään.⁵⁹

Liliuksella oli ilmeisesti käsitys, että I/JR 58:n hyökkäys Niinisyrjään, joka alkoi samana päivänä klo 14:00, olisi edennyt suunnitellulla tavalla. Erikoista divisioonan johtamistoiminnassa on kuitenkin, että everstiluutnantti Juva peruutti kaksikymmentä minuuttia Liliuksen käskynannon jälkeen Kotiaholle annetun tehtävän hyökkäyksestä Niinisyrjään. Syynä Juvan antamaan käskyyn Kotiaholle voidaan pitää sitä, että Juvan hyökkäyksen pysähtyessä Niinisyrjään johtavan tien varteen, osa siellä olleista joukoista pakeni Kotiahon johtaman III/JR 16:n kautta länteen. Epäselväksi on jäänyt, tiesikö Hannuksela Liliuksen antamasta käskystä, mutta ainakaan JR 16:n komentajalle, eversti Laurilalle siitä ei ilmoitettu. On selvää, että tällainen johtamistoiminta

johtaa sekaannuksiin ja niiden seurauksena joukkojen yhteistoiminta vaikeutuu. Kotiahon puolestaan ilmoitti Liliukselle, ettei hän lähde hyökkäykseen ilman Laurilan suostumusta, jolloin tilanne muodostui johtamistoiminnan kannalta varsin hankalaksi. Tämä saattoi olla syynä Kotiahon vaihtamiselle hyökkäyssodan loppuvaiheessa pataljoonan komentajan tehtävistä muihin tehtäviin.⁶⁰

Eversti Hannuksela päätti tehdä toisen hyökkäyspäivän iltaan mennessä uuden yrityksen murtaakseen neuvostojoukkojen vastarinnan Niinisyrjän ja Turkkilammen välillä. VII Armeijakunta alisti hyökkäystä varten 19. Divisioonalle kapteeni Ratian komentaman II/JR 37:n, joka taisteli Niinisyrjästä kolme kilometriä koilliseen Jaakkiman tien suunnassa. Hannukselan toiminta-ajatus oli, että hyökkäys olisi alkanut 11.7.1941 klo 21:30. JR 58:n tehtävänä oli murtaa aukko neuvostojoukkojen puolustukseen Niinisyrjän ja Turkkilammen välillä. Samanaikaisesti Ratian pataljoona hyökkäisi Jaakkiman tien suunnasta. VII Armeijakunta asetti kuitenkin yhden ehdon JR 37:n käytölle. Siinä todettiin, että miestappioiden minimoimiseksi tuli välttää suuntaamasta rykmenttiä suoraan rintamahyökkäykseen. Johtamistoiminnan kannalta on merkillepantavaa, että tällä tavoin armeijakunta halusi johtaa alajohtoportaitaan taktillisella tasolla. Todellisuudessa venäläisten ryhmitys Niinisyrjän ja Turkkilammen välillä oli niin leveä, että rintamahyökkäys oli ainoa vaihtoehto hyökättäessä sinne pohjoisen suunnasta.⁶¹

Hannuksela käski reserviyyhtymänsä JR 16:n siirtyä Niinisyrjän aukeiden länsipuolelle ja valmistautua hyökkäämään Niinisyrjään sekä suojaamaan molemmat sivustat sen jälkeen, kun JR 58 olisi saanut murron aikaan. Eversti Laurila antoi kapteeni Laakson johtamalle II/JR 16:lle tehtäväksi murtoaukon varmistamisen ja kapteeni Kotiahon johtamalle III/JR 16:lle neuvostojoukkojen vyöryttämisen. JR 58:n hyökkäys ei päässyt alkamaan käskettynä aikana, vaan H-hetki siirtyi seuraavaan aamuun 12.7.1941 klo 04:00. II/JR 37:n oli käsketty aloittaa hyökkäys puolitoista tuntia JR 58:n H-hetken jälkeen. Hannuksela antoi Laurilalle käskyn alistaa yhden komppanian JR 58:lle murtoaukon varmistamiseksi. Tähän tehtävään Laurila käski 5./II/JR 16:n joukot.⁶²

Sodassa vastapuolen toiminta aiheuttaa usein tilanteiden uudelleen arviointia ja sen mukaisia muutoksia omaan toimintaan. Näin kävi nytkin. Venäläisten tiedustelupartio kiersi yöllä klo 02:30 vasemman kautta Juvan rykmentin taakse samaan aikaan kun 5./II/JR 16 asettui asemiinsa Niinisyrjässä. Tämä aiheutti sekaannusta sodanjohdon käsityksissä omien ja venäläisten ryhmityksestä alueella. Aamulla todettiin, että JR 16:n ja JR 58:n joukot olivat olleet osittain

tulitaisteluissa keskenään. Tämä tieto on kirjattu JR 16:n sotapäiväkirjaan. Hannukselan silmissä tämä tapaus ei parantanut hänen suhtautumistaan JR 16:n toimintatapaan.⁶³

19. Divisioonan Esikunnan taistelukertomuksen sisällöstä selviää, että 5./II/JR 16 oli pääsyyllinen edellä mainittuun tapahtumaan. II/JR 16:n sotapäiväkirjasta on luettavissa täysin toisenlainen tapahtumien kulku. Sen mukaan pataljoonan tiedustelupartio oli ilmoittanut, että neuvostoliittolaisten partio oli yllättänyt II/JR 58:n, joka oli tämän vuoksi osittain hajonnut. Tapahtumapaikan takana sijainneen III/JR 16:n sotapäiväkirjassa puolestaan kerrotaan, että JR 58:n kaistalta kuului kivääri- ja konekivääriammuntaa ja sen vuoksi Juvan rykmentistä pakeni arviolta 80 miestä ja useita ajoneuvoja taaksepäin, mikä tapahtumaketju sai mukaansa myös muutamia miehiä III/JR 16:n omasta pataljoonasta. Sotapäiväkirjassa kerrotaan edelleen, että tämä tilanne selvisi noin puolen tunnin kuluttua tapahtumasta. JR 58:n sotapäiväkirjassa kerrotaan asia siten, että siinä syytetään 5./II/JR 16:n aiheuttaneen tapahtuman ja III/JR 16:n perääntyneen epäjärjestyksessä alueelta. Tosin tässäkin sotapäiväkirjassa ei puolustella omien JR 58:n joukkojen toimintaa tapauksen yhteydessä. Tämä taisteluesimerkki osoittaa, että pienelläkin joukolla voidaan saada sekasorto aikaan. Kun venäläinen tykistö vielä täydensi pienen tiedustelupartionsa aikaansaamaa hämmennystä, JR 58 ei ollut kykenevä jatkamaan hyökkäystään käskettynä ajankohtana.⁶⁴

19. Divisioonan Esikunta sai tietää tapauksesta 11.7.1941 klo 03:40. Hannuksela teki nopeasti päätöksen olla peruuttamatta II/JR 37:n hyökkäystä Niinisyrjään. Vaikka alkuperäisen toiminta-ajatuksen pohja olikin poissa, kapteeni Ratia sai tasan viisi minuuttia myöhemmin eli klo 03:45 allekirjoitetun käskyn aloittaa hyökkäys klo 05:30. Hannukselan ajatuksena oli varmastikin se, että II/JR 37:n hyökkäys auttaisi JR 58:n hyökkäystä ja murtoon pääsyä Turkkilammen ja Niinisyrjän välillä. Kapteeni Ratia on myöhemmin arvioinut, että divisioonan esikunta unohti peruuttaa aiemman hyökkäyskäskyn. Tämä oletamus ei kuitenkaan puolla sitä tosiasiaa, että edellisenä iltana annettu hyökkäyskäsky ei sisältänyt tarkkaa aloittamisajankohtaa, mutta yöllä tapahtuneen selkkauksen jälkeen 19. Divisioonan Esikunta välittömästi uudisti käskyn hyökkäyksen aloittamisesta.⁶⁵

Kapteeni Ratian pataljoonan hyökkäys alkoi käskettyyn aikaan klo 05:30. Hyökkäyksellä ei ollut edellytyksiä onnistua, koska siltä puuttui tykistön tulivalmistelu. Myöskään VII Armeijakunnan käskemä ehto olla hyökkäämättä suoraan rintamasuunnassa olevaa neuvostojoukkoa vastaan ei toteutunut. Vastassa oli hyvin linnoittautunut neuvostojoukko ja sen tykistön tuli. Tosiasiallisesti

tähän rintamahyökkäykseen osallistui ainoastaan 5./II/JR 37, joka oli kokoonpantu vähäkyröläisistä miehistä. Vähäkyröläisen komppanian tappiot olivat lyhyen taistelun aikana erittäin raskaat sen menettäessä lähes kolmanneksen vahvuudestaan. Kaatuneiden joukossa oli komppanian päällikkö, luutnantti Kaarlo Simojoki. Kapteeni Ratia ilmoitti eversti Hannukselalle aamulla klo 06:25 hyökkäyksen Niinisyrjään epäonnistuneen.⁶⁶

Eversti Hannuksela sai 11.7.1941 illalla huonoja uutisia myös divisioonan hyökkäysryhmytyksen oikealta laidalta. Siellä taistelevan Kevyt Osasto 18:n komentopaikka Konnunmäellä oli joutunut neuvostoliittolaisten saartamaksi. Tappiot kaatuneina ja haavoittuneina olivat 40 miestä. Taiteluosaston komentajan, majuri Bäckmanin onnistui kuitenkin kerätä riittävän vahva iskujoukko, joten neuvostojoukot saatiin ajettua asemista. 19. Divisioonan Esikunnalle selvisi vasta tässä vaiheessa, että Kevyt Osasto 18:lle ei ollut tarkoituksenmukaista antaa hyökkäystehtäviä. Tässä suunnassa puolustaja oli miesmäärältään vahvempi kuin hyökkääjä.⁶⁷

Eversti Hannuksela päätti aloittaa hyökkäyksen uudelleen 19. Divisioonan painopistesuunnassa Niinisyrjän—Salolammen—Turkkilammen alueella. Divisioonan sotapäiväkirjojen mukaan hyökkäyksen alkamisajankohdaksi on määrätty 12.7.1941 klo 20:30. Taisteluun osallistuneiden rykmenttien sotapäiväkirjoissa on toisenlaisia merkintöjä kellonaikojen suhteen. Hannuksela käski everstiluutnantti Juvan rykmentteineen lähteä hyökkäykseen klo 13:00, mutta Juva lähti liikkeelle klo 14:00. Juvan rykmentin tavoitteena oli hyökätä Matkaselän kautta Kaalamoon. Hannuksela antoi Laurilan rykmentille samassa yhteydessä useita tehtäviä. JR 16:n oli vallattava murtoaukon itäpuolella oleva Niinisyrjän kylä sekä suojata aukko Kangaskylän suuntaan. Lisäksi sen oli valmistauduttava hyökkäämään Niinisyrjästä Pyörykkälammen kautta Jaakkiman kylään.⁶⁸

Divisioonan Esikunta muutti JR 16:n taistelujaotusta siten, että kapteeni Kotiahon johtama III/JR 16 otettiin divisioonan johtoon. Tätä ennen Laurila oli jo ehtinyt antaa rykmentille hyökkäystehtävän edetä Niinisyrjän kautta, tavoitteena Jaakkiman kylä. Mikäli Laurila olisi saanut toteuttaa suunnitelmansa, hyökkäys Niinisyrjään olisi voitu aloittaa välittömästi, koska III/JR 16 oli lähimpänä tätä tavoitetta ja sillä hetkellä irti taisteluista. Hannuksela antoi I/JR 16:n takasin Laurilan komentoon 13.7.1941 klo 01:30 joukkojen ollessa kiinni taisteluissa Repomäen suunnalla kahdeksan kilometriä leveällä kaistaleella rajan tuntumassa. Antamassaan taistelukäskyssä Hannuksela edellytti, että JR 16:lle aiemmin annetut tehtävät pysyvät edelleen voimassa. Eversti Hannuksela käski lisäksi I/JR 16 komentajan, majuri Vasaman saapua

divisioonan esikuntaan käskynantoon 13.7.1941 klo 02:00 ja käski I/JR 16:n hyökätä Turkkilammen suuntaan.⁶⁹

Johtamistoiminnan kannalta on omituista, että eversti Laurila ei itse saanut johtaa omia joukkojaan. JR 16:n sotapäiväkirjoissa on 13.7.1941 osalta samoja merkintöjä kuin divisioonan sotapäiväkirjoissa. Tämä johtui todennäköisesti siitä, että eversti Laurila oli itse henkilökohtaisesti divisioonan esikunnassa kyseisenä päivänä. Käytännössä Laurilalla oli johdossaan oman esikuntansa lisäksi vain II/JR 16, joka sekin oli saanut jo aikaisemmin käskyn suojata JR 58:n murtoaukon sivustat. Eversti Hannuksela määrätti myöhemmin yksityiskohtaisesti II/JR 16:n komppanioiden ryhmityksen Niinisyrjän alueella. Pataljoonan komentaja, kapteeni Laakso sai käskää vain yhden komppanian sijoituksen ryhmittäessään sen muroaukon länsireunaan Kangaskylän suuntaan. Divisioonan johto syylistyi näillä toimenpiteillään sotajoukkojen johtamisessa vakavaan virheeseen ryhtyessään antamaan käskyjä alaisensa alaiselle.⁷⁰

Myös VII Armeijakunnan Esikunta oli huolestunut 19. Divisioonan hyökkäyksen etenemisestä. Kenraalimajuri Hägglund saapui aamulla 12.7.1941 tapaamaan Hannukselaa. Hägglund ilmoitti Hannukselalle, että 19. Divisioona oli epäonnistunut kolmen ensimmäisen hyökkäyspäivän operaatioissaan. Suurimpana syynä tappioihin Hägglund piti sitä, että neuvostoliittolaisten tykistö ampui tarkasti ja sillä oli riittävästi ampumatarvikkeita. Molemmat komentajat olivat sitä mieltä, että 19. Divisioonalla oli liian vähän tykistöä tukenaan. Pääasiallisena syynä huonoon menestykseen kenraalimajuri Hägglund ja eversti Hannuksela pitivät eteläpohjalaisen divisioonan heikkoa koulutustasoa ja huonoa taistelukuria. Edelleen he olivat sitä mieltä, että talvisodan aikana Taipaleen lohkolla taistellessaan näihin miehiin olivat syöpyneet puolustustaistelun toimintatavat ja hyökkäystaistelu oli heille täysin vierasta. 19. Divisioona oli kärsinyt 12.7.1941 iltaan mennessä lähes 800 miehen tappiot. Taistelumoraalin kannalta tällaiset tappioluvut vaikuttavat haitallisesti yhteishenkeen ja mielialoihin. Eversti Hannuksela ei halunnut uskoa, että VII Armeijakunnan Esikunta oli antanut alaisilleen yhtymille ylivoimaisia tehtäviä. Tämä oli varmasti osasyynä yhtymän omaan johtamistoimintaan, joka oli ollut varsin sekavaa lukuisine alistusmuutoksineen ja epämääräisine tehtävänantoineen. Usein on korostettu ensimmäisen tulikasteen onnistumisen psykologista merkitystä. Sen suhteen 19. Divisioonalla oli epäonnea, joka jatkui vielä useita päiviä, eikä Hannuksela löytänyt oikeita toimintatapoja asian korjaamiseksi.⁷¹

Hyökkäyksen juututtua paikoilleen 19. Divisioonan tykistöä vahvistettiin ja sille alistettiin Raskas Patteristo 14 ja järeä Erillinen Linnoitus Patteristo. Divisioonan komentaja eversti Hannuksela käski JR 58:n jatkamaan hyökkäystä tavoitteena Matkaselkä. Hyökkäykseen liittyi I/JR 16, jonka tehtäväksi annettiin vallata Niinisyrjä ja varmistaa Kangaskylän suuntaan. Tämän jälkeen JR 58:n tuli jatkaa hyökkäystä Pyörykkälammen kautta tavoitteena Jaakkima. Myös II/JR 37:n tuli yhtyä hyökkäykseen. Eversti Hannuksela käski kapteeni Kotiahon johtaman III/JR 16:n divisioonan reserviksi Havukkalan maastoon. JR 58 onnistui illalla 12.7.1941 murtautumaan venäläisrintaman läpi kapealla alueella Salolammen ja Hiirelänselän välillä. Tällä alueella ei ollut varsinaisesti linnoitettuja vihollisasemia, mutta murtoaukon molemmiin puolin neuvostojoukoilla oli vahvasti linnoitetut asemat hallitsevissa maastonkohdissa Salolammen eteläpuolella ja Hiirelänselän pohjoispuolella. Everstiluutnantti Juvan johtamat päävoimat, III/JR 58 ja II/JR 58, lähtivät hyökkäykseen 12.7.1941 klo 14:00 Pantsun maastosta. JR 58:lle alistettu komppania II/JR 16 vastasi hyökkäyksen alkuvaiheessa murtokohdan vartioinnista. Myöhemmin kapteeni H. I. Laakson johtaman II/JR 16:n tuli ottaa vastuu murtoaukon varmistuksesta. 19. Divisioonan Esikunta antoi käskyn eversti Laurilalle soluttaa myös II/JR 16 murtoaukosta hyökkäyksen perään. Murtokohdan varmistus annettiin I/JR 16:lle, joka oli eri suunnalla kiinni taisteluissa. Kesti pitkän aikaa, ennen kuin nämä joukot voitiin irrottaa tähän tehtävään.⁷²

Venäläiset joukot olivat hyvin selvillä tilanteen kulusta. Ne aloittivat voimakkaan tulituksen hallitsevista maastonkohdista Salolammen eteläpuolella ja tukikohdistaan Hiirelänselän pohjoispuolella. Tämän vuoksi JR 58:n huolto- ja johtamisyhteydet katkesivat, kun neuvostojoukot valtasivat takaisin Pantsun ja Matikaisten maaston. Tilanteen korjaamiseksi eversti Laurila irrotti osia I/JR 16:sta murtoaukon avaamiseksi, mutta joukkojen voimat eivät tähän tehtävään riittäneet. Tällä välin everstiluutnantti Juva ryhmitti joukkonsa uudelleen Hiirelänselän—Matikaisten maastoon jatkaakseen hyökkäystä Hiirelänselän takana olevaan maastoon. Eversti Laurila sai käskyn varmistaa tie välillä Kangaskylä—Niinisyrjä. JR 58:lle alistettu II/JR 16 sai tehtäväksi osillaan hyökätä etelästä Niinisyrjään huoltotien avaamiseksi. Everstiluutnantti Juvan johtamat JR 58:n pääjoukot, II/JR 58 ja III/JR 58, etenivät Hiirelänjoen yli ja valtasivat 14.7.1941 puoleen päivään mennessä Mökki-maaston ja Pelkosten taloryhmän alueen. Niinisyrjän valtaaminen suoritettiin III/JR 16:n hyökkäyksellä länsiluoteesta ja II/JR 16:n hyökkäyksellä etelästä. Kapteeni Kotiahon johtama III/JR 16 tunkeutui Niinisyrjään ja neuvostojoukot joutuivat vetäytymään Jaakkiman kylän suuntaan.⁷³

Neuvostojoukot yrittivät vielä seuraavana päivänä vallata Niinisyrjää, mutta hyökkäys torjuttiin. II/JR 37 aloitti 13.7.1941 hyökkäyksen Havukkamäen valtaamiseksi, mutta hyökkäys ei johtanut menestykseen, koska neuvostojoukot olivat linnoittaneet puolustusasemansa hyvin. I/JR 16 vahvistettuna komppanialla II/ JR 16:sta lähti yöllä 15.7.1941 voimakkaan tykistövalmistelun tukemana hyökkäykseen Pantsun ja Leinosen maastoon murtokohdan leventämiseksi. Neuvostojoukot tekivät voimakasta vastarintaa, mutta mainitut maastonkohdat samoin kuin Salolammen eteläpuolinen alue saatiin vallattua. Näin lopulta saatu murtokohdan levennys mahdollisti päävoimien huoltoyhteydet hyökkäysalueella. Samalla varmistettiin johtamisyhteydet hyökkäyksen jatkamiseksi.⁷⁴

Yleistilanteen suotuisa kehittyminen naapuriyhtymien alueella vaikutti myös 19. Divisioonan sotatoimiin. Kenraalimajuri Talvelan VI Armeijakunta oikealla sivustalla oli edennyt Tolvajärveltä 50 kilometriä itään ja 7. Divisioona vasemmalla sivustalla oli saanut aikaiseksi murron neuvostojoukkojen ryhmytykseen. 19. Divisioonan tilannetta paransi myös, että sen tykistöä vahvistettiin tuntuvasti. Divisioonalle alistettiin majuri Harvilan komentama Raskas Patteristo 14 ja yksi järeä linnoituspatteri. Raskaalla patteristolla oli kalustona uudet saksalaiset 150 mm:n haupitsit. JR 58 pääsi 12.7.1941 klo 14:00 aloitetulla hyökkäyksellä lopultakin toivottuun läpimurtoon Niinisyrjän alueella neuvostojoukkojen osittain jo vetäytyttyä alueelta.⁷⁵

Matti Latikka on todennut 19. Divisioonaa koskevassa tutkimuksessaan, että divisioona joutui hyökkäämään painopistesuunnallaan riittämätön tykistön tuli takanaan. Edelleen tutkimuksessa todetaan, että hyökkäys painopistesuunnassa oli järjestetty poikkeuksellisella tavalla. JR 58, joka suoritti läpimurron, suunnattiin suoraan tavoitteeseen ja reservirykmentti JR 16 jäi varmistamaan murtoaukkoa ja leventämään sitä.⁷⁶ Kapealla alueella olevat rykmentit kärsivät neuvostojoukkojen epäsuorasta tulesta suuria tappioita. Eversti Laurilan johtamistoimintaa haittasivat suuresti jatkuvat alistusten muutokset. Suoranaisena virheenä voidaan pitää myös sitä, että hyökkäyskiila suunnattiin häikäilemättömästi varsin syvälle varmistamatta sivustoja. 19. Divisioonan tiedustelupäällikkö kapteeni Paavo Ojanperä oli varsin kokematon tehtävässään, joten hyökkäävät joukot eivät saaneet ajoissa riittävän tarkkoja vihollistietoja.

4.3 Hyökkäys VII Armeijakunnan painopistesuunnassa

Eversti Hannuksela oli saanut VII Armeijakunnan Esikunnalta nuhteita läpimurtovaiheen monista epäonnistumisista. Niinpä hän päätti toimia jatkossa ennakoiden tulevia tilanteita, pitäen kiinni alkuperäisestä suunnitelmastaan. Hannuksela antoi JR 16:n tehtäväksi hyökätä pääosillaan Niinisyrjästä Jaakkiman suuntaan ja JR 58:n tehtäväksi hyökätä Matkaselän suuntaan. (Katso kartta, LIITE 2). Majuri Ratian johtaman II/JR 37:n oli valmistauduttava hyökkäämään Jaakkiman suunnassa liittyen JR 16:n hyökkäykseen. Hannuksela antoi nämä hyökkäyskäskyt 14.7.1941 Laurilalle ja Juvalle suullisesti. 19. Divisioonan Esikunta laati samat käskyt kirjalliseen muotoon saman päivän iltaan klo 18:00 mennessä. Käskyt olivat hyvin yksityiskohtaisia, mikä ei jättänyt rykmenttien komentajille paljon soveltamisen varaa johtamistoiminnassaan. Hyökkäysreitit oli merkitty kartalle tähytyspakkoja myöten.⁷⁷

Hannuksela muutti käskyssään JR 16:n taistelujaotusta jälleen kerran, kun II/JR 16 palautettiin takaisin Laurilan käyttöön ja I/JR 16 otettiin divisioonan johtoon. Majuri Vasaman komentama I/JR 16 oli jo aiemmin saamansa tehtävän mukaan kiinni taisteluissa murtoaukon läntisellä sivustalla. Hannukselan tarkoitus oli käyttää tätä pataljoonaa jatkossa murtoaukon itäosissa Niinisyrjän suuntaan sekä pataljoona valmistautui jatkamaan divisioonan reservinä joko itään tai etelään. Hannuksela käski 43. Rajakomppanialle, joka kantoi myös nimeä Taisteluosasto Penttinen, murtoaukon länsireunan varmistuksen. Majuri Ratian komentaman II/JR 37:n, joka oli kokenut raskaita tappioita, tuli liittyä eri käskyllä Jaakkimaan suuntautuvaan hyökkäykseen JR 16:n jäljessä.⁷⁸

Karjalan Armeijan komentajan, kenraalimajuri Heinrichsin vieraillessa 15.7.1941 19. Divisioonan komentopaikalla, hän käski Hannukselan muuttaa II/JR 37:n hyökkäystehtävää siten, että pataljoonan tehtäväksi tuli vain aktiivinen sitominen Jaakkiman suunnalla. Hannukselan ajatuksena oli jatkaa hyökkäystä 15.7.1941 alkaen, mutta näin ollen suunnitelma ei toteutunut. Neuvostojoukot suorittivat Niinisyrjän alueella vastahyökkäyksen, mutta kapteeni Kotiahon johtaman III/JR 16:n onnistui torjua tämä hyökkäys. VII Armeijakunnan Esikunta oli varsin tympääntynyt 19. Divisioonan toimintaan, mikä käy ilmi sotapäiväkirjan merkinnästä 15.7.1941. Siinä todetaan, että Hannukselan johtaman 19. Divisioonan ”hyökkäys menee päin prinkkalaa” ja että muualla hyökkäys jatkuu tarmokkaasti, mutta 19. Divisioonassa vain ”munitaan”.⁷⁹ Hannukselan taistelukertomuksessa todetaan, että pääasiallisena syynä hyökkäyksen viivyttelyyn

oli JR 16:n komentajan, eversti Laurilan laiminlyönnit. Taistelukertomuksessa todetaan lisäksi, että eversti Juvan johtaman JR 58:n hyökkäys ei päässyt eteenpäin, koska sen huoltoyhteydet venyivät yli kolmen vuorokauden mittaisiksi. Myöskään JR 16:n murtoaukon varmistustehtävä ei ottanut onnistuakseen, koska rykmentillä ei ollut sopivaa kalustoa saarroitusuhan takia.⁸⁰

Kenraaliluutnantti Heinrichsin käydessä iltapäivällä 15.7.1941 Hannukselan komentopaikalla Hägglund ilmoitti, että hyökkäys Ruskealaan ja Matkaselän suuntaan voisi alkaa aikaisintaan illalla 16.7.1941. Armeijakunnan taistelukertomuksen arvioinnit, joiden mukaan syylliseksi hyökkäyksen viivyttelyyn leimattiin 19. Divisioonan ja erityisesti JR 16, vaikuttavat näin ollen kovin oudoilta. Lisäksi Hägglund ilmoitti Hannukselalle, että armeijakunta haluaa tahdittaa divisioonan hyökkäyshetken yhtymän taistelun johtamiseen sopivaksi. Todellinen syy hyökkäyksen viivyttämiseen löytyykin Karjalan Armeijan oikealta sivustalta, missä kenraalimajuri Talvelan VI Armeijakunta hyökkäsi. Se oli päässyt etenemään jo 12.7.1941 mennessä Jänisjärveltä etelään Jänisjoelle saakka. Näin oli neuvostojoukkojen vetäytyminen Laatokan pohjoispuolitse Karjalan Kannakselle estetty. Jänisjärven länsipuolella oli tosin vielä noin kolmenkymmenen kilometrin levyinen kaistale rajan tuntumassa vapaasti käytettävissä. Oli kuitenkin hyvin epätodennäköistä, että neuvostojoukot tulisivat käyttämään tätä reittiä vetäytymiseensä, koska väylä olisi ollut helposti tukittavissa ja saatavissa rajan pinnasta epäsuoran tulen alle.⁸¹

VII Armeijakunnan johto ei ilmeisesti ollut yksimielinen siitä, miten 19. Divisioonan olisi tullut hyökkäystään jatkaa. Armeijakunnan vasemmalla sivustalla eversti Svenssonin johtama 7. Divisioonan oli päässyt etenemään jo Jänisjärven länsirannalle. Hannukselan rykmentit olivat vielä rajan pinnassa taisteluissa läpimurtoalueella. VII Armeijakunnan Esikunta antoi 7. Divisioonalle tehtäväksi edetä nopeasti Jänisjärven itäpuoliselle alueelle ja jatkaa sieltä välittömästi etelän suuntaan. Hägglundin toiminta-ajatuksena oli katkaista näin neuvostojoukkojen vetäytyminen itään. Samalla tämä taistelutoimi tulisi käynnistämään 19. Divisioonan hyökkäystoimet. VII Armeijakunnan operatiivisen johdon mielestä hyökkäyksen painopisteen tuli olla Jänisjärven ja Laatokan välisen kannaksen suunnassa. Operaation tavoitteena oli saartaa divisioonaa vastassa olleet neuvostojoukot. Näin on helpommin ymmärrettävissä myös se, miksi 19. Divisioonalle ei annettu lupaa jatkaa välittömästi hyökkäystä. VII Armeijakunnan operatiivisen osaston päällikkö, majuri Suvantola perusteli tätä toiminta-ajatusta myös sillä, että näin säästyttiin turhilta miestappioilta, koska neuvostojoukot olivat linnoittautuneet lujasti Ruskealan ja Matkaselän

maastoon. Mikäli 19. Divisioonan hyökkäys olisi menestynyt, se olisi ajanut venäläiset pois saarroitusrenkaasta.⁸²

Kenraalimajuri Hägglund antoi 15.7.1941 divisioonilleen käskyn jatkaa hyökkäystä 17.7.1941 ammusta alkaen. Hyökkäyksen painopiste oli Ruskealan—Matkaselän alueella. Eversti Svenssonin johtaman 7. Divisioonan tehtäväksi tuli Ruskealan valtaaminen, vaikka divisioonalle oli jo aiemmin annettu tehtäväksi hyökätä häikäilemättömästi Jänisjärven itäpuolelle ja valmistautua jatkamaan sieltä etelään. 19. Divisioonan tehtävä säilyi ennallaan. Näin molemmat divisioonat keskitettiin Ruskealan ja Matkaselän alueille. Hyökkäyshetken siirtäminen kahdella vuorokaudella oli välttämätöntä, koska 7. Divisioona tarvitsi aikaa joukkojensa uudelleen järjestämiseen.⁸³

Hägglundin antama päätös aiheutti voimakasta ristiriitaa VII Armeijakunnan operatiivisessa johdossa. Majuri Suvantola kirjoitti eriävän mielipiteensä, mikä on hyvin harvinaista sotilasorganisaation johtamistoiminnassa. Sotapäiväkirjojen merkintöjen mukaan hän kirjoitti näin: ”jos olisi kysytty, mutta kun ei koskaan kysytä mitään ja jos yrittää jotain esittää niin ei anneta puhua loppuun tai ei sanottua noteerata mitenkään tai noteerataan ylimalkaisella huomautuksella, niin on toivotonta yrittää esittää mitään.”⁸⁴ Tämä osoittaa, että armeijakunnan ylin johto, kenraalimajuri Hägglund ja hänen esikuntapäällikkönsä everstiluutnantti Simelius eivät tehneet riittävästi yhteistyötä operatiivisen johdon kanssa ennen päätöksen tekemistä.

19. Divisioonan Esikunta sai hyökkäyskäskyn valmiiksi 16.7.1941 klo 21:00 mennessä ja rykmenteillä se oli käytettävissään puoleen yöhön mennessä. Esikunnan käsky oli kirjoitettu siihen muotoon, että siinä käskettiin valmistautua hyökkäämään, mutta tarkka H-hetki oli jätetty määrittämättä. Hannuksela oli tosin antanut suullisen käskyn aikaisemmin, joten rykmenteissä hyökkäysvalmistelut olivat alkaneet jo ennen kirjallisen käskyn saapumista. VII Armeijakunnan komentajan kenraalimajuri Hägglundin tahdon mukaisesti 19. Divisioonan painopiste oli Matkaselän suunnassa. Päävastuun hyökkäyksen toteuttamisesta Hannuksela antoi everstiluutnantti Juvan johtamalle JR 58:lle. JR 16:n tehtäväksi Hannuksela antoi Juvan rykmentin vasemman sivustan suojaamisen ja valehyökkäyksen suorittamisen Jaakkiman kylään. Eversti Laurilalla oli käytettävissään vain oman rykmenttinsä II Pataljoona.⁸⁵

Eversti Hannuksela muutti hyökkäyskäskyssään jälleen kerran JR 16:n taistelujaotusta. Sen mukaan majuri Vasaman johtama I Pataljoona otettiin takaisin divisioonan johtoon ja sille

annettiin tehtäväksi edetä Turkkilammen alueelta Kangaskylän suuntaan siinä tapauksessa, että venäläiset irtautuisivat alueelta. Kapteeni Kotiahon johtama III/JR 16 ja majuri Bäckmanin johtama Kevyt Osasto 18 otettiin divisioonan reserviksi. Kapteeni Ratian johtama II/JR 37 sai tehtäväkseen sitoa neuvostojoukot Jaakkiman suunnassa. Tällä tavoin Hannuksela otti kirjaimellisesti huomioon Hägglundin ja Heinrichsin tahdon yhden pataljoonan käytöstä omalla vastuualueellaan. Kuten aiemmin on todettu, Hägglundin toiminta-ajatuksena oli tahdittaa 19. Divisioonan ja 7. Divisioonan taistelutoimet Matkaselän suuntaan. H-hetken määrittäminen ratkaisi sen jälkeen, kun 7. Divisioona olisi ryhmittynyt viimeisen käskyn mukaiseen hyökkäystehtävään.⁸⁶

Karjalan Armeijan komentaja, kenraaliluutnantti Heinrichs esikuntineen teki tässä vaiheessa uuden tilannearvioinnin. Laatokan luoteispuolella hyökkäävä kenraalimajuri P. Talvelan johtama VI Armeijakunta oli päässyt etenemään Jänisjärven itäpuoliselle alueelle. Karjalan Armeijan esikuntapäällikkö eversti Tapola antoi suullisen käskyn VII Armeijakunnan esikuntapäällikölle, everstiluutnantti Simeliukselle, että 7. Divisioona keskitettäisiin mahdollisimman nopeasti kaakkoon Jänisjoen suuntaan. Karjalan Armeijan kannalta oli tärkeää, että VII Armeijakunnan vastuualueella olevat maantie- ja rautatieyhteydet saataisiin nopeasti omien joukkojen hallintaan. Tämä helpottaisi myös VI Armeijakunnan taistelutoimia idän suuntaan.⁸⁷

Niinpä VII Armeijakunnan komentaja Hägglund muutti toiminta-ajatustaan jälleen kerran. Hän muutti 7. Divisioonan tehtävää siten, että sen painopiste oli jälleen Jänisjärven suunnassa. Tämähän oli ollut myös VII Armeijakunnan operatiivisen osaston päällikön, majuri Suvantolan esittämä toiminta-ajatus kaksi vuorokautta aikaisemmin. Näin eversti Svensson joutui muuttamaan 7. Divisioonan hyökkäyksen suuntaa neljännen kerran lyhyen ajan sisällä. Tämä ei tietenkään voinut olla vaikuttamatta haitallisesti rykmenttien ja pataljoonien taistelumoraaliin. Suvantola esitti aiemmin, että 19. Divisioonaa käytettäisiin tässä suunnassa ainoastaan venäläisiä sitovana joukkona. Kenraaliluutnantti Heinrichs puuttui jälleen alajohtoportaiden operatiiviseen toimintaan siten, että käski 19. Divisioonalle aktiivisen roolin. Niinpä hän antoi Hannukselalle ”mottimestarin” tehtävän, jonka mukaan Hannukselan joukkojen tuli saartaa divisioonan vastuualueella sitkeästi puolustavat neuvostojoukot.⁸⁸

VII Armeijakunnan keskellä, Särkisyrjän—Issakanvaaran—Ruskealan—Otrakkalan—Matkaselän alueella, neuvostojoukkojen päävoimat olivat edullisissa maastonkohdissa hyvin linnoitetuissa puolustusasemissa. Eversti I. Salmion komentama JR 37, joka oli perustettu

Kauhavan, Isonkyrön ja Ylistaron miehistä, oli alistettu VII Armeijakunnan painopistesuunnassa hyökkäävälle 7. Divisioonalle. 19. Divisioonan vallattua Niinisyrjän ja sen kaakkoispuolisen alueen neuvostojoukot vetäytyivät Jaakkimaan maastosta Matkaselkään. Kapteeni Ratian komentama II/JR 37 miehitti 18.7.1941 Jaakkiman kylän ja jatkoi etenemistään I/KTR 10:n tukemana Matkaselkään.⁸⁹

Seuraavana päivänä pataljoona saavutti Otrakkalan pohjoispuolella Laurilan maaston, jossa se kohtasi vahvasti puolustukseen ryhmittyneet neuvostojoukot. Taisteluosasto Korvenheimo aloitti 18.7.1941 hyökkäyksen Otrakkalaan ja 14. Rajajääkärikomppania eteni samana päivänä Ruokojärven kautta Matkaselkään ja valtasi tärkeän rautatieaseman. Menestys tällä suunnalla johti monivaiheisiin operaatioihin Kaalamon ja Ruskealan alueiden valtaamiseksi. Samaan aikaan, kun osasto Korvenheimo hyökkäsi pohjoisesta Otrakkalaan, 7. Divisioonan komentaja eversti Svensson antoi käskyn JR 37:lle hyökätä Vahvajärven eteläpuolelta Ruskealaan, jossa taistelua tuki Raskas Patteristo 28. Taisteluosasto Korvenheimo sai 19.7.1941 kosketuksen 19. Divisioonan joukkoihin Ruokojärven eteläpuolella. Ankarat taistelut kestivät kolme päivää Suolamäen—Rättimäen suunnalla ja Erosen lujasti varustetuissa asemissa. Otrakkalan alue saatiin vallattua ja neuvostojoukot vetäytyivät 21.–22.7.1941 Ruskealaan. Neuvostojoukkojen vetäydyttyä Ruskealasta 23.7.1941 saatiin yhteys Kokkomäen suunnalta hyökkääviin JR 37:n joukkoihin, millä oli suuri merkitys taistelujen jatkamisen kannalta. Eversti Salmion johtama JR 37 oli aloittanut jo 17.7.1941 saarrostan hyökkäyksen Vahvajärven eteläpuolitse kohti Ruskealaa. Rykmentin tehtävänä oli edetä Särkisyrjän kautta Ruskealasta Sortavalaan johtavalle maantielle tavoitteena Kokkomäki ja Ilola.⁹⁰

4.4 Hyökkäys Kaalamon, Kangaskylän ja Vannisenmäen alueilla

VII Armeijakunnan oikealla sivustalla neuvostojoukot olivat linnoittautuneet lujasti asemiinsa Pyhäjärven ja Kangasjärven välillä. (Katso kartta, LIITE 2.) Neuvostojoukkojen hallussa olivat Kangaskylä ja Repomäki samoin kuin Jaakkima ja Matkaselkä murtoaukon vasemmalla sivustalla. VII Armeijakunnan komentaja, kenraalimajuri Hägglund antoi 17.7.1941 käskyn eversti Hannukselalle vallata Kangaskylä ja Kaalamo VII Armeijakunnan oikean sivustan suojaamiseksi. Tämän jälkeen 19. Divisioonan tuli valmistautua osillaan tuhoamaan Matkaselän—Ruskealan alueella olevat neuvostojoukot ja hyökätä sen jälkeen osillaan Sortavalan suuntaan. Matkaselkään suuntautuvassa hyökkäyksessä divisioonan hyökkäystä tukisi

majuri A. Korvenheimon osasto 7. Divisioonasta. Eversti Salmion komentama JR 37 alistettiin 7. Divisioonalle. VII Armeijakunnan hyökkäyksen painopiste oli 7. Divisioonan kaistalla, jonka ensimmäinen tavoite oli edetä päävoimillaan Jänisjokilaaksoon ja Laatokalle. Toisena tavoitteena oli Ruskealan maastossa olevien vahvojen neuvostojoukkojen tuhoaminen saarroituksella yhteistoiminnassa 19. Divisioonan kanssa.⁹¹

Eversti Hannuksela oli ryhmittänyt 17.7.1941 puoleen päivään mennessä divisioonansa hyökkäysryhmytykseen tavoitteena Matkaselkä. Joukot olivat valmiina ja odottivat liikkeellelähtömääräystä. Heinrichsin käskyn jälkeen Hägglund muutti 19. Divisioonan tehtävää siten, että sen tuli vallata valtakunnan rajan läheisyydessä oleva Kangaskylä ja siitä kahdeksan kilometriä etelään oleva Kaalamo. Kangaskylän suunnassa neuvostojoukot puolustivat vielä sitkeästi, mutta Kaalamon suunnassa vastarinta oli vähäisempää. Jälkimmäisen tavoitteen tarkoituksena oli syventää murtoaukkoa Sortavalaa vastaan suuntautuvan hyökkäyksen helpottamiseksi sekä katkaista Ruskealan—Matkaselän alueella olevien neuvostojoukkojen perääntymistiet. Hägglundin ajatuksena oli edelleen, että Kangaskylän ja Kaalamon valtaamisen jälkeen 19. Divisioona valmistautuu osillaan tuhoamaan Ruskealan ja Matkaselän alueella olevat neuvostojoukot sekä jatkamaan sen jälkeen Sortavalan suuntaan. Samoin 7. Divisioona sai käskyn osallistua Ruskealan—Matkaselän tuhoamistaisteluun. JR 37, joka oli alistettuna 7. Divisioonalle, sai tehtäväksi katkaista neuvostoliittolaisten perääntymistien Sortavalan suuntaan. VII Armeijakunnan operaatiopäällikkö, majuri Suvantola kritisoi kovasti armeijakunnan johtamistapaa sanoen sen ajavan kahta jänistä yhtä aikaa. Suvantola oli siinä oikeassa, koska Kangasjärvi ja Kaalamo sijaitsevat eri suunnissa lähes kymmenen kilometrin etäisyydellä toisistaan. Tämä johti väistämättä siihen, että 19. Divisioona joutui hajottamaan voimansa kahteen suuntaan. Käytännössä se merkitsi sitä, että yhden rykmenteistä oli hyökättävä Kaalamon ja toisen rykmenteistä Kangaskylän suuntaan.⁹²

Uuden tehtävän saatuaan eversti Hannuksela suuntasi JR 58:n hyökkäyksen kohti Kaalamoa. Tämä aiheutti everstiluutnantti Juvalle päänvaivaa, koska rykmentti oli juuri aloittamassa hyökkäystä aiemman käskyn mukaan Matkaselän suuntaan. Uusi reitti oli tiedusteltava, joten hyökkäys ei nytkään lähtenyt käyntiin välittömästi. Divisioonan reservinä oleva I/JR 16 oli jo aiemmin saanut tehtäväksi varmistaa Kangaskylän suunta ja vallata alue neuvostojoukkojen mahdollisen irtautumisen jälkeen. Kangaskylän suunta tarvitsi kuitenkin uuden tehtävänannon mukaan enemmän voimaa. Hannuksela antoi tämän tehtävän 17.7.1941 klo 11:35 suullisesti Laurilalle. Käsky tuli kirjallisena saman päivän iltaan klo 21:00 mennessä. JR 16 oli kuitenkin jo

sitoutunut toimimaan kokonaan toisessa suunnassa eikä näin ollen ollut valmiina aloittamaan välittömästi hyökkäystä. JR 58 sai 17.7.1941 klo 12:30 käskyn hyökätä Kaalamoon III/KTR 10:n tukemana. H-hetki määrättiin tapahtuvaksi samana päivänä klo 15:00 ja tiukasta aikataulusta huolimatta hyökkäyksen aloitus onnistui.⁹³

Toiminta-ajatuksensa mukaan eversti Hannuksela oli antanut JR 16:n tehtäväksi vallata Kangaskylä. Sen haltuunotto oli tärkeää siksi, että kylän kautta kulki hyvä maantie Kaalamon asemalle. Eversti Laurila ryhmitti joukkonsa hyökkäykseen siten, että Väliahon maastoon ryhmitettiin majuri Vasaman komentama I/JR 16, jonka tehtävänä oli puhdistaa Repomäki ja hyökätä sen jälkeen tien molemmin puolin Kangaskylään. Kapteeni Laakson komentama II/JR 16 ryhmitettiin Kohtsillan itäpuoliselle alueelle tehtävänään hyökätä kylän eteläpuolelle. Kapteeni Kotiahon johtama III/JR 16 samoin kuin Kevyt Osasto 18 jätettiin 19. Divisioonan reserviksi II/JR 16:n taakse.⁹⁴

Ratian johtama II/JR 37 sai eversti Hannukselalta tehtäväksi sitoa neuvostojoukkoja Niinisyrjän alueella, joka oli ollut aiemmin JR 16:n vastuulla. Eversti Laurila sai tällä kertaa käyttöönsä kaikki pataljoonansa, mutta niiden kokoaminen ei onnistunut nopeasti. Lisäksi rintamavastuun vaihto Niinisyrjän suunnassa kapteeni Ratian johtaman II/JR 37:n kanssa vei oman aikansa. Laurila sai käskettyä pataljoonansa 17.7.1941 klo 16:00 mennessä ja joukot olivat ryhmitysalueellaan saman päivän iltana klo 22:00 mennessä. H-hetkeksi Laurila määräsi 18.7.1941 klo 03:30. Laurila kritisoi erityisesti sitä, että tiedusteluun ei taaskaan jäänyt riittävästi aikaa. 19. Divisioonan esikunnassa Laurilan kritiikki nähtiin negatiivisena ilmiönä. Taistelukertomukseen kirjattiin, että JR 16:n ”haparointi oli syynä siihen, ettei liikkeelle päästy aikaisemmin”.⁹⁵

Voimakkaan tykistövalmistelun jälkeen JR 16:n hyökkäys alkoi 18.7.1941 klo 03.30. Hyökkäystä tuki I/KTR 10 ja Raskas Patteristo 14. Kärjessä hyökkäsi I/JR 16 ja II/JR 16 sekä näiden jäljessä III/JR 16 rykmentin reservinä. Viisi tuntia hyökkäyksen alkamisen jälkeen kapteeni Laakson johtama II/JR 16 saavutti Kangasjärven eteläpään. I/JR 16 kohtasi hyökkäyksen alussa kovaa vastarintaa, mutta sen onnistui vielä saman päivän aikana puhdistaa Repomäen ja Kangaskylän alueet neuvostojoukoista. Reservinä ollut III/JR 16 eteni Nurkkalaan ja varmisti siellä etelän suuntaan. Kevyt Osasto 18 siirrettiin Mustalammen alueelle 19. Divisioonan reserviksi. Rintamavastuu Pyhäjärven ja Kangasjärven välillä siirrettiin Kevyt Osasto 18:lta taisteluosasto Koskenmiehelle. Menestys VII Armeijakunnan oikealla sivustalla antoi mahdollisuuden

neuvostojoukkojen motittamiseen Kaalamon—Matkaselän välisellä alueella. Eversti Hannuksela antoi eversti Laurilalle käskyn jatkaa hyökkäystä Kangaskylän—Kaalamon—Vannisenmäen teiden suunnissa. III/JR 16 sai tehtäväksi puhdistaa Haapavaaran ja Kumurinkylän maastot yhteistoiminnassa taisteluosasto Koskenmiehen kanssa.⁹⁶

Hyökkäyksen menestyminen suhteellisen helposti johtui pääosin siitä, että neuvostojoukkojen 168. Divisioonan komentaja eversti Bondarjev oli määrännyt joukkonsa vetäytymään hieman taaemmaksi oikaisten näin divisioonansa ryhmityksen etureunaa. Eversti Hannuksela ei antanut nytkään kiitosmainintaa Laurilalle JR 16:n toiminnasta, vaan hän totesi hyökkäyksen jälkeen, että ”ei kai siellä mitään ollut”. Hannuksela myös epäili Laurilan ilmoitusta, että Kangaskylä oli vallattu kokonaan. JR 16 sai Hannukselalta moitteita myös sen vuoksi, että JR 58:n hyökkäyksen pysähtyminen Kaalamon alueella lähes kahden vuorokauden ajaksi johtui hänen mielestään Laurilan laiminlyönnistä, koska tie Kangaskylästä Kaalamoon ei ollut käytettävissä JR 58:n huoltotienä. Neuvostojoukoilla oli tällä välin aikaa järjestellä Tirimäen ja Okanmäen puolustusasemiaan parempaan kuntoon. Tien katkaiseminen ei kuulunut alkuperäisen suunnitelman mukaan JR 16:n tehtäviin. Eversti Hannuksela on kirjoittanut omaan sotapäiväkirjaansa 18.7.1941 klo 14:30, että tie välillä Kaalamo—Kangaskylä on katkaistava. Merkintä on tehty monta tuntia Kangaskylän valtauksen jälkeen, joten Laurila ei ole voinut saada tätä käskyä aikaisemmin. Kangaskylään suuntautuneen hyökkäysvaiheen taistelut olivat 19. Divisioonalle menestyksellisimmät sitten sotatoimien alkamisen. Pääasiallisena syynä menestykseen oli kuitenkin neuvostojoukkojen vetäytyminen alueelta. Venäläiset vetäytyivät myös Jaakkimaan kylästä, jonne II/JR 37 oli yrittänyt monta kertaa edetä. Jaakkima vallattiin 18.7.1941 aamupäivän kuluessa ja II/JR 37 jatkoi etenemistään Matkaselkään, jonka se saavutti vielä saman päivän iltana.⁹⁷

Everstilutnantti Juvan komentama JR 58 aloitti 17.7.1941 hyökkäyksen maaston kautta Kaalamon asemaa kohti. Vaikeakulkuinen maasto vaikeutti hyökkäystä tukeneen III/KTR 10:n etenemistä hyökkäyksen mukana. Suurselän alueella neuvostoliittolaisilla oli lujasti varustetut asemat. JR 58:n osat kävivät kiivaita taisteluita linnoittautunutta venäläistä vastaan. JR 58:n hyökkäys Kaalamon alueesta alkoi 18.7.1941 klo 09:00. Puoleen päivään mennessä rykmentti saavutti ensimmäisen tavoitteensa. Neuvostojoukot kärsivät suuria tappioita Kaalamon asemakylän alueella, josta ne vetäytyivät polttaen koko kylän. Matkaselän suunnassa etelään johtava neuvostojoukkojen rautatieyhteys onnistuttiin katkaisemaan. Hyökkäyksen vasemmalla siivellä majuri Vallaksen johtama I/JR 58 valtasi 18.7.1941 vahvasti linnoitetun Pahisten

maaston. Varmistus työnnettiin Korpelan alueelle, jossa tuli katkaista Kaalamon—Matkaselän rata. Everstiluutnantti Juva antoi pataljoonalle tehtäväksi hyökätä Kaalamon rautatieasemalta itään johtavien teiden suunnassa tavoitteena Sumulan tienhaara. Saman päivän aikana I/JR 58 valtasi Pien-Homovaaran ja Suur-Homovaaran välisen alueen. Majuri Taran johtama II/JR 58 valtasi rautatieaseman maaston ja sieltä länteen johtavan tien aina Nousiaisten aukeille saakka.⁹⁸

JR 58 aloitti illalla 19.7.1941 hyökkäyksen Kaalamon pohjoispuolella olevien neuvostojoukkojen lyömiseksi Hotunmäessä. Hyökkäystä tuki III/KTR 10:n lisäksi molempien yhteisryhmien tulivoima 19. Divisioonasta. Yhteisryhmään kuului majuri L. I. Harvilan komentama Raskas Patteristo 14 ja Raskas Patteristo 17 sekä 10. Järeäpatteri ja Erillinen Järeä Patteri. Voimakkaan tykistötulen ansiosta Hotunmäki vallattiin saman päivän iltana. Neuvostojoukot suorittivat useita vastahyökkäyksiä Suur- ja Pien-Homovaaran sekä Nousiaisten alueella, mutta JR 58 onnistui pitämään valtaamansa alueet hallinnassaan. JR 58 jatkoi osillaan hyökkäystä Kaalamosta etelän suuntaan Kekoselän ja osillaan itään Sumulan tienristeyksen alueille. Neuvostojoukot pitivät sitkeästi puoliaan Ruskealasta etelään johtavan tien suunnassa, jota kautta ne saivat lisävoimia painopistesuunnassa hyökänneitä suomalaisjoukkoja vastaan. Vasta 22.7.1941 I/JR 58 sai lopullisesti haltuunsa Sumulan tienristeyksen alueen. Näin neuvostojoukoilta saatiin katkaistua yhteydet Ruskealaan.⁹⁹

Eversti Hannuksela katsoi, ettei JR 58:lla ollut edellytyksiä jatkaa menestyksellisesti hyökkäystä Kaalamon suuntaan, ellei Kangaskylän ja Kaalamon välistä tietä saatu omien haltuun. Hannuksela näki Laurilan epäonnistuneen tehtävässään Kangaskylän valtauksen yhteydessä, koska JR 16 ei ollut kyennyt katkaisemaan tietä. Tämän vuoksi hän antoi 18.7.1941 klo 14:30 päätöksen, joka muutti JR 16:n tehtävää. Päätöksessään Hannuksela käski JR 16:n päätehtäväksi hyökätä Kangaskylän alueelta kaakkoon johtavan Kaalamontien suunnassa, välitavoitteena Suurselkä ja tavoitteena Mikkelin kangas. Tällä hyökkäysoperaatiolla Hannuksela arvioi saavansa huoltotien avatuksi JR 58:n etenemiselle. Tavoitteen saavuttamisen jälkeen Laurilan oli jatkettava Kaalamon länsipuoliselta alueelta hyökkäystä etelän suuntaan Vannisenmäkeen. JR 16:n hyökkäysreititin pituus oli Kangaskylästä lukien noin kolmetoista kilometriä. Jatkotehtäväksi Hannuksela käski Laurilan valmistautua hyökkäämään Sortavalan suuntaan.¹⁰⁰

Eversti Hannuksela muutti jälleen JR 16:n taistelujaotusta ja otti kapteeni Kotiahon johtaman III/JR 16:n divisioonan johtoon. Tämä pataljoona oli tuolloin pääosillaan kiinni taistelussa JR 16:n painopistesuunnassa Mikkelin kankaalla. Hannuksela antoi pataljoonalle tehtäväksi hyökätä

lounaaseen tavoitteena seitsemän kilometrin päässä oleva Kumurinkylä. Joukon tehtävänä oli samalla puhdistaa Ristiselän ja Haapavaaran kylät neuvostojoukoista. Taisteluosasto Kotiaho pääsi aloittamaan hyökkäyksen yli vuorokauden myöhässä käsketystä ajankohdasta, koska eversti Laurila ei voinut irrottaa taisteluosastoa taistelusta, ennen kuin hän ehti laukaista tilanteen Mikkelin kankaalla muilla käytössään olleilla joukoilla. Laurila ei voinut ymmärtää Hannukselan taistelujaotusta, koska Haapavaaran suuntaan olisi ollut heti lähetettävissä joko I/JR 16 tai II/JR 16, jotka sillä hetkellä olivat irti taistelukosketuksesta. Neuvostojoukot väistyivät Mikkelin kankaalta lähes vapaaehtoisesti eivätkä I/JR 16 ja II/JR 16 kohdanneet suuria taisteluja siinä suunnassa, joten hyökkäys pääsi jatkumaan Kaalamon suuntaan. Tähän operaatioon liittyen valtakunnan rajalla olleista kahdesta linnoituspataljoonasta muodostetun Taisteluosasto Koskenmiehen tuli edetä pohjoisen suunnasta myös Kumurin alueelle. Eversti Hannukselan toiminta-ajatuksena oli käyttää tätä taisteluosastoa myös Kangasjärven ja Pyhäjärven välillä olevien neuvostojoukkojen puhdistamiseen, painopiste Pyhäjärven länsirannalla ja tavoitteena Ännikänniemen kylä. Aiemminhan tämä tehtävä oli annettu Kevyt Osasto 18:lle, joka ei onnistunut lyömään tässä suunnassa taistelleita neuvostojoukkoja.¹⁰¹

Eversti Laurila määräsi majuri Vasaman johtaman I/JR 16:n hyökkäämään Matalalammen länsipuolitse Lokasuon kautta tavoitteena Vannisenmäki. Majuri Vasama antoi pataljoonalleen 20.7.1941 hyökkäyskäskyn, jonka mukaan pataljoonan tuli edetä Lehtovaaran alueen kautta tavoitteeseen. Neuvostojoukot tekivät sitkeää vastarintaa ja hyökkäys pysähtyi. Saatuaan vahvistukseksi komppanian II/JR 16:sta Vasaman onnistui tykistön tukemana työntää neuvostojoukot Lehtovaaran maastosta ja saada aamuyöllä 21.7.1941 haltuunsa maantie Vannisenmäen länsi- ja pohjoispuolelta. Hyökkäystä jatkettiin maaston kautta etelään ja maantie saatiin katkaistua myös Vannisenmäen eteläpuolelta. Vannisenmäkeä ei kuitenkaan saatu vielä haltuun. Eversti Laurila antoi II/JR 16:lle tehtäväksi hyökätä Matalalammen itäpuolelta Matalalammen ja Timoskanlammen väliselle kannakselle. Järvikannas saatiin vallattua vielä saman päivän aikana samoin kuin Timoskanlammen eteläpuolella oleva Romanonmäki. Tällä hyökkäysoperaatiolla saatiin Vannisenmäessä olevat neuvostojoukot saarrettua. Hyökkäys Vannisenmäessä olleen neuvostojoukon lyömiseksi alkoi 24.7.1941 aamupäivällä. Mäki saatiin vallattua viimeistä pesäkettä myöten sitkeiden taisteluiden jälkeen vasta seuraavana päivänä.¹⁰²

19. Divisioonan oikealla siivellä olleet neuvostojoukot pysyttelivät vastarintaa tehden tiukasti asemissaan. Päävoimien taistellessa Kaalamon eteläpuolella kapteeni Kotiahon johtama III/JR 16 oli saanut tehtäväkseen lyödä Haapavaarankylän—Ristiselän—Kumurinkylän alueella olleet

neuvostojoukot. Majuri Bäckmanin johtama Kevyt Osasto 18 sai tehtäväksi hyökätä Haapavaarankylän itäpuolitse ja tiedustella Sortavalan ja Ännikänniemen suuntiin. Taisteluosasto Koskenmiehen tuli hyökätä pääosillaan Ännikänniemen suuntaan tavoitteena Kalattoma—Höksölä tasa sekä osillaan avustaa III/JR 16:tta Kumurinmäen taisteluissa. Haapavaaran kylässä neuvostojoukot pitivät sinnikkäästi puoliaan, kun III/JR 16 yritti etelän suunnasta hyökätä kylään. Kapteeni H. J. Kuistio määrättiin pataljoonan komentajaksi ja III/JR 16:n onnistui KTR 10:n tukemana vallata Haapavaarankylän eteläpuolella oleva Ihalanvaara. Majuri Bäckmanin johtama Kevyt Osasto 18 eteni Valkealammen—Kotalampien alueelle ja sai yhteyden eversti Laurilan johtamiin joukkoihin Vannisenmäen suunnalla. Myöhemmin 23.7.1941 III/JR 16:n oli luovuttava Ihalanvaarasta neuvostojoukkojen voimakkaan tykistö- ja kranaatinheitintulen vuoksi. Kevyt Osasto 18:n hyökkäys pysähtyi Höksölään, jonne neuvostojoukot olivat lujasti linnoittautuneet.¹⁰³

4.5 Hyökkäys Ihalanvaaraan ja Haapavaarankylään

III/JR 16:n komentaja kapteeni Kotiaho sai divisioonan esikunnasta käskyn vallata Ihalanvaara 19.7.1941. (Katso kartat, LIITE 2 ja 3.) Ihalanvaaran kukkulan valtaus annettiin kapteeni Otto Tunturin johtaman komppanian tehtäväksi. Kotiaho hyväksyi taistelusuunnitelman ja hyökkäys valmisteltiin huolellisesti. Hyökkäävä komppania tiedusteli alueen. Tulitukiosastot ja epäsuoran tulen käyttö valmisteltiin alueelle. Kapteeni Kotiaho oli pataljoonassaan pidetty mies, mutta 19. Divisioonan esikunta näki asian toisin. Kotiaho oli soittanut divisioonan esikuntaan ennen Ihalanvaaran hyökkäystä ja ilmoittanut, että miesten on ensin annettava levätä tai vaihtoehtoisesti miehiä tai komentajaa on vaihdettava. Yllättäen divisioonan esikunnasta tuli käsky, jossa pataljoonan komentaja vaihdettiin: kapteeni Kotiahon tilalle tuli kapteeni Heikki Kuistio, jonka tiedettiin olevan Hannukselan mieleinen mies. Hyökkäyssuunnitelmat muutettiin kokonaan ja pataljoona lähti hyökkäämään kaksi komppaniaa kärjessä. Kukkula saatiin vallattua vähäisin tappioin, vaikka joukot olivat väsyneitä.¹⁰⁴

Tarkasteltaessa III/JR 16:n komentajan vaihtamiseen liittyviä taustatekijöitä on palattava aiemmin Haapavaaran kylään tehtyyn hyökkäykseen. Ennen Haapavaaraan suunnattua hyökkäystä kapteeni Kotiahon pataljoonalle oli annettu Mikkelin kankaalla hyökkäystehtävä, jota se oli suorittamassa. 19. Divisioonan Esikunta päätti muuttaa taistelujaotusta ja otti III/JR 16:n komentoonsa antaen sille tehtävän hyökätä Haapavaaran kylään. Eversti Laurila piti kuitenkin Kotiahon pataljoonan johdossaan siihen saakka, kunnes edellinen tehtävä oli suoritettu loppuun.

III/JR 16 pääsi aloittamaan hyökkäyksen vasta 19.7.1941 ja sen tehtäväksi annettiin yhteistoiminnassa kapteeni Koskenmiehen osaston kanssa puhdistaa Haapavaaran kylän maasto. Kotiahon pataljoona pääsi etenemään vain muutaman kilometrin venäläispartioiden häiritessä sen etenemistä ja sulutteiden hidastaessa liikettä. Divisioonan esikunnan tiedustellessa syytä verkkaiseen etenemiseen kapteeni Kotiaho oli vedonnut miesten väsymykseen.¹⁰⁵

Tämän tiedon jälkeen divisioonan esikunta käski kapteeni Heikki Kuistion ottamaan III/JR 16 komentoonsa. Pataljoonan komentajan vaihtamisesta ei kerrottu rykmentin komentajalle, eversti Laurilalle etukäteen mitään. Kuistion ammattitaito kehittyi ja hän osoittautui myöhemmin kunnostautuneeksi kenttäupseeriksi, joka johti menestyksellisesti pataljoonia aina sodan loppuun asti. Kapteeni Kuistio sai ensimmäisen varsinaisen tulikasteensa Ihalanvaarassa 22.7.1941, jonne hän hyökkäsi idästä käsin. Ihalanvaara saatiin kovien taistelujen jälkeen vallattua ja pidettyä suomalaisten hallinnassa, vaikka neuvostojoukot suorittivat vielä useita vastaiskuja. Illalla Lehtimäen komppania otti rintamavastuun vallatulla alueella ja hyökkäyksen suorittanut osasto vedettiin pois kukkulalta.¹⁰⁶

Välittömästi III/JR 16:n komentajan vaihdon jälkeen neuvostojoukot aloittivat ankaran tykistötulen, joka kesti noin puoli tuntia. Tappiot olivat suuret. Kaatuneina ja haavoittuneina jouduttiin evakuoimaan 116 sotilasta, mikä merkitsi sitä, että yli puolet osaston vahvuudesta oli menetetty. Muun muassa kaikki joukkueenjohtajat kaatuivat tai haavoittuivat. Uusi pataljoonan komentaja, kapteeni Kuistio kävi Joukkosidontapaikalla (JSP) moittimassa haavoittuneita sotilaita pelkuruudesta. Eversti Laurila meni henkilökohtaisesti tapaamaan haavoittuneita JSP:lle, jossa komppanian päällikkö Tunturi selosti hänelle tilanteen. Laurila antoi Tunturille luvan pitää komppania levossa kaksi vuorokautta ja liittyä sen jälkeen rykmentin taisteluun. Näin tapahtuikin ja komppania oli mukana jo Kumurin taisteluissa.¹⁰⁷

19. Divisioonan Esikunta toimi johtamisen kanalta arveluttavasti vaihtaessaan komentajaa hyökkäykseen lähdetessä. Uusi komentaja ei tuntenut miehiään eivätkä miehet komentajaansa. Tämä ei voinut olla vaikuttamatta joukon taistelumielialaan. Luottamus ylemmän johtoportaahan toimintaan horjui selvästi. Neuvostojoukkojen voimakkaan tykistökeskityksen jälkeen miehistön syytely pelkuruudesta uuden komentajan kapteeni Heikki Kuistion taholta koettiin ilmeisesti epäoikeudenmukaiseksi. Tämä joukko taisteli jo talvisodassa urheasti ja koki silloin raskaita tappioita. Tässä ei ollut kysymys koulutuksen tai taidon puutteesta, vaan siitä hyökkäystaistelulle ominaisesta piirteestä, että linnoittamattomalle joukolle aiheutuu aina suuria tappioita.¹⁰⁸

Ihalanvaaran tapahtumien jälkeen 23.7.1941 VII Armeijakunnan Esikunta antoi Hannukselan divisioonalle uudet tehtävät. Hägglund käski Hannukselalle kolme tehtävää. Päätehtävänä divisioonan oli hyökättävä Vannisenmäen tienhaaran kautta etelään kohti Sortavalaa. Toinen tehtävä oli edetä Haapavaarankylän—Kalattoman suunnassa ja kolmas tehtävä oli Svenssonin johtaman 7. Divisioonan tukeminen Ruskealan kirkonkylän valtaamisessa. Kolmas tehtävä ei aiheuttanut Hannukselalle ongelmia, koska neuvostojoukot olivat jo vetäytymässä Ruskealan alueelta. Toinen tehtävä aiheutti Hannukselalle jonkin verran päänvaivaa, koska Haapavaarankylä ja Kalattoman alue sijaitsivat yhdeksän kilometrin päässä toisistaan. Kalattoman kylä sijaitsi lähellä Pyhäjärven itärantaa. Eversti Hannuksela tulkitse divisioonan saamaa käskyä siten, että divisioonan oli osillaan lyötävä Haapavaarankylä—Kumurinkylä—Ristiselkä—Kumurinmäki alueella olevat neuvostojoukot ja valmistauduttava sen jälkeen hyökkäämään joko etelään tai lounaaseen. Tämä tarkoitti sitä, että 19. Divisioonan oli hyökättävä VII Armeijakunnan määrittämästä tavoitteesta Vannisenmäestä osillaan myös luoteeseen.¹⁰⁹

Hannukselan perusajatus tehtävän toteuttamiseksi oli, että painopistesuuntaan etelään hyökkäisi Juvan johtama JR 58 ja Haapavaarankylän—Kumurin alueella hyökkäisi Laurilan johtama JR 16. Tilanteiden nopea muuttuminen aiheutti luonnollisesti ongelmia joukkojen uudelleen ryhmittämisessä toisiin tehtäviin. Eversti Laurila sai 23.7.1941 puolelta päivin divisioonan esikunnasta määräyksen irrottaa yksi pataljoona ja hyökätä neljä kilometriä Vannisenmäestä länteen sijaitsevan Höksölän suuntaan. Tämän tehtävän Laurila antoi kapteeni Laakson johtamalle II/JR 16:lle. Samalla Laurila sai tehtäväksi aloittaa hyökkäyksen seuraavana aamuna Ihalanvaaran—Haapavaarankylään ja Kumurinmäkeen. Tähän hyökkäysoperaatioon oli käytettävissä majuri Vasaman johtama I/JR 16.¹¹⁰

Saman päivän iltana divisioonan esikunta antoi uuden käskyn. I/JR 16 otettiin divisioonan johtoon ja Ihalanvaarassa kovia tappioita kärsinyt kapteeni Kuistion johtama III/JR 16 annettiin Laurilan käyttöön. II/JR 16:n hyökkäyksestä Höksölään ei käsketty mitään. JR 16:n tehtävä tarkennettiin siten, että sen tuli vallata Haapavaarankylä—Kumurinkylä—Ristiselkä. Sen jälkeen rykmentin oli valmistauduttava etenemään joko Kalattoman tai Höksölän suuntaan. Tämä hyökkäys tuli toteuttaa yhteistoiminnassa Taisteluosasto Koskenmiehen kanssa. Neuvostojoukot olivat pureutuneet Vannisenmäkeen lujasti ja tekivät sitkeää vastarintaa. JR 16 sitoutui taisteluihin tällä alueella aina aamuun 25.7.1941 saakka. Seuraavan yön kuluessa neuvostojoukot vetäytyivät vapaaehtoisesti Vannisenmäestä. Välittömästi tämä jälkeen Laurila käski II/JR 16:n

hyökkäämään lännen suuntaan alkuperäisen suunnitelman mukaisesti. 25.7.1941 iltapäivällä eversti Hannuksela muutti jälleen JR 16:n toiminta-ajatusta. Sen mukaan Höksölä lännen suunnassa oli divisioonan komentajan mielestä Kumurin suuntaa tärkeämpi, minkä vuoksi Vasaman Vannisenmäessä oleva I/JR 16 annettiin takaisin Laurilalle. Laurila sai saman päivän iltana käskyn, jonka mukaan Vasaman johtaman pataljoonan oli hyökättävä suoraan Höksölään. Eversti Hannukselan tarkoituksena oli ilmeisesti tämän viimeisimmän käskyn mukaan suunnata koko JR 16 Höksölään.¹¹¹

19. Divisioonan sotapäiväkirjoista laaditun taistelukertomuksen mukaan Laurilan oli otettava haltuun Ihalanvaara ja Haapavaarankylä II/JR 16:n ja III/JR 16:n voimin. Mikäli Laurila ei onnistuisi tässä tehtävässä, hänen oli suunnattava rykmenttinsä päävoimat länteen Höksölän suuntaan ja jätettävä Haapavaarankylä varmistuksen varaan. Kumurinkylästä ei taistelukertomuksessa kerrottu enää mitään. JR 16:n sotapäiväkirjassa, joka on kirjoitettu 25.7.1941 klo 17:15, sanotaan, että rykmentin on päävoimillaan miehitettävä Haapavaaran ja Kumurin kylät. Jälkikäteen on mielenkiintoista todeta, että 19. Divisioonan virallisen taistelukertomuksen mukaan eversti Laurilan johtaman rykmentin ei olisi ollut pakko hyökätä Kumurinmäkeen lainkaan.¹¹²

Hannukselan käskemä tehtävä tulee vielä oudompaan valoon siinä tapauksessa, jos Laurila olisi onnistunut tehtävässään vallata Ihalanvaara ja Haapavaarankylä. Käskyssähän todettiin, että Höksölän suuntaan oli hyökättävä vain siinä tapauksessa, että Ihalanvaaraa ja Haapavaarankylää ei onnistuttaisi valtaamaan. Mikä olisi ollut JR 16:n tehtävä silloin, jos jälkimmäinen tehtävä olisi onnistunut? Tilanteen laukeaminen itsestään Ihalanvaarassa ja Haapavaarankylässä tuli selvästi yllätyksenä Hannukselalle. Neuvostojoukkojen vetäytyttyä näiltä alueilta Laurila piti itsestään selvänä, että divisioonan aiemmin antamista monista hyökkäystehtävistä ainoastaan Kumuri oli enää jäljellä. Tätä osoittaa sekin, että eversti Hannuksela kävi yhdessä VII Armeijakunnan komentajan, kenraalimajuri Hägglundin kanssa Hannukselan komentopaikalla, jolloin Laurila kertoi suunnitelmistaan hyökätä Kumuriin. Samassa käskynannossa Hannuksela käski kuitenkin Laurilan hyökätä Kiteenjoen yli Siesmanjärven eteläpuolella kohti Höksölää. Kapteeni Laakson johtamalle II/JR 16:lle ilmoitettiin, että Laurila tulee päävoimin hyökkäämään Höksölään pohjoisesta käsin. Siesmanjärven eteläpuolitse suunnattavalla hyökkäyksellä Kumuri osuu suoraan hyökkäysreitinvarteen, joten sen valtaaminen ennen Höksölää tuntui varsin luontevalta ratkaisulta. Eversti Hannukselan virheenä voitaneen pitää sitä, että hän ilmaisi tahtonsa Kumurin

valtaamisesta liian epämääräisesti. VII Armeijakunnan tilanneilmoituksesta 26.7.1941 voidaan sanatarkasti lukea, että JR 16:n tehtävä oli vallata sekä Kumuri että Höksölä.¹¹³

4.6 Kumurin ja Koivikkomäen taistelut eversti Laurilan näkökulmasta

19. Divisioonan esikunnan sotapäiväkirjojen mukaan Kumurin valtaaminen ei kuulunut alkuperäiseen suunnitelmaan. Sen mukaan II/JR 16:n ja III/JR 16:n tehtävänä oli vallata Ihalanvaara ja Haapavaarankylä. JR 16:n sotapäiväkirjassa on toisenlainen merkintä, jonka mukaan rykmentin tuli päävoimillaan miehittää Haapavaaran ja Kumurin kylät. Koska neuvostojoukot vetäytyivät Ihalanvaaralta ja Haapavaaralta vapaaehtoisesti, eversti Laurila päätti hyökätä Kumuriin. Kenraalimajuri Hägglundin ja eversti Hannukselan käydessä Laurilan komentopaikalla juuri ennen Kumurin hyökkäystä kumpikaan esimiehistä ei ollut epätietoinen Kumuriin suoritettavasta hyökkäyksestä.

Suurimmaksi ongelmaksi Kumurin taistelussa osoittautui tiedustelutietojen ristiriitaisuus. Hannukselan johtamistyyliin kuului, ettei rykmenteille jätetty riittävästi aikaa omaan tiedusteluun. Divisioonan esikunta oli antanut kersantti Väinö Kurunmäelle käskyn tiedustella Kumurin alue. Tiedustelukäskyssä mainitaan, että Kumurin alue on tyhjä neuvostojoukoista, mutta ”Käykää kuitenkin katsomassa, miten sinne mennään.” Sitten majuriksi ylennetty Kurunmäki kertoo todistajalausunnossaan, että hänen partionsa oli todennut Kumurissa vahvasti varustetut asemat betonibunkkereineen ja kivipoteroineen sijoitettuna hallitseviin maastonkohtiin. Divisioonan esikunta ei kuitenkaan halunnut uskoa tiedustelutietoja todeksi. Alueelle lähetettiin majuri Reino Hautalan johdolla upseeripartio, joka varmisti aiemmat tiedustelutiedot oikeiksi. JR 16:n sotapäiväkirjojen mukaan näitä tiedustelutietoja ei välitetty eversti Laurilalle. 19. Divisioonan Esikunnan käsityksen mukaan Kumurissa ei ollut varustettuja asemia.¹¹⁴

Eversti Laurilan käsitys neuvostojoukkojen ryhmytyksestä Kumurissa oli toinen. Laurilan saamien tietojen mukaan Kumurissa oli vahvasti linnoitetut venäläisten asemat. Kumurin alueella partioinut Taisteluosasto Koskenmäki oli myös todennut alueen vahvat linnoitteet. Taisteluosasto Koskenmäki alistettiin eversti Laurilalle hyökkäyksen alkaessa.¹¹⁵

Laurila määräsi Kumurin kylään kohdistuneen hyökkäyksen alkamisen ajankohdaksi 27.7.1941 klo 15:45. Hyökkäys toteutettiin kahden pataljoonan voimin ja kahden patterin tukemana. Pian

hyökkäyksen alettua todettiin alueen olevan vahvasti linnoitettu. Kantalinnoitetuista betonibunkkereista neuvostojoukko torjui JR 16:n hyökkäyksen tuottaen valtavia tappioita sekä käsiaseiden että tykistön tulella. Eversti Laurila ilmoitti välittömästi hyökkäyksen jälkeen eversti Hannukselalle tulleen petetyksi. Eversti Laurilalla oli perusteltu syy olettaa, että häneltä oli salattu tietoja, jotka hänen olisi pitänyt ehdottomasti tietää ennen hyökkäystä. Tätä olettamusta vahvistavat monet todistajanlausunnot Kumurin taisteluista. Laurilan ryhmittäessä joukkojaan uudelleen hyökkäysryhmytykseen rykmentin komentopaikalle saapui tykistöpatterin päällikkö Åke Windt, joka esitteli kartastaan 24 venäläisten varustettua bunkkeria. Kun Laurila kysyi, mistä hän nämä tiedot oli saanut, Windt vastasi saaneensa ne divisioonan esikunnasta. Tämä vahvisti Laurilan epäilyn siitä, että häntä kohdeltiin divisioonan esikunnan taholta epäoikeudenmukaisesti.¹¹⁶

Eversti Laurilan johtamistapa yllätti divisioonan, kun hän ei toteuttanut hyökkäystä Kumuriin Kiteenjoen yli Siesmanjärven eteläpuolelta. JR 16:n oma tiedustelu oli todennut divisioonan esikunnan käskemän hyökkäysreitit menevän liian avonaisen maaston kautta. Laurila suuntasi hyökkäyksen Haapavaarankylän kautta kolme kilometriä Kumurinkylästä itään päin, jossa oli edullinen kahlaamo joen yli. Divisioonan esikunta totesi taistelukertomuksessaan, että JR 16:n tiedustelema reitti oli parempi hyökkäyksen toteuttamiselle. II/JR 16 ja III/JR 16 ylittivät Kiteenjoen 26.7.1941. Pataljoonat aloittivat välittömästi tiedustelut Kumurinmäen alueella, mutta eivät pystyneet selvittämään neuvostojoukkojen tarkkaa ryhmitystä. Laurila saapui alueelle aamulla 27.7.1941 ja sai divisioonan esikunnalta alueesta joitakin ilmakuvakarttoja, joista ei kuitenkaan selvinnyt mitään erikoista. Jälkikäteen on vaikea arvioida, miten varsinainen hyökkäys Kumuriin tapahtui, koska asiasta tehdyt sotapäiväkirjamerkinnät ovat keskenään ristiriitaisia. Myös JR 16:n suunnitelmissa on havaittavissa ristiriitaisia tietoja. Eversti Laurilan todennäköinen perusajatus Kumuriin tehdyssä hyökkäyksessä oli edetä idän suunnasta kapteeni Kuistion komentaman III/JR 16:n voimin Peltomaanojan ylitse Saapaskalliolle, katkaista tie ja edetä sen jälkeen etelään. Kapteeni Laakson komentaman II/JR 16:n tehtävänä oli hyökätä III/JR 16:n takana, länsipuoleisella sivustalla tavoitteena Kumurinkylän lounaisosa. Operaatioon osallistui myös Taisteluosasto Koskenmies noin sadan miehen voimin. Hyökkäystä olivat tukemassa I/KTR 10, II/KTR 10, Erillinen Järeä Patteri ja 10. Järeä Patteri. Tulituen määrästä on aikaisemmin kerrottu hyvin ristiriitaisia tietoja. Patteristojen sotapäiväkirjoihin on merkitty, että tulivalmistelut ammuttiin suunnitelmien mukaan, minkä myös Laurila on vahvistanut muutama päivä hyökkäyksen jälkeen julkaisemassaan taistelukertomuksessa.¹¹⁷

Kuten aiemmin on todettu, neuvostojoukoilla oli Kumurinmäessä kantalinnoitteet betonibunkkereineen ja joukot olivat valmistautuneet ottamaan vastaan suomalaisten hyökkäyksen. III/JR 16, joka joutui suoraan rintamahyökkäykseen Kumurinmäessä, oli joutunut jo vähän aikaisemmin Ihalanvaarassa osittain pakokauhun valtaan. II/JR 16 koki saman kohtalon ja pataljoonan komentaja menetti otteensa joukkojensa johtamiseen. Neuvostojoukot ampuivat tykistöllään rajun keskityksen hyökkääviin joukkoihin. Pataljoonien komentajien johtamisyhteydet komppanioihin olivat osittain katkenneet tykistökeskityksen vuoksi. Myös suomalaisten tykistö aiheutti tappioita vastapuolelle tukiessaan omia hyökkäysosastojaan. Kun Laurila totesi hyökkäyksen pysähtyneen, hän teki päätöksen hyökkäystoimien keskeyttämisestä. Hänen tarkoituksenaan oli kuitenkin vetää joukot hieman taaemmaksi ja yrittää hyökkäystä uudelleen voimakkaamman tulivalmistelun jälkeen. II/JR 16 sai vetäytymiskäskyn 27.7.1941 klo 20:00 ja III/JR 16 klo 20:05. Laurila päätti kuitenkin lopettaa hyökkäysoperaation ja ilmoitti puhelimitse divisioonan esikuntaan, ettei JR 16 jatka hyökkäystä Kumurinmäkeen. Perusteluksi hyökkäyksen keskeyttämiselle Laurila ilmoitti, että hyökkäystä tukeneen tykistöluutnantin kartalle oli merkitty 24 venäläisten varustettua asemaa, jotka pystyivät suoraan tulittamaan hyökkäysaluetta.¹¹⁸

Laurilan päätös kieltäytyä jatkamasta hyökkäystä olisi normaalioloissa johtanut rangaistusseuraamuksiin. Eversti Hannukselalla oli jo meneillään eversti Laurilan osalta oma prosessinsa, joten vastaavanlaiset rikostutkimukset niihin liittyvine rangaistusseurauksineen eivät olisi sopineet ajankohtaan. Divisioonan esikunta ei reagoinut millään tavalla kieltäytymiseen. Laurilan menettely onkin nähtävä hänen henkilökohtaisena ratkaisunaan, jossa vastuuntunto johdettavia joukkoja kohtaan ylitti oman edun tavoittelun. Hän arvioi hyökkäyksen jatkamisen muodostuvan liian kalliiksi suhteessa siitä saavutettavaan etuun.¹¹⁹

Sotahistorioitsija Sampo Ahto on todennut eversti Laurilan kieltäytymisestä jatkaa hyökkäystä: ”Vaikka Laurilan menettely perustuikin hänen tulkintaansa divisioonan komentajan epärehellisestä menettelystä, niin päätöstä voidaan pitää myös vastuuntuntoisen ja omasta edustaan piittaamattoman komentajan päätöksenä, jonka saneli velvollisuudentunto johdettavaksi uskollisia alaisia kohtaan. Sotahistoria on liiankin täynnä verisiä taisteluja kukkuloista, joiden omistus ei ole ollut missään suhteessa niistä maksettua hintaan.”¹²⁰ Keskeisenä tekijänä Kumurin taistelussa ovat luutnantti Thor-Ulf Windille divisioonan esikunnasta annetut vihollistiedot. JR 16:n tiedustelu-upseeri, luutnantti Kalervo Karvonen on valaechoisessa todistajanlausunnossaan todennut, että eversti Laurila sai vihollistiedot Kumurista vasta

hyökkäyksen jälkeen vaasalaisen ruotsinkielisen tykistöupseerin kartalta eikä divisioonan esikunnasta. Majuri evp Thor-Ulf Wind on kertonut puhelinhaastattelussaan heinäkuussa 1997, että hän oli merkinnyt karttaan yli kaksikymmentä varustettua bunkkeria Kumurin neuvostoliittolaisista taisteluasemista.¹²¹

Suomen sodanaikaisen kartoituksen asiantuntija Jyri Paulaharju on kertonut oman käsityksensä Kumurin kartta-asiasta. Siinä Paulaharju toteaa, että juuri luutnantti Windin kertomus asiasta on kiintoisa. Tulevaa hyökkäyssuuntaa oli VII Armeijakunnan toimesta ennen sotatoimia tiedustelukuvattu ilmasta käsin poikkeuksellisen hyvin. Kuvat toimitettiin tulkitsemattomina VII Armeijakunnan tykistökomentajalle, mikä tarkoitti sitä, että kuvat tulkittiin stereotutkijoiden toimesta. Paulaharju toteaa edelleen olettamuksena, että tykistön tulkintatiedot eivät ole jostakin syystä saavuttaneet 19. Divisioonan operatiivista osastoa tai sitten niitä on väheksytty. Tästä otaksumasta oli olemassa näyttöä jo silloin, kun tykistökomentaja Nenonen kävi divisioonan komentopaikalla ja antoi kovat moitteet tehottomasta tulenkäytöstä. Käynnin jälkeen yhtymän tykistöä vahvennettiin ja VII Armeijakunnan komentaja tarkensi ohjeita tykistön taktillisesta käytöstä ja yhteistoiminnasta.¹²²

Eversti Laurila myönsi saaneensa käyttöönsä ilmakuvakartat Kumurin alueelta vuorokautta ennen hyökkäyksen alkamista, mutta kuvia ei ollut kyetty tulkitsemaan. Tarvittavaa koulutusta kuvien tulkitsemiseksi ei löytynyt rykmenttien eikä ylempien esikuntien taholta.¹²³ Jyri Paulaharju kertoo edelleen, että ilmakuvien tulkinta oli vielä 1941 erittäin huonotasoinen kaikkialla. Vasta syksyllä 1941 voitiin Topografipataljoonan toimesta antaa taktilliset tulkintaohjeet yhtymille. Topografiupseerit perehdytettiin kuvien tulkintaan. Heidän johdolla aloitettiin syksyllä 1941 tehokas koulutus ja ohjeiden jakaminen. Jalkaväkiupseerin tulkintataitoa voitiin Paulaharjun mukaan pitää lähes olemattomana. Sen sijaan tykistökomentajan olisi pitänyt antaa tarvittavat tiedot tuettavana olleille joukoille. Keskeiseksi kysymykseksi jää, miksi Windin ilmakuvakartoilla mainittujen lukuisien viholliskohteiden tietoja ei jaettu rykmenteille. Toisena suurena kysymyksenä on, miksi JR 16 ei suorittanut lähitiedustelua Kumurissa.¹²⁴

Eversti Laurilan ansioksi on luettava, että hänellä oli jotakin tietoa neuvostojoukkojen ryhmityksestä, koska hän punnitsi eri vaihtoehtoja ja hyökkäyksen toteutustapoja ennen hyökkäyksen aloittamista. Kumurin kylään tehtyjen tiedustelupartioiden tuloksia ei tiettävästi kerrottu eversti Laurilalle. Kersantti Väinö Kurunmäen ja luutnantti Reino Hautalan tiedustelupartioiden tietoja Kumurin alueelta ei ilmoitettu eversti Laurilalle. Tämä voidaan

perustellusti nähdä divisioonan esikunnan huolimattomuutena tai jopa tahallisenä tekona. Divisioonan esikunnan suurimpana virheenä voidaankin pitää suhtautumista tietoihin, joiden mukaan Kumurin alue olisi ollut lähes tyhjä venäläisistä. Vähättelyä osoittaa tykistökomentajan ilmoitus eversti Laurilalle, kun hän pyysi raskasta tulta käyttöönsä ennen hyökkäystä. Hänelle ilmoitettiin, että: "Voit mennä sinne vaikka kalikat kädessä."¹²⁵ Eversti Hannukselaa ei nähty etulinjassa tekemässä omakohtaisia havaintoja todellisesta tilanteesta. Jyri Paulaharju kertoo VII Armeijakunnan tykistökomentajan, eversti Toipo Sarparannan antaneen 19. Divisioonan tykistön johdolle kovat moitteet yhteistoiminnan puutteesta. Selvittämättä on jäänyt, oliko tietokatkos sittenkin 19. Divisioonan Esikunnan operatiivisessa osastossa.¹²⁶

Kumurin tapahtumista käytiin 1970-luvulla vilkasta keskustelua myös lehdistössä. Sodan aikaisen 11. Divisioonan sotatuomarina toiminut Paavo Alkio pohtii kirjeessään Ilmari Turjalle, täyttääkö 19. Divisioonan esikunnan sotatoimien johtaminen sotapetoksen tunnusmerkit, kun jo yritys on rangaistava teko. Sotapetoksesta ei kuitenkaan ollut kysymys, vaan divisioonan esikunnan johtamistoimintaa voidaan pitää Kumurin osalta harrastelijamaisena sotatoimien johtamisena. Eversti Hannukselaa ja majuri Liliusta ei nähty kovin usein rintamapataljoonien esikunnissa eivätkä he näin ollen tunteneet riittävän tarkasti tilannetta etulinjassa. Divisioonan esikunnan kirjalliset lausunnot osoittavat, että eversti Laurilaa haluttiin nöyryyttää ja että hänet haluttiin poistaa komentajan tehtävästä. Jyri Paulaharjun mukaan Kumurin taistelun epäonnistuminen johtui ennen kaikkea 19. Divisioonan esikunnan taitamattomuudesta johtaa ja tiedustelun puutteesta. Divisioonan johdon taholta eversti Laurilasta haluttiin kuitenkin tehdä "syntipukki". Neuvostojoukot vetäytyivät Kumurin alueelta 5.8.1941, koska ne olisivat muuten joutuneet mottiin.¹²⁷

Jälkikäteen on esitetty paljon pohdintoja siitä, olisiko eversti Laurila pystynyt halutessaan valtaamaan Kumurin. Varmana voidaan pitää, että hän säästi satojen eteläpohjalaisten hengen keskeyttäessään hyökkäyksen. Myöhemmin on voitu todeta, että Kumuri oli voimakkaimmin linnoitettu paikka koko 19. Divisioonan hyökkäysalueella. Kumurinmäessä oli noin kymmenen betonibunkkeria, joihin ei pystytty vaikuttamaan tykistölläkään. Laurilan ratkaisuun vaikutti kuitenkin hänen tulkintansa divisioonan komentajan, eversti Hannukselan epärehellisestä menettelystä.¹²⁸

Koivikkomäen panssaritaistelu vaikutti ratkaisevasti neuvostoliittolaisen 168. Divisioonan jatkotoimintaan. JR 16 oli saavuttanut sotahistoriamme hämmästyttävimmän panssarivoiton, jolle

ei löydy vuoden 1941 hyökkäysvaiheen ajalta vertailukohdetta.¹²⁹ Eversti Laurilan ilmoittaessa puhelimitse eversti Hannukselalle tuhotuista panssarivaunuista tämä totesi: “Älä valehtelee, älä koeta uskotella minulle, että sinun rykmenttisi pystyisi johonkin.”¹³⁰ Menestyksellisen torjuntavoiton saavuttanutta I Pataljoonan komentaja Vasamaa arvosteltiin ankarasti siitä, että tuhotuista vaunuista oli taisteluiden jälkeen kadonnut radioita ja muuta materiaalia. 19. Divisioonan sotapäiväkirjoissa on maininta Koivikkomäen taisteluista, mutta panssarivaunujen tuhoamisesta ei mainita mitään. Päämajan tilannetiedotuksessakin oli vain maininta taisteluista, joissa tuhottiin muutama hyökkäysvaunu.¹³¹

Myöhemmin divisioonan esikunnan oli kuitenkin tunnustettava torjuntavoitto tapahtuneeksi, koska ähtäriläiselle korpraali Olavi Mantereelle myönnettiin näistä taisteluista Mannerheim-risti. Se annettiin vasta syksyllä 1941, jolloin rykmentin komentaja oli jo vaihtunut.¹³² Koivikkomäen taistelun jälkeen syntyi keskustelua siitä, kenelle kunnia voitosta kuuluu. Pääansio meni oikeutetusti Olavi Mantereelle, joka lyötiin Mannerheim-ristin ritariksi. Hän haavoittui vaikeasti taistelussa tuhotessaan vaunuista seitsemän ja vaurioittaessaan kahdeksatta. Myös Vasaman pataljoonan panssarintorjuntakiväärimiehille kuuluu kunnia lopputuloksesta. Neuvostoliittolaisilta kaapattujen radiosanomien perusteella voidaan havaita, että 168. Divisioonalle jäi Koivikkomäen taisteluista sellainen kuva, että Vasaman pataljoona kuului 19. Divisioonan reserveihin ja että se olisi työnnetty Koivikkomäen aukkoon vasta neuvostojoukkojen hyökkäysten alettua. 168. Divisioona jatkoi tämän jälkeen kuitenkin hyökkäyksiä Okanmäen ja Tirimäen alueella, joissa JR 58 joutui koviin taisteluihin sen kanssa.¹³³

Tätä vähättelevää tunnetta vahvisti vielä eversti Hannukselan töykeä käytös majuri Vasamaa kohtaan tämän selostaessa pataljoonan hyökkäyksen valmisteluja Pitkäkallion alueelle. Hannuksela totesi, että tiedustelutietojen mukaan Pitkäkallion alueella ei ole neuvostojoukkoja ja syytti sotilaita pelkuruudesta. Seuraavana päivänä pataljoona valtasi hyvin varustellut venäläisasemat.¹³⁴

Johtopäätöksenä voidaan todeta, että Koivikkomäen taistelu sai aikaan Hannukselan ja Laurilan henkilösuhteissa lopullisen päätöksen. Laurila ei voinut enää hyväksyä epäoikeudenmukaiseksi kokemaansa kohtelua itseään ja alaisinaan toimineita komentajia kohtaan. 19. Divisioonan esikunnan Laurilaan kohdistamat arvostelut asettivat hänen sotilasansionsa ja samalla koko sotilasuransa kyseenalaiseksi. Eversti Laurila oli anonut 19.7.1941 päivätyllä anomuksellaan siirtoa 19. Divisioonasta. Kumurin tapahtumien jälkeen Laurilan epäilyt hänen ajojahdistaan

vahvistuivat ja Koivikkomäen tapahtumien jälkeen hän vaati siirtoa välittömästi. 19. Divisioonasta tuli pian vastaus eversti Laurilan siirtopyyntöön: hänen oli luovutettava rykmentti väliaikaisesti majuri Matti Aarniolle, joka toimi pataljoonan komentajana viereisessä rykmentissä.¹³⁵

4.7 Divisioonan hyökkäys Kiteenjoen linjalle

Kun tilanne laukesi Ruskealassa, 19. Divisioonan onnistui vallata Kaalamo ja sitä ympäröivät Vannisenmäki ja Hannukkalanmäki. (Katso kartta, LIITE 3.) Divisioona sai 23.7.1941 tehtäväksi jatkaa päävoimillaan hyökkäystä etelään Kaalamon—Okanmäen—Leppäselän suuntaan. Divisioonan tuli osillaan lyödä oikealla sivustallaan Haapavaarankylässä, Kumurin kylässä, Ristiselässä ja Kumurinmäessä olleet neuvostojoukot. Everstiluutnantti Juvan komentama JR 58 sai tehtäväkseen hyökätä divisioonan painopistesuunnassa etelään I/KTR 10:n ja III/KTR 10:n tukemana. Eversti Hannuksela käski länteen suuntautuneen hyökkäyksen eversti Laurilan johtamalle JR 16:lle, jota tuki II/KTR 10. Näitä molempia jalkaväkirykmenttejä tuki divisioonan yhteisryhmänä Raskas Patteristo 17. JR 58:n päävoimat aloittivat hyökkäyksen 25.7.1941 Vannisenmäen maastosta etelään ja II/JR 58 Hannukkalanmäestä maantielle. Illan kuluessa joukot saapuivat Kuljakonmäen alueelle, mistä tiedustelu ulotettiin aina Okanmäkeen ja Tirimäkeen saakka. Molemmat alueet olivat vahvasti linnoitettuja. Majuri Vallaksen komentama I/JR 58 hyökkäsi Tirimäkeen ja majuri Taran johtama II/JR 58 Okanmäkeä vastaan 25.–26.7.1941 tykistön tukemana. Suomen tykistö ja kranaatinheittimistö eivät kenneet lamauttamaan murtokohdassa olleita neuvostojoukkoja, joten JR 58:n päävoimien hyökkäys pysähtyi Okanmäen rinteeseen. I/JR 58 teki 27.7.1941 tykistön tukemana uuden hyökkäyksen Tirimäkeä vastaan, mutta tavoite jäi edelleen saavuttamatta. Taistelu Okanmäestä jatkui koko päivän venäläisten tehdessä vastahyökkäyksen, joka kuitenkin pystyttiin torjumaan.¹³⁶

Samaan aikaan kun JR 58 hyökkäsi Kaalamon alueella JR 16:n oikea sivusta kohtasi sitkeää vastarintaa Haapavaarankylässä. Vasta Vannisenmäen valtauksen jälkeen JR 16 pääsi jatkamaan etenemistään, kun neuvostojoukot vetäytyivät Ihalanvaaran ja Haapavaaran kylistä. Kapteeni Kuistion johtama III/JR 16 miehitti kylät 25.7.1941. Saman päivän iltana eversti Laurila sai 19. Divisioonan esikunnalta käskyn vallata Kumurin kylä, joka sijaitsee Kiteenjoen länsirannalla. Majuri Vasaman johtama I/JR 16, joka siihen saakka oli ollut 19. Divisioonan reservinä, liitettiin omaan rykmenttiinsä. Vasama lähti välittömästi etenemään kohti Höksölää. Ihalanvaaran oikealla

puolella eteni kapteeni Laakson johtama II/JR 16 ja siitä oikealle Haapavaaran kylässä oli kapteeni Kuistion johtama III/JR 16. Majuri Bäckmanin Kevyt Osasto 18 tiedusteli Kiteenjoen varrella, jossa se totesi Kiteenjoen länsirannan olevan neuvostojoukkojen vahvasti varustama ja miehittävä.¹³⁷

Kumurinkylän valtausta varten eversti Laurilalle alistettiin Taisteluosasto Koskenmies. Laurila suunnitteli hyökkäyksen siten, että JR 16 hyökkäsi Kumurinkylään idän suunnasta päävoimillaan, joihin kuuluivat III/JR 16 ja II/JR 16. Taisteluosasto Koskenmies hyökkäsi 10. Järeän Patterin tukemana samaan kohteeseen lännen suunnasta. III/JR 16 ylitti Kiteenjoen 26.7.1941 Saarikosken kohdalla. Pioneeripataljoona 30 rakensi joen ylitse ruuhisillan, jota pitkin kuormastot kuljetettiin. Kuistio totesi Kumurinmäen lujasti linnoitetuksi tukikohdaksi. Saman päivän illalla II/JR 16 ylitti Kiteenjoen pioneereiden rakentamaa ponttonisiltaa pitkin.¹³⁸

Hyökkäys alkoi 27.7.1941 klo 15:45 ja pysähtyi venäläisten betonibunkkereista ampumaan voimakkaaseen tuleen. Eversti Laurila keskeytti hyökkäyksen ja veti joukkonsa lähtöasemiinsa, koska näytti todennäköiseltä, että tappiot nousisivat liian suuriksi. Eversti Hannuksela määräsi välittömästi Kumurin taistelun jälkeen Taisteluosasto Koskenmiehen varmistamaan tämän suunnan Siesmanjärven pohjoisosaan saakka. Hannuksela antoi Laurilalle käskyn koota rykmenttinsä ja siirtää se Koivikkomäen alueelle, jonne jo aiemmin oli siirretty I/JR 16. Tälle pataljoonalle oli annettu tehtäväksi katkaista neuvostojoukkojen huoltotie välillä Okanmäki—Ilmakoski. Huoltotie katkaistiinkin 28.7.1941 ja samaan aikaan JR 37:n joukot saavuttivat Okanmäen—Leppäsentien idästä suuntautuneella hyökkäyksellään. III/JR 16 lähti hyökkäämään kohti Okanmäkeä auttaen JR 58:aa mäen valtaamisessa. JR 58:n komentaja, everstiluutnantti Juva sai kuitenkin käskyn olla aloittamatta hyökkäystä Tirimäkeä ja Okanmäkeä vastaan. VII Armeijakunnan komentajan, kenraalimajuri Hägglundin tarkoituksena oli ryhmittää 19. Divisioonan päävoimat Kiteenjoen itäpuolelle ja suunnata hyökkäys kaikin käytössä ollein voimin Höksölän—Ännikänniemen tien suuntaan, tavoitteena Pyhäjärven rannalla oleva Kalattoman kylä. Operaation tarkoituksena oli saartaa rintaman oikealla siivellä olevat neuvostojoukot. Tätä varten eversti Hannukselalle alistettiin 7. Divisioonasta eversti A. R. Sainion komentama JR 51.¹³⁹

Tirimäkeä ja Okanmäkeä voidaan pitää pohjoisen suunnasta edettäessä eräänlaisena Sortavalan kaupungin porttina. Tukevaa metsää kasvavat kukkulat olivat vaikeasti kierrettävissä, koska niiden ympärillä olivat laajat yhtenäiset peltoaukeamat ja vetinen Ruokosuo. 19. Divisioonan

joukkojen vallattua Kaalamon aseman seudut Vannisenmäessä ja Hannukkalan mäessä eversti Hannuksela sai 23.7.1941 käskyn jatkaa hyökkäystä päävoimin Okanmäen—Leppäselän suuntaan. Everstilutnantti Juvan johtama JR 58 sai tehtäväksi 25.7.1941 lähteä päävoimillaan hyökkäämään Vannisenmäestä tavoitteenaan Okanmäki ja Tirimäki. Hyökkäyksen kärjessä eteni III/JR 58 kapteeni Louhian johdolla.¹⁴⁰

VII Armeijakunnan komentaja, kenraalimajuri Hägglund saapui yhdessä eversti Hannukselan kanssa Louhian komentopaikalle vajaan kilometrin päässä Tirimäestä ja oli selvästi tyytyväinen hyökkäyksen etenemiseen. Tulevaa tehtävää näytti helpottavan myös vasemmalla sivustalla hyökänneen naapurin, eversti Salmion johtaman JR 37:n eteneminen samaan suuntaan, joka oli parin kilometrin päässä Okanmäestä etelään Leppäselän kylästä. Tien katkaiseminen Leppäselän alueella estäisi venäläispuolustuksen tieyhteydet Tirimäen—Okanmäen alueelta Sortavalaan. Samanlainen mahdollisuus venäläisten selustayhteyksien katkaisemiseen oli myös noin kymmenen kilometrin päässä Leppäselästä etelään, jonne eversti Kuistion johtaman JR 9:n hyökkäys oli jo edennyt. Ainoastaan Tohmajoen uoma oli esteenä JR 9:n hyökkäyksen etenemiselle. Hägglund esitti Hannukselalle ajatuksensa siitä, miten 19. Divisioonan hyökkäys tästä eteenpäin tulisi toteuttaa. Sen mukaan JR 58:n tehtävänä olisi jatkaa hyökkäystä etelään Sortavalan suuntaan ja ottaa yhteys Leppäselän itäpuolella taisteleviin JR 37:n osiin. Tavoitteeksi Hägglund käski Helylän aukeiden pohjoisreunan, jonne JR 9 oli jo edennyt idän suunnasta. 7. Divisioonalle alistettu JR 37 voitaisiin palauttaa 19. divisioonalle taistelutehtäviä varten. Ennen takaisin alistamista JR 37:ää voitaisiin kuitenkin käyttää Sortavalan valtauksen. Käskynannon aikana Hägglund sai tietää, että Tirimäki oli omien hallussa.¹⁴¹

Sodan todellinen tilanne selvisi kuitenkin miltei heti, kun Hägglund oli jättänyt kapteeni Louhian komentopaikan. JR 37:n hyökkäys Leppäselän itäpuolella ei edistynytäkään suunnitellulla tavalla, joten mainitun rykmentin irrottaminen 7. Divisioonasta ei voinut tulla kysymykseen. Myöskään JR 58:n tilanne ei ollut sellainen, kuin aluksi ilmoitettiin. Tirimäkeä ei ollutkaan vallattu ja Louhian pataljoona joutui tykistön tukemana hyökkäämään Tirimäkeen uudelleen. Aamupäivällä 26.7.1941 Louhian pataljoona teki ensimmäisen hyökkäysyrityksen Tirimäen valtaamiseksi. Venäläiset löivät hyökkäyksen takaisin. Komppanian vahvuinen hyökkäysosasto menetti taistelussa 27 miestä. Saman päivän iltana yritettiin pataljoonan toisella komppanialla vallata mäkialue, mutta sekään ei onnistunut. Hyökkäysyrityksessä kaatui seitsemän miestä. Samaan aikaan majuri Taran johtama II/JR 58 hyökkäsi Okanmäkeen, mutta mäki pysyi edelleen venäläisten hallussa. Yleistilanteen kannalta tilanne Tirimäen—Okanmäen alueella näytti

kuitenkin laukeavan itsestään, koska 19. Divisioonan Esikunnan saamien tietojen mukaan JR 37:n kerrottiin saavuttaneen Leppäselän alueen venäläisten selustassa. JR 58:n komentaja, everstiluutnantti Juva päätti tämän jälkeen keskittyä Tirimäen valtaukseseen. Tehtävä annettiin kapteeni Louhialle, mutta myös majuri Vallaksen johtama I/JR 58 sai tehtäväksi hyökätä Tirimäen valtauksen jälkeen etelään tavoitteena viiden kilometrin päässä oleva Patavaara.¹⁴²

III/JR 58 aloitti hyökkäyksen Tirimäen valtaamiseksi 27.7.1941 klo 04:30. Ensimmäinen yritys kesti aina klo 14:00 saakka, mutta mäki pysyi venäläisten hallussa. Louhian pataljoona uusi hyökkäyksen vielä samana päivänä klo 17:00 ja hyökkäys eteni aina mäen harjanteelle saakka, mutta kumpare jäi valtaamatta. Venäläisten puolustusta tuki voimakas kenttätykistön tuli. Suomalaisten hyökkäystä tuki III/KTR 10, joka ampui mäkeen yli vuorokauden kestäneen taistelun aikana pitkälti toista tuhatta kranaattia.¹⁴³

Aika näytti kuitenkin kokonaistilannetta ajatellen olevan suomalaisten puolella, koska eversti Svenssonin johtama 7. Divisioona oli JR 30:n voimin ennättänyt katkaista Sortavalasta Okanmäkeen johtavan tien kahdeksan kilometriä Okanmäestä etelään. Näin venäläisten vetäytyminen Okanmäestä oli mahdollista vain metsäteitä pitkin, joita toki oli alueella paljon. 19. Divisioonan kannalta tilannetta helpotti myös se, että JR 37 oli Ruskealan valtauksen jälkeen päässyt 27.7.1941 mennessä Leppäselän kylän itäpuolelle, joka sijaitsi noin kolme kilometriä Okanmäestä etelään. Samana päivänä I/JR 37 otti haltuunsa Leppäselän varsinaisen kylän ja II/JR 37 jäi jatkamaan taistelua sen itäpuolella. Tällä toiminnalla neuvostojoukkojen selustaan oli saatu kaksi VII Armeijakunnan rykmenttiä, JR 37/7D ja JR 30/7D.¹⁴⁴

Eversti Hannukselalle kypsyi tässä tilanteessa ajatus kaksipuolisesta saarrosta Tirimäen—Okanmäen alueella. Tulevaan operaatioon hän alkoi valmistella voimaryhmää, johon hän päätti ottaa mukaan majuri Bäckmanin johtaman Kevyt Osasto 18:n. Osasto Bäckman oli saanut käskyn hyökätä Ilmakosken alueelta etelään, tavoitteena noin kymmenen kilometrin päässä oleva Paskalampi. Hyökkäys kuitenkin pysähtyi Ilmakosken pohjois- ja itäpuolella olleisiin lujasti linnoitettuihin vihollisasemiin. Tämän suunnan eversti Hannuksela antoi 28.7.1941 eversti Laurilan tehtäväksi ja käski JR 16:n siirtyä Koivikkomäen maastoon Osasto Bäckmanin ja Juvan rykmentin väliin. Everstiluutnantti Juvan toiminta-ajatus Okanmäen valtaamiseksi oli, että yhteistoiminta hänen johtamansa rykmentin ja Salmion johtaman JR 37:n välillä hoidettaisiin siten, että Okanmäen eteläpuolelta tien katkaissut III/JR 37 saisi käskyn hyökätä pohjoisen

suuntaan ja ottaa yhteys siellä jo taisteleviin JR 58:n osiin. Tällä tavoin saataisiin tilanne Okanmäessä laukaistua saarrostaistelulla.¹⁴⁵

19. Divisioonan taistelusuunnitelma tilanteen laukaisemiseksi Okanmäessä oli varsin hyvä, mutta sen toteutus jäi kesken. VII Armeijakunnan Esikunta antoi 19. Divisioonalle 28.7.1941 uuden tehtävän, joka muutti perusteellisesti viisi vuorokautta aikaisemmin annetun tehtävän. 19. Divisioonan tavoitteena ei sen mukaan ollutkaan Sortavalan suunta, vaan hyökkäyssuunnaksi käskettiin länsi, tavoitteena Pyhäjärven ranta, joka sijaitsi noin kahdenkymmenen kilometrin päässä Okanmäestä. Tällä tehtävän muutoksella VII Armeijakunnan tarkoituksena oli lyödä Kumurin seudulla ja siitä länteen Pyhäjärven rantaan saakka ryhmittynyt voimakas neuvostojoukko. Hägglundin toiminta-ajatuksena oli 19. Divisioonan nopealla hyökkäyksellä iskeä neuvostojoukkojen selustaan.¹⁴⁶

VII Armeijakunnan Esikunnan johtamistapaa voidaan luonnehtia eräänlaiseksi ”ratsailta johtamiseksi”, joka ei välttämättä sopinut sen ajan jalkaväkiyhtymien taisteluun. Rykmentin ja pataljoonan tasolla toiminta vaikutti hyvin tempoilevalta, mikä heikensi taistelumoraalia ja luottamusta esimiesten taitoon johtaa sotatoimia. Operatiiviselta kannalta katsoen VII Armeijakunnan Esikunta muutti hyökkäyksen painopistettä 19. Divisioonalle käskettyyn suuntaan. Myös eversti Sainion komentama JR 51 käskettiin hyökkäämään samaan suuntaan. VII Armeijakunnan oikealla sivustalla oleva kenraalimajuri T. Laatikaisen II Armeijakunta sai käynnistää hyökkäyksen Pyhäjärven lounaispuolella olleen neuvostojoukon lyömiseksi.¹⁴⁷

Saumakohdassa hyökänneen 2.D/II AK:n hyökkäyksen eteneminen olisi helpottanut oleellisesti 19. Divisioonan tilannetta. Päämajan kannalta katsottuna on huomattava, että jostakin syystä hyökkäyksen aloittamista siirrettiin heinäkuun lopulle, vaikka yleistilanne Pyhäjärven alueella olisi edellyttänyt tilanteen nopeuttamiseksi toisenlaista aikataulua. Ennen kuin II Armeijakunnan käskemä tehtävä uudessa painopistesuunnassa pääsi alkamaan, neuvostojoukot aloittivat suurimittaisen vastahyökkäyksen 28.–29.7.1941 Sortavalan suunnassa, missä suomalaisten sotatoimet olivat muuttuneet passiivisiksi. Venäläiset olivat siirtämässä alueelle uutta 198. Divisioonaansa, jonka tehtävänä oli hyökätä Laatokan rannan suunnassa sen pohjoispuolella. Parhaillaan alueella taistelleen 168. Divisioonan tuli hyökätä armeijakunnan läntisenä yhtymänä ja edetä Kaalamon tasalle saakka. Kyseessä oli siis neuvostoliittolaisen armeijakunnan hyökkäys, joka kohdistui Koivikkomäessä erityisesti 19. Divisioonaan.¹⁴⁸

Kuten aiemmin todettiin, eversti Hannuksela antoi aamulla 28.7.1941 eversti Laurilalle käskyn siirtyä Koivikkomäen maastoon, mistä suomalaisjoukkojen oli valmistauduttava hyökkäämään etelään Kiteenjoen yli. JR 16:n siirto Koivikkomäessä olleeseen aukkoon tuli ilmeisesti venäläiselle 168. Divisioonalle yllätyksenä. JR 16 jatkoi heti käskyn saatuaan nopeasti eteenpäin kärjessä majuri Vasaman johtama I/JR 16, joka oli noin kolmen kilometrin päässä Koivikkomäestä. I/JR 16 ei osallistunut Kumurin taisteluun, koska I/JR 16 oli varmistamassa Höksölän suuntaan etenemistä ja II/JR 16 eteni sen jäljessä. III/JR 16 oli otettu divisioonan johtoon ja sille oli annettu suojaamistehtävä länteen Höksölän suuntaan. I/JR 16 oli Koivikkomäessä 28.7.1941 ennen puolta päivää ja neuvostojoukkojen 168. Divisioonan huoltoreittinä käyttämä mäen eteläpuoleinen metsätie katkaistiin. Vasaman pataljoona sai jo saman päivän iltana kokea venäläisten vastahyökkäyksen Koivikkomäen alueella. Koivikkomäen maastossa neuvostojoukot suorittivat panssarivaunujen tukemana hyökkäyksen I/JR 16:sta vastaan. JR 16 oli ryhmittymässä hyökkäykseen Koivikkomäen alueelle ja sen tavoitteena oli edetä Kiteenjoen yli. I/JR 16 ehti 28.7.1941 Vasaman johdolla ryhmittyä puolustusasemiin Koivikkomäen pohjoispuolelle. Vielä myöhemmin samana päivänä alueelle saapui osia kapteeni Laakson johtamasta II/JR 16:sta.¹⁴⁹

Neuvostojoukkojen hyökkäys Vasaman pataljoonan asemia vastaan alkoi 28.7.1941 klo 20:00. Hyökkäys tapahtui ilman tykistön tulta. Hyökkäys torjuttiin ja neuvostojoukot kärsivät raskaita miestappioita. Seuraavana aamuna 29.7.1941 alkoi panssarivaunukomppanian tukema hyökkäys Koivikkomäen läpi johtavalla huoltotiellä. Noin kaksi tuntia kestäneessä taistelussa, jossa painopiste oli I/JR 16:n asemissa, neuvostojoukot lyötiin perusteellisesti. Majuri Vasama ryhmitti panssarintorjuntakiväärit ja JR 16:n tykkikomppanian kaksi panssarintorjuntatykkiä aseisiin. Suomalaisten tykistö ampui häirintätulta lähestyviä neuvostojoukkojen panssarivaunuja vastaan. Kaksi tuntia kestäneiden taistelujen aikana Vasaman pataljoonan onnistui tuhota kahdeksan vaunua Koivikkomäen aukealle ja kolme panssarivaunua vielä myöhemmin niiden vetäytyessä taaksepäin. Näillä sotatoimilla JR 16 saavutti yhden sotahistoriamme merkittävimmistä panssarintorjuntavoitoista.¹⁵⁰

Neuvostoliittolaisen armeijakunnan vastahyökkäys epäonnistui osittain sen vuoksi, että 198. Divisioonasta lähti liikkeelle vasta 1.8.1941 eikä ehtinyt tukemaan samaan aikaan hyökänneen 168. Divisioonan sotatoimia. Neuvostojoukkojen hyökkäyksen on täytynyt olla Päämajan tiedossa, koska Leppäselän alueelta kiinniotetut vangit olivat kertoneet Sortavalan alueelle saapuneesta uudesta divisioonasta. Leppäselän alueella tuhottiin myös osa 198. Divisioonasta, Esikunnasta,

jolloin kaatuneen esikuntapäällikön karttalaukusta löytyi täydellinen 198. divisioonan hyökkäyskäsky. Siitä selvisi yksityiskohtainen hyökkäysreitti, joukkojen käyttö, kalusto ja tavoitteet. Asiakirjoista käy ilmi, että 198. Divisioonan tavoitteena oli vallata Läskelä ja Hämekoski sekä edetä Jänisjoelle. Divisioonan vasemmalla puolella hyökkäsi 168. Divisioona. 198. Divisioona hyökkäsi kahdella rykmentillä Helylän—Voinmäen alueella ja 168. Divisioona kahdella rykmentillä Leppäselän—Koivikkomäen alueella. Ensimmäisenä tavoitteena oli Kirjavalahi—Nuuttijärvi—Vahvajärvi tasa. Hyökkäys alkoi 29.7.1941 ja aiheutti alussa taisteluja erityisesti 7. Divisioonan lohkoilla. Taistelut laajenivat Tohmajoen alueella Helylän silloille saakka, minkä sillanpääaseman neuvostojoukot pitivät 3.8.1941 saakka. Kovia taisteluja käytiin myös JR 37:n ja JR 30:n lohkoilla. Neuvostojoukot aloittivat hyökkäystoimet myös 19. Divisioonaa vastaan 28.–29.7.1941 hyökkäämällä samanaikaisesti sekä Tirimäellä että Okanmäellä. Tykistön tehokkaasti tukiessa venäläisjoukkojen vastahyökkäykset onnistuttiin torjumaan. Tarkkaan ei tiedetä, miten päämaja hyödynsi näitä tietoja. Varmaa on kuitenkin, että eversti Svenssonin johtama 7. Divisioona tiesi odottaa venäläisten hyökkäystä, koska sillä oli jo taistelukosketus näihin joukkoihin.¹⁵¹

VII Armeijakunnan Esikunnalle tuli 29.7.1941 tieto 198. Divisioonan esikuntapäällikön hallussa olleista asiakirjoista. Nämä tiedot välitettiin 19. Divisioonan Esikuntaan saman päivän iltana klo 18:00, jolloin taisteluja oli käyty jo vajaan vuorokauden ajan. Ajankohdasta, milloin 19. Divisioonan Esikunta ilmoitti asiasta alaisilleen rykmenteille, ei ole tietoa. Vasta 2.8.1941 julkaistuissa sotapäiväkirjoissa on merkintöjä mainitusta neuvostodivisioonasta eikä tapahtumiin enää kiinnitetty mitään erityistä huomiota. Olihan taisteluja käyty tuohon mennessä jo muutaman vuorokauden ajan. 19. Divisioona ei ilmeisesti pitänyt tietoa sellaisena, joka olisi tullut merkitä sotilasasiakirjoihin. VII Armeijakunnan vasemmalla sivustalla hyökännyt 7. Divisioona väitti, että Hannukselan rykmentti ei voinut ajoissa ryhtyä tarpeellisiin toimenpiteisiin valmistautuessaan torjumaan 168. Divisioonan hyökkäystä. Kenraalimajuri Hägglund oli 27.8.1941 antanut 19. Divisioonalle käskyn hyökätä Okanmäen alueelta länteen tavoitteena Pyhäjärven ranta. Eversti Hannukselan toiminta-ajatuksen mukaan siihen tarvittiin JR 58:sta ja III/JR 37:sta muodostettava voimaryhmä, joka valtaisi Okanmäen omin voimin. Eversti Sainion johtamasta JR 51:stä alistettiin tulevaa tehtävää varten kaksi pataljoonaa eversti Hannukselalle, joka saapui alueelle vasta 29.7.1941 ja ryhmittyi eversti Laurilan rykmentin taakse. Taistelusuunnitelma Pyhäjärven suuntaan oli valmiina toteutettavaksi ja käskytettynä joukoille.¹⁵²

JR 58:n loholla neuvostojoukot aloittivat 29.–30.7.1941 sekä Okanmäellä että Tirimäellä voimakkaan tykistön tukemana hyökkäykset, jotka molemmat torjuttiin. Hyökkäysten toisena päivänä suomalaiset puolestaan aloittivat hyökkäyksen pohjoisesta, idästä ja etelästä Okanmäkeä vastaan. Taistelut jatkuivat rajuina vielä kaksi päivää, mutta ne eivät johtaneet ratkaisuun. Neuvostojoukot hyökkäsivät 30.–31.7.1941 Pyhäjärven rannalla Taisteluosasto Koskenmiehen rintamalohkolla, mutta kaikki hyökkäykset torjuttiin. Eversti Sainion johtama JR 51 oli siirretty Valkealammelle 29.7.1941. Rykmentti sai tehtäväkseen hyökätä Kiteenjoelle ja puhdistaa sen itäranta. Ryhmituksen vasemmalla puolella, Koivikkomäellä hyökkäsi majuri Vasaman I/JR 16 ja oikealla Huosinmäen ja Louhimäen edustalla majuri Bäckmanin Kevyt Osasto 18. Kapteeni V. Julkusen johtama II/JR 51 valtasi 30.7.1941 raskaiden taisteluiden jälkeen Huosinmäen ja seuraavana päivänä Louhimäen. Vasemmalla sivustalla hyökännyt majuri J. Jauhiaisen komentama III/JR 51 valtasi Tuukkaan alueen. Näin saatiin Kiteenjoki haltuun ja vallatut asemat luovutettiin majuri Bäckmanin johtamalle Kevyt Osasto 18:lle.¹⁵³

Jälleen kerran VII Armeijakunnan Esikunta muutti tehtävää. Se teki 31.7.1941 uuden päätöksen, jonka mukaan 19. Divisioonaa ei hyökkäisikään länteen, vaan etelään. Ennen hyökkäyksen alkamista oli nopeasti vallattava Tirimäen ja Okanmäen alue ja valmistauduttava sen jälkeen jatkamaan Sortavalan suuntaan. Syynä tähän muutokseen olivat neuvostoliittolaisen 198. Divisioonan kaatuneelta esikuntapäälliköltä löydetty asiakirjat. Hannukselan esikunta laati nopeasti uuden hyökkäyskäskyn, joka oli valmiina vielä saman päivän iltana. Sen mukaan hänelle alistetun eversti Sainion rykmentin tuli luovuttaa valtaamansa alue Kevyt Osasto 18:lle ja hyökätä sen jälkeen kaakkoon Tirimäen lounaispuolelle. Everstiluutnantti Juva rykmentin tuli hyökätä Tirimäen pohjoispuolelta ja vallata Okanmäki.¹⁵⁴

JR 58:n taisteluteho oli laskenut sen vuoksi, että siitä oli päästetty miehiä maatalouslomille ja joukko oli ollut taistelussa kiinni taukoamatta, kuten kaikki muutkin 19. Divisioonan rykmentit. Tämän vuoksi Hannuksela ilmoitti Hägglundille, että Juva rykmentti liittyy hyökkäykseen myöhemmässä vaiheessa, sikäli kun se nykyisillä väsyneillä joukoilla siihen kykenee. Eversti Hannukselan johtamiskäyttäytymisessä tämä oli erityisen poikkeavaa, koska näin hän ensimmäistä kertaa ilmoitti avoimesti esimiehelleen oman voimattomuutensa alaisiinsa nähden. Everstiluutnantti Juva rykmentteineen ei pystynyt yhtymään divisioonan hyökkäykseen 2.8.1941.¹⁵⁵

JR 51 irrotettiin Koivikkomäen pohjoispuolelle, jossa se saamansa käskyn mukaan aloitti hyökkäyksen Multamäen suuntaan. JR 51:n ja JR 58:n taisteluja määrättiin tukemaan Tykistöryhmä Huhtala, johon kuuluivat I/KTR 10, III/KTR 10, II/KTR 2, Raskas Patteristo 17 ja 10. Järeä Patteri. Eversti Sainion johtama JR 51, jolle oli alistettu I/JR 16, aloitti 2.8.1941 hyökkäyksen Multamäkeä ja Sirkkalanmäkeä vastaan. I/JR 16 sai Sirkkalanmäen haltuunsa, vaikka taistelut mäen eteläpuolella jatkuivat kiivaina. Samanaikaisesti III/JR 51 valtasi Multamäen. 19. Divisioonan taistelusuunnitelman mukaan JR 51:n tuli liittyä JR 58:n hyökkäykseen Tirimäkeä vastaan, mutta venäläisten vastahyökkäys JR 51:n vasemmalla siivellä teki tämän tyhjäksi. JR 58 aloitti 3.8.1941 lopullisen hyökkäyksen Okanmäen valtaamiseksi. Hyökkäystä tuki tykistöryhmä Huhtalan raskas ja järeä tykistö. Voimakkaan tykistövalmistelun jälkeen JR 58 lähti hyökkäämään painopiste Tirimäen suunnalla, jonne majuri Vallaksen johtama I/JR 58 oli onnistunut jo vähän aikaisemmin pureutumaan. Levossa olleen II/JR 58:n hyökkäys suunnattiin idästä käsin Tirimäkeen, jonka pataljoona onnistui valtaamaan aamupäivällä 5.8.1941. Näin saatiin yhteys etelästä hyökänneen JR 51:n joukkoihin, jotka saivat tehtäväksi varmistaa alueen hallussa pysyminen. Tähän päättyi everstiluutnantti Juvan komentaman JR 58:n hyökkäys tällä suunnalla.¹⁵⁶

Tilanne Okanmäessä laukesi itsestään, kun venäläiset vetäytyivät alueelta suomalaisten sitä havaitsematta. III/JR 37 ja III/JR 58 lähtivät 3.8.1941 tiedustelemaan hiljaiseksi käynnyttä mäkeä ja totesivat sen tyhjäksi. Alueelta löytyi 24 vahvaa korsua ja mäki oli muutenkin vahvasti linnoitettu. Tirimäki oli kuitenkin yhä edelleen neuvostojoukkojen hallussa. Sitä yritettiin vallata II/JR 51:n ja III/JR 51:n voimin lukuisia kertoja 2.–4.8.1941. Eversti Hannuksela käski JR 58:n hyökätä Tirimäkeen 5.8.1941 klo 02:00. Hyökkäys lähti liikkeelle voimakkaan tykistön tulivalmistelun tukemana, jolloin ammuttiin yli 2 800 kranaattia. Valtavassa kranaattisateessa neuvostojoukot pakenivat eri suuntiin. Muutaman tunnin taistelujen jälkeen I/JR 58:n ja II/JR 58:n joukot miehittivät Tirimäen. Taistelu Tirimäestä ja Okanmäestä oli joukoille hyvin raskas operaatio. JR 58 menetti näissä taisteluissa kaatuneina ja haavoittuneina 500 miestä ja JR 51 hyvin lyhyenä aikana 600 miestä. Mikäli tällaisia tappioita olisi tullut kaikkien rykmenttien kohdalle, joukkojemme taistelukyky olisi kulunut loppuun. Merkillepantavaa on, että valtaosa 19. Divisioonaa vastassa olleista venäläisdivisioonan joukoista, jotka puolustivat Tirimäen—Okanmäen alueella, koostui suurelta osin inkeriläisistä ja itäkarjalaisista, joilla oli suomalainen nimi ja jotka puhuivat suomenkieltä.¹⁵⁷

Kenraalimajuri Laatikaisen komentama II Armeijakunnan hyökkäys, joka alkoi heinäkuun viimeisenä päivänä 1941, oli neuvostojohdolle laukaisevana tekijänä heidän oman hyökkäyksensä keskeyttämisessä. Neuvojoukkojen XIX Armeijakunta antoi määräyksen siirtää 198. Divisioona pääosillaan torjumaan II Armeijakunnan hyökkäystä. Näin 168. Divisioonan oli yritettävä yksin pidätellä suomalaisten joukkoja ja vastattava vielä poislähteneen divisioonan vastuualueesta, jolloin sen vastuulle tuli yli kuusikymmentä rintamakilometriä.¹⁵⁸

4.8 Matti Laurilan glooria ja ”lakeuden ristit”

Jääkärieversti Matti Laurila oli Pohjanmaalla tunnettu mies jo vapaussodan ajoilta, jolloin hän taisteli pataljoonan komentajana. Talvisodan aikana hän lisäsi entisestään sotilasmainettaan Taipaleen ankarissa taisteluissa. Jatkosodan alkaessa hänet määrättiin JR 16:n komentajaksi. Etenemisvaiheen ankarissa taisteluissa JR 16 menetti neljäkymmenen päivän hyökkäystaisteluissa kaatuneina ja haavoittuneina kolmanneksen vahvuudestaan, noin 800 miestä. Suurilta tappioilta olisi voitu välttyä, mikäli divisioonan esikunta olisi antanut omalle tiedustelulle enemmän aikaa.

Professori Ilmari Turja on kirjoittanut, että 19. Divisioonassa oli neljän upseerin ryhmä, joka oli melko avoimesti tunnustautunut olevansa eversti Laurilan vihamiehiä. Nämä neljä upseeria olivat eversti Hannuksela, everstiluutnantti C. O. Lilius, majuri K. E. Bäckman ja everstiluutnantti E. Juva. Turja kertoo kirjassaan, että jo välirauhan aikana näiden neljän upseerin kesken oli tehty ”herrasmiessopimus”, jonka mukaan tulevassa sodassa ”Laurilan glooria”, sädekehä, tuhottaisiin. Suunnitelma osui kuitenkin omaan nilkkaan, koska jatkosodan alkaessa 19. Divisioona koostui pelkästään eteläpohjalaisista miehistä, jotka jo talvisodan aikana olivat saaneet ensimmäisen tulikasteensa ja jotka tunnettiin hyvinä taistelijoina.¹⁵⁹

19. Divisioonan johtamistoiminnassa voidaan havaita selviä puutteita etenkin sen esikunnan suhtautumisessa JR 16:n johtamiseen. JR 16 oli käynyt jatkosodan alusta alkaen ankaria taisteluja hyvin linnoittautunutta neuvostojoukkoa vastaan. Rykmentin vahvuutta heikennettiin nopealla aikataululla, mikä puolestaan heikensi oleellisesti eversti Laurilan mahdollisuuksia johtaa menestyksellisesti omaa rykmenttiään. Pataljoonia otettiin divisioonan johtoon ja siirrettiin eri suuntiin JR 16:n tilanteesta välittämättä. Myös pataljoonien komentajia vaihdettiin helposti vedoten liian löysään suhtautumiseen miehistöön nähden. Erityisesti majuri Vasaman

komennossa ollut I/JR 16 sai osakseen divisioonan johdon vihat, koska rykmentti koostui pelkästään lapualaisista, jotka tunsivat eversti Matti Laurilan oman kylän miehenä. Pataljoonalle annettiin jatkuvasti uusia tehtäviä ilman lepoa. Pataljoona oli hyökkäysvaiheen jälkeen täysin loppuun ajettu. I/JR 16 oli suurimman osan ajasta alistettuna suoraan 19. Divisioonalle, joten majuri Vasama joutui olemaan suoraan yhteydessä eversti Hannukselaan ja hänen johtamaansa esikuntaan.¹⁶⁰

Palaute taistelutoimien onnistumisesta oli aina negatiivista. Tämä painoi sotilaiden mielialan matalaksi. Epäasiallisen kohtelun joutui kokemaan erityisesti I/JR 16:n esikunta, joka totesi, että asiallinen keskustelu divisioonan johdon kanssa oli mahdotonta. 19. Divisioonan johto ei antanut rykmentin esikunnalle riittävän vapaata toimivaltaa tilanteiden arvioimisessa, etenkin maaston käytössä hyökkäysoperaatioita suunniteltaessa. Tämä hiersi pahasti rykmentin esikuntaa ja erityisesti majuri Vasamaa, joka olisi tarvinnut vapaammat kädet suunnitella omat hyökkäysoperaationsa. Majuri Vasama toteutti tehtävät aina täsmällisesti niin kuin Hannuksela käski eikä neuvotteluihin ollut juuri varaa. Silmiin pistävänä esimerkkinä eversti Hannukselan suhtautumisessa I/JR 16:n toimintaan on tilanne, jossa eversti Laurila ilmoitti Hannukselalle Vasaman pataljoonan tuhonneen Koivikkomäen taistelussa 29.7.1941 yksitoista venäläisten panssarivaunua. Hannuksela vastasi, että: ”Älä valehtele, kuinka sinun rykmenttisi pystyisi siihen.”¹⁶¹ JR 16:n tiedustelu-upseeria K. Karvostakaan ei kuunneltu 19. Divisioonan esikunnassa.

Kun ensimmäinen hyökkäyskäsky Kumurinmäkeä vastaan suunnatussa hyökkäyksessä annettiin ja Karvonen ratsasti kuuden kilometrin matkan divisioonan esikuntaan pyytämään tietoja Kumurinmäestä, niin hänet ajettiin pois häiritsemästä. JR 16 kävi hyökkäykseen puutteellisin tiedoin ja se lyötiin takaisin raskain tappioin yhden ainoan kerran koko hyökkäysvaiheen aikana. Epäonnistuneen hyökkäyksen jälkeen alkoi kova jälkipuinti tiedustelutietojen puutteellisuudesta ja niiden salaamisesta. Kumurin alueesta oli tehty kauttaaltaan ilmakuvakartta, jossa näkyivät neuvostojoukkojen 24 hyvin varustettua asemaa. Ilmakuvien tulkinnessa oli selviä puutteita, mutta tykistöupseereiden kartoilla asemat olivat riittävän selvästi näkyvillä. Kun Laurila huomasi tämän, hänen mielestään sotapetoksen, hän ilmoitti 19. Divisioonan esikuntaan, ettei jatka hyökkäystä ennen kuin asia tutkittaisiin perusteellisesti. VII Armeijakunnan komentaja kenraalimajuri Hägglund ja hänen esikuntapäällikkönsä J. Simelius vastasivat tähän, että eversti Laurilan pyytämä tutkiminen ei voi tulla kyseeseen eikä hänellä ole oikeutta vaatia sitä. Kumurin taistelun jälkiseurausta oli, että eversti Laurila pyysi 6.8.1941 eroa tehtävästään ja siirtoa muualle

todettuaan, että hänen komennossaan oli ainoastaan oma esikunta ja esikuntakomppania muiden joukkojen ollessa alistettuna divisioonalle.¹⁶²

JR 16:n komentajaksi määrättiin tilapäisesti majuri M. Aarnio ja myöhemmin everstiluutnantti Merikallio. Välittömästi komentajan vaihdoksen jälkeen rykmentille annettiin vuorokauden lepo, ensimmäistä kertaa koko hyökkäysvaiheen aikana. Eversti Laurilan siirto oli varsin nopea. Hän ei kirjoittanut erostaan päiväkäskyä eikä ehtinyt jättää virallista tehtävien vaihtoon liittyvää asiakirjaa. 19. Divisioonan esikunta puolestaan oli tiedottanut JR 16:n kelvottomuudesta, koska uusi komentaja everstiluutnantti Merikallio ilmoitti rykmentilleen pitämässään puhuttelussa poistavansa mustan varjon sen yltä.¹⁶³

Kirjailija Artturi Leinosen johtama Etelä-Pohjanmaalta koottu lähetystö pyysi eversti Laurilan siirron johdosta audienssia Sotamarsalkka Mannerheimin puheille. Lähetystön tarkoituksena oli pyytää virallista tutkimusta VII Armeijakunnan ja erityisesti 19. Divisioonan johtamistoiminnasta Kumurin taisteluun liittyen. Eteläpohjalaiset eivät ymmärtäneet oman maakunnan miehen, eversti Laurilan siirtoa muualle, eivätkä unohtaneet niitä suuria määriä ”lakeuden ristejä”, jotka olivat syntyneet Kumurin epäonnistuneen hyökkäyksen seurauksena. Marsalkka Mannerheim ei ottanut lähetystöä vastaan. Asia jäi kuitenkin vaivaamaan Mannerheimia, koska hän asetti tarkkailu- ja tutkimusryhmän ottamaan selvää VII Armeijakunnan johtamistoiminnasta JR 16:n suhteen. Tutkimusryhmän johtoon määrättiin päämajan komento-osaston päällikkö, kenraaliluutnantti E. Tuompo. Muina jäseninä olivat oikeusneuvos P. Kekomäki ja tiedotuspäällikkö, kapteeni K. Lehmus. Tutkimus ei johtanut mihinkään viralliseen kannanottoon tapahtumista, koska mahdollisia syyllisiä ei kuultu eikä todistajia kutsuttu paikalle. Sotamarsalkka Mannerheimilla oli selvästi halu päästä tapahtuneista asioista selville, mutta hänet haluttiin pitää asiasta sivussa. Käynnissä olleiden taisteluiden aikana ei ollut käytännössä mahdollista käydä sotapetoksesta syytettyjen oikeudenkäyntiä, koska tällaisen menettelyn oli väistytävä suurempien arvojen tieltä. Eversti Laurila oli laatinut myöhemmin sairaslomalla ollessaan kaksikymmentä kohtaa sisältävän syytekirjelmän eversti Hannukselaa vastaan. Eversti Laurilan tarkoituksena oli nostaa oikeusjuttu, mutta se raukesi, koska eversti Hannuksela kuoli. Lopputuloksena tapahtumista voidaan kuitenkin nähdä, että jääkärieversti Laurilan ”gloria” säilyi kaikesta huolimatta. Siirron jälkeen hän toimi kenraalimajuri Paavo Talvelan alaisena JR 22:n komentajana ja sai Talvelalta varsin hyvät arvostelut toiminnastaan sotilasjohtajana.¹⁶⁴

JR 16 eteni eversti Laurilan johdolla hyökkäysvaiheen aikana 5.8.1941 varsin ripeästi Kiteenjoen yli kohti Latvasyrjää. Divisioonan esikunta halusi vaikuttaa JR 16:n hyökkäykseen tavalla, joka ei sopinut Laurilan suunnitelmiin. Hannuksela käski Laurilan muodostaa JR 16:n osista komppanian vahvuisia osastoja, joiden johto tuli antaa kapteeni Laaksolle. Divisioonan esikunta käski sijoittaa III/JR 7:n komentajan, kapteeni Kuistion mainitun osaston komppanian päälliköksi. Pataljoonan komentajien määräämisellä komppanian päällikön rooliin divisioonan johto ajoi takaa saksalaista sotataktiikkaa. Kenraaliluutnantti Öhquist, joka oli toiminut Saksassa yhteysupseerina, oli tuonut saksalaisten aseveljien häikäilemättömässä liikesodassa käyttämän etuosastotaktiikan Suomeen. VII Armeijakunnan komentaja, kenraalimajuri Hägglund kehotti alaisiaan divisioonien komentajia käyttämään tätä samaa taktiikkaa. Eversti Hannuksela otti käskyn vakavasti ja määräsi eversti Laurilan johtaman rykmentin muodostamaan ensimmäisenä tämän tyyppisen Saksan mallin mukaisen etuosaston. Eversti Laurila kuitenkin kieltäytyi hajottamasta pataljooniensa kokoonpanoja kesken hyökkäysvaiheen. Tämä ei tietenkään parantanut Laurilan jo ennestään huonoja välejä divisioonan esikuntaan.¹⁶⁵

Hyökkäystehtävää tarkistaessaan Armeijakunta alisti eversti Kuistion johtaman JR 9:n eversti Hannukselalle. Eversti Laurilan johtama JR 16 hyökkäsi omalla lohkolleen menestyksellisesti. Oli tarkoituksenmukaista, että JR 16 etenisi omalla vastuualueellaan mahdollisimman nopeasti. Tämän vuoksi sinne suunnattiin eversti Kuistion rykmentistä kaksi pataljoonaa. Johtamisen kannalta on hyvin arveluttavaa, että vahvennetun hyökkäysosaston johtamista ei annettu eversti Laurilalle, joka tunsi tilanteen paikan päällä hyvin ja oli jo ehtinyt suorittaa läpimurron Kiteenjoelta Latvasyrjän alueelle. Komentajuus annettiin eversti Kuistiolle, jolle II/JR 16 ja III/JR 16 pääosillaan alistettiin. I/JR 16 oli jo aiemmin alistettu eversti Sainion johtoon, joten Taisteluosasto Laurilalla oli käytössään ainoastaan oma esikunta ja esikuntakomppania. Eversti Kuistio meni divisioonan esikuntaan ottamaan komentajuuden vastaan 6.8.1941 aamulla klo 05:00. Eversti Hannuksela selvitti käskynannossaan uuden tehtävän, jonka jälkeen Kuistio meni Laurilan komentopaikalle vaihtamaan tehtäviä. Eversti Laurila sai vasta tässä vaiheessa tietää asioiden uudesta käänteestä. Tämä oli ”viimeinen niitti” Laurilalle ja niinpä hän soitti välittömästi eversti Hannukselalle ja pyysi uudelleen siirtoa 19. Divisioonasta. Vastaus tuli vielä saman päivän iltana: Laurilan tuli viipymättä luovuttaa rykmenttinsä komentajuus majuri Matti Aarniolle, joka oli pataljoonan komentajana Kuistion rykmentissä. Tähän päättyi eversti Laurilan rintamakomentajakausi perustamassaan eteläpohjalaisten rykmentissä.¹⁶⁶

Eversti Laurila oli anonut siirtoa ensimmäisen kerran jo 19.7.1941, mutta jostakin syystä anomus oli kirjattu saapuneeksi 19. Divisioonan Esikuntaan vasta 24.7.1941. Eversti Hannuksela lähetti Laurilan siirtoanomuksen 25.7.1941 VII Armeijakunnan komentajalle kenraalimajuri Hägglundille. Hannuksela oli liittänyt siirtoanomukseen oman kannanottonsa Laurilan toiminnasta rintamakomentajana. Siinä hän kertoi Laurilan olevan ”liikkuvassa sodankäynnissä sopimaton ja kykenemätön rykmentin komentajaksi”.¹⁶⁷ Laurila oli pyytänyt siirtoanomuksessaan, että hänen toimintaansa JR 16:n komentajana tutkittaisiin. Tähän kohtaan Hannuksela huomautti, että jos tutkimus tehtäisiin, everstiluutnantti Simelius armeijakunnan esikuntapäällikkönä määrättäisiin tutkijaksi. Edelleen Hannuksela totesi lausunnossaan, että Laurila tulisi jatkossa määrätä johonkin koulutuskeskukseen. Kenraalimajuri Hägglund otti tylyn linjan suhtautumisessaan Laurilan siirtoanomukseen. Kuten aiemmin on todettu, hän käski ilmoittamaan Laurilalle, että eversti Laurilan toivoma tutkimus ei voi tulla kysymykseen eikä hänellä ole oikeutta vaatia sitä. Edelleen hän käski ilmoittamaan Laurilalle, että tämän toiminta ei vastannut rykmentin komentajalle asetettavia vaatimuksia. Lisäksi Hägglund ilmoitti kenraaliluutnantti Heinrichsille, että Laurila tulisi lähettää johonkin koulutuskeskukseen.¹⁶⁸

Edellä kerrotun perusteella näyttää siltä, että eversti Hannukselan ja kenraalimajuri Hägglundin edut yhtyivät Laurilaa vastaan. Kenraaliluutnantti Heinrichs oli kuitenkin pidättyväisempi omassa päätöksessään. Hän totesi omana kannanottonaan sotamarsalkka Mannerheimille, että siirto tulisi myöntää, mutta se tulisi toteuttaa siten, että se ei muodostuisi epäluottamukseksi eversti Laurilalle eikä varsinkaan eteläpohjalaisille sotilaille. Tämä merkitsi sitä, että Heinrichs puolsi Laurilan jäämistä kenttäarmeijaan, mutta tapauksen tutkintaan hän ei ottanut kantaa.¹⁶⁹ JR 16 oli menettänyt vajaa kuukauden aikana kaatuneina ja haavoittuneina 911 miestä eli vajaan kolmanneksen alkuperäisestä vahvuudestaan. 19. Divisioonan tappiot samalta ajalta olivat 3 113 miestä eli viidennes kokonaisvahvuudesta. Tappiot olivat raskaimmat, mikä on tullut yhden divisioonan osalle heinäkuun 1941 hyökkäysvaiheessa.¹⁷⁰

Ylipäällikkö Mannerheim puuttui peliin siten, että hän ei halunnut tutkia JR 16:n komentajan toimia, vaan halusi selvittää kurin ja hyvän hengen vastaisia ilmiöitä 19. Divisioonassa. Marsalkka tunsu eversti Laurilan jo vapaussodan ajoilta. Hän piti tärkeänä, että Laurila ja eteläpohjalaiset komentajat sekä 19. Divisioonassa palvelleet sotilaat saivat oikeudenmukaisen kohtelun. Selvitystehtävään hän määräsi kenraalimajuri Tuompon Päämajasta. Eversti Hannuksela kertoi Tuompolle kaikki ne tapaukset, joihin Laurila oli hänen mielestään syylistynyt menneiden viikkojen aikana. Hannukselan mukaan Laurila oli tarkoituksellisesti

helläkätinen, häneltä puuttui taito ja tieto liikesodankäyntiin, hän jätti täyttämättä käskyjä, antoi vääriä ilmoituksia, oli passiivinen, valitteli jatkuvasti eikä ollut lainkaan vastuuaulis. Tiivistettynä Laurila oli mitä kurjin rykmentin komentaja.¹⁷¹

Tutkimusryhmä ei kuitenkaan löytänyt mitään tavallisuudesta poikkeavaa kurin ja hyvän hengen vastaista toimintaa JR 16:n joukoissa. Päämajaan palattuaan Tuompo esitteli asian Mannerheimille 9.8.1941. Ylipäällikkö vahvisti siirron vielä samana päivänä ja määräsi eversti Laurilan kenraalimajuri Talvelan johtamaan VI Armeijakuntaan. Kenraalimajuri Talvela määräsi eversti Laurilan 17.8.1941 JR 22:n komentajaksi. Kaksi viikkoa myöhemmin Laurila johti uutta rykmenttiään sotahistoriamme suurimman hyökkäyksen painopistesuunnassa, kun venäläiset lyötiin etuosastotaktiikalla Tuulosjoella. Tämä osoitti eversti Laurilan olevan kykenevä rintamakomentaja myös liikesodankäynnissä.¹⁷² Hannukselan äkillinen kuolema 12.5.1942 keskeytti henkilösuhteiden jatkotutkimukset 19. Divisioonassa. Kenelläkään ei tuntunut olevan enää erityistä syytä ryhtyä selvittämään asiaa. Historian tutkimuksen kannalta voidaan pitäytyä vain sotapäiväkirjoihin ja niiden pohjalta laadittuihin kirjallisiin teoksiin.

5. 19. DIVISIOONAN SOTATOIMET LAATOKAN KAJALASSA

5.1 VII Armeijakunnan saarrostaistelut Laatokalla

Kenraalimajuri Taavetti Laatikaisen komentama II Armeijakunta oli 31.7.1941 aloittanut Karjalan Kannaksella yleishyökkäyksen ja murtanut 3.8.1941 mennessä neuvostojoukkojen rintaman, painopiste Tyrjän suunnalla ja osillaan Lahdenpohjassa. Armeijakunnan eteneminen uhkasi katkaista VII Armeijakuntaa vastaan taistelevan venäläisen 198. Divisioonan selustan. Tämä pakotti 198. Divisioonan keskeyttämään hyökkäyksensä VII Armeijakuntaa vastaan ja vetäytymään lounaaseen pitkin Laatokan rannikkoa. Venäläinen 168. Divisioona jätettiin suojaamaan vetäytymistä, joka alkoi 5.8.1941. Vetäytymisen alkaessa todettiin Kalattoman—Ännikänniemen tiellä suuria venäläisrivistöjä ilmavoimien tukemana vetäytymässä etelän suuntaan. Saman päivän aikana neuvostojoukot jättivät paljon eteläpohjalaista verta vuodattaneen Kumurimäen alueen. Vähän myöhemmin huomattiin Pyhäjärven ja Siesmajärven asutuskeskusten sekä Höksölän ja Ännikänniemen kylien olevan tulella. Karjalan Armeijan komentaja, kenraaliluutnantti Heinrichs antoi kenraalimajuri Hägglundille käskyn murtaa neuvostojoukkojen vastarinta ja estää sen uudelleen ryhmittymisen puolustukseen. Heinrichs painotti nopeaa toimintaa ilman ryhmitysmuutoksia.¹⁷³

VII Armeijakunnan komentaja kenraalimajuri Hägglund määräsi 5.8.1941 tavoitteeksi Ännikkäniemi—Sorrnmäki—Tuoksjärvenkylä—Karmalanhovi—Karmalanjärvi—Suikkasenlahti tasan. (Katso kartta, LIITE 4.) 19. Divisioona, jolle oli alistettu eversti A. J. Kuistion komentama JR 9, sai tehtäväkseen hyökätä päävoimillaan Latvasyrjän maastoon. Samanaikaisesti 7. Divisioonan oli hyökättävä Karmalansalmen pohjoispuolella olevaan Karmalanhovin maastoon ja vallata se. Kenraalimajuri Hägglund painotti, että tämä hyökkäysoperaatio oli suoritettava nopeasti ja häikäilemättömästi sivustoja varmistamatta. 19. Divisioonan komentajalla, eversti Hannukselalla oli käytössään siirtojen jälkeen everstiluutnantti Juvan johtama JR 58, majuri M. A. Aarnion komentama JR 16, eversti Sainion komentama JR 51 ja eversti Kuistion komentama JR 9. Eversti V. L. Merikallio otti JR 16:n komentoonsa sen jälkeen, kun eversti Laurila siirtyi VI Armeijakuntaan JR 22:n komentajaksi. 19. Divisioonan vasemmalla puolella hyökkäsi eversti Svenssonin komentama 7. Divisioona, johon kuului everstiluutnantti E. Ruotsalon komentama JR 30, eversti Salmion johtama JR 37, ratsumestari L.

Molanderin johtama Kevyt Osasto 15 sekä everstilutnantti V. A. Roinisen johtama Sissipataljoona 2. 7. Divisioonan tavoitteena oli hyökätä Sortavalaan. Kenraalimajuri Hägglundin 19. Divisioonalle käskemä tehtävä oli edetä nopeasti kohti Laatokan rantaa ja näin työntää Sortavalan länsipuolella taistelleet neuvostojoukot kohti Laatokkaa.¹⁷⁴

Eversti Hannuksela käski kapteeni M. Koskenmiehen komentaman taisteluosaston jatkamaan hyökkäystä, painopiste Kalattoman—Ännikänniemen suunnassa. Hyökkäystä tuki 5/KTR 10. Taisteluosasto Kuistio, johon kuului majuri Laakson II/JR 16 ja kapteeni H. J. Kuistion johtama III/JR 16, sai käskyn hyökätä Tuukkaan maaston kautta ja vallata Latvasyrjän alue. Taisteluosaston hyökkäystä tuki Tykistöryhmä Uusisaari, johon kuului I/KTR 10 ja II/KTR 2 sekä Tykistöryhmä Tigerstedt, johon kuului Raskas Patteristo 17 ja Erillinen Järeä Patteri. Taisteluosasto Laurila sai tehtäväksi vallata II/KTR 10:n tukemana Höksölän. Osaston komentajana toimi 6.8.1941 saakka eversti M. Laurila. Kevyt Osasto 18 sai tehtäväkseen hyökätä osillaan Kalattoman—Ännikänniemen tielle sekä edetä osillaan Väärämäen kautta Luttoon. Eversti Hannuksela antoi eversti Sainiolle käskyn hyökätä JR 51:n päävoimin Kiteenjoen itäpuolitse sekä osillaan Kiteenjoen yli Latvasyrjän suuntaan ja vallata Latvasyrjä yhdessä eversti A. J. Kuistion komentaman JR 9:n kanssa. JR 51 hyökkäystä tuki III/KTR 10 ja 10. Järeä Patteri. JR 58 jätettiin 19. Divisioonan reserviksi Kuljakon—Savikon alueelle.¹⁷⁵

Taisteluosasto Koskenmies aloitti 5.8.1941 iltapäivällä hyökkäyksen Pyhäjärven—Siesmanjärven linjalta ja otti haltuunsa Kumurinmäen, josta neuvostojoukot olivat jo ehtineet vetäytyä. Seuraavana päivänä taisteluosasto valtasi Höksölän ja Kalattoman kylät. Höksölässä neuvostojoukot tekivät kovasti vastarintaa, joten kylä jouduttiin valtaamaan taistellen. Kalattoman kylien alueella taisteluosaston hyökkäys pysähtyi pari kilometriä Kalattoman tienhaaran maastosta etelään. Taisteluosasto Laurila ylitti 5.8.1941 Kiteenjoen Ilmakosken alueella. Pääosillaan se hyökkäsi Latvasyrjän suuntaan ja miehitti nopeasti Rentusmäen ja Neidinlinnanmäen. Osillaan se eteni pohjoisesta Höksölän kylää kohti. Neuvostojoukot olivat miehittäneet Latvasyrjän ja Hyvönmäen sekä Siesmanmäen vahvaksi puolustuskeskukseksi, johon venäläisen 168. Divisioonan joukot olivat pysähtyneet suojatessaan 198. Divisioonan vetäytymistä Laatokan luoteisrannalta. Kapteeni Laakson johtama II/JR 16, joka kuului Taisteluosasto Kuistioon, satoi 7.8.1941 Latvasyrjältä luoteeseen johtavan tien suunnassa olleen neuvostojoukon. Samanaikaisesti kapteeni H. J. Kuistion johtama III/JR 16 suoritti samaa tehtävää Neidinlinnanmäen maastossa ryhmytyksen vasemmalla puolella. Molemmat pataljoonat alistettiin eversti A. J. Kuistion komentamalle JR 9:lle. Hyökkäystä tuki Ryhmä Simojoki, johon

kuului Raskas Patteristo 28 ja Kevyt Patteristo 14. Majuri M. A. Aarnio, joka oli juuri ottanut vastaan JR 16:n komennon, sai eversti Kuistiolta käskyn, jonka mukaan hänen tuli aikaisemmin johtamallaan pataljoonalla II/JR 9:llä jatkaa Latvasyrjän valtausta. Lisäksi Kuistio antoi hänelle alistukseksi kapteeni A. Virkkusen johtaman I/JR 9:n.¹⁷⁶

Tällä välin JR 51 oli edennyt yli Kiteenjoen. Rykmentille oli alistettu majuri Vasaman komentama I/JR 16, joka valtasi sillanpääaseman Kiteenjoen länsipuolelta Sirkkalanmäeltä, jatkaen sieltä hyökkäystään Matkamäen pohjoispäätä kohti. Kiteenjoen ylitettyään JR 51 kohtasi kovaa vastarintaa Matkamäen harjanteen pohjoispuolella, jossa I/JR 16 hyökkäsi, sekä Suurmatkamäen kukkulan pohjoispuolella, jossa III/JR 51 hyökkäsi. II/JR 51 torjui venäläisten vastahyökkäyksen ja saavutti aamulla 8.8.1941 Anttilan maaston, josta se jatkoi päävoimillaan hyökkäystä Latvasyrjästä etelään Lovanmäkeen ja ulotti tiedustelun Latvasyrjän kaakkoispuolelle. Taisteluosasto Aarnio hyökkäsi taistellen Honkasyrjänmäestä Latvasyrjään johtavan maantien varteen ja otti tien haltuunsa varmistaen näin sekä länteen että itään. Pääosillaan taisteluosasto jatkoi hyökkäystään ja ylitti Saavainjoen. II/JR 9, joka oli kapteeni M. Hakulisen komennossa, valtasi yöllä 8.8.1941 Pieni-Putsonmäen, Lammenmäen ja Kokkosenmäen sekä Hämäläisenmäen alueet. Näillä hyökkäysoperaatioilla Latvasyrjän luoteis-, pohjois- ja koillispuolella sekä Kiteenjoen alueilla taistelevilta neuvostojoukoilta oli katkaistu selustayhteydet. Samalla venäläiset olivat menettäneet tieyhteydet Honkasyrjänmäen—Pyhäjärven ja Latvasyrjän alueilla taistelevien joukkojen välillä. Eversti Kuistio alisti majuri Aarniolle Kevyt Osasto 18:n, jolle alistettu 14. Rajajääkärikomppania sai käskyn hyökätä Saavainjoen yli ja jatkaa sen jälkeen hyökkäystään Iso-Putsonmäen kautta pohjoiseen. Majuri Bäckmannin osasto jätettiin JR 9:n reserviksi.¹⁷⁷

II/JR 51 sai aamulla 8.8.1941 yhteyden Latvasyrjän alueella olleeseen II/JR 9:ään. Latvasyrjän kylästä käytiin saman päivän aikana ankaraa taistelua. II/JR 9:n jatkoi tykistön tukemana hyökkäystään päätien suunnassa ja 14. Rajajääkärikomppania jatkoi hyökkäystään Saavainjoen itäpuolella. Neuvostojoukot vetäytyivät Latvasyrjästä luoteeseen ja asettuivat asemiin Kantosyrjän—Hyvönmäen tasalle hyvin varustettuihin asemiin. II/JR 16 kohtasi JR 9:n hyökkäysryhmytyksen oikealla sivustalla erittäin kovaa vastarintaa, mutta saavutti kuitenkin 8.8.1941 puoleen päivään mennessä tiekolmiomaaston noin kilometri Hyvönmäestä länteen. Kapteeni H. Kuistion johtama III/JR 16 saavutti pohjoisesta käsin Siesmanpolven maaston, jonka neuvostojoukot olivat tehokkaasti suluttaneet. Etelän suunnasta koukanneille majuri Aarnion osastoille neuvostojoukot tekivät kovaa vastarintaa Hyvönmäen alueella. Neljän patteriston

tulivalmistelun jälkeen Taisteluosasto Aarnio pääsi etenemään runsaan kilometrin verran. Hyökkäys uusittiin kolmen patteriston tukemana ja Hyvönmäen kylän pohjoisosaa saatiin vallattua. Neuvostojoukot pitivät kuitenkin pääosillaan Hyvönmäkeä hallussaan.¹⁷⁸

Saman päivän aikana 8.8.1941 suoritti II/JR 16, jonka komentajaksi oli määrätty kapteeni Koskenmäki, voimakkaan tulivalmistelun jälkeen kolmannen hyökkäyksen Hyvönmäkeen. Taisteluosasto Aarnion joukot hyökkäsivät samanaikaisesti lounaasta, etelästä ja kaakosta Hyvönmäkeen. Neuvostojoukot tuhottiin näissä taisteluissa suurimmaksi osaksi. Osa joukoista pakeni Latvasyrjän itäpuolelle. Taistelualueelta saatiin runsas sotasaalis. Taisteluosasto Aarnio sai 9.8.1941 käskyn puhdistaa maasto niistä neuvostojoukoista, jotka olivat paenneet Latvasyrjän ja Kiteenojan väliseen maastoon. Majuri Aarnio antoi tämän tehtävän JR 16:n joukoille yhteistoiminnassa JR 51:n kanssa. Samanaikaisesti III/JR 51 hyökkäsi Suurmatkanmäen pohjoispäästä etelän suuntaan. Latvasyrjän ja Kiteenojan alueella yli vuorokauden kestäneiden taisteluiden jälkeen saatiin tuhottua pääosat neuvostoliittolaisten II ja III/JR 462:sta. JR 9:n komentajalle, eversti Kuistiolle alistettiin II/JR 51, joka sai käskyn jatkaa hyökkäystään 10.8.1941 etelän suuntaan II/KTR:n tukemana. Vieremänhovin maastossa se kohtasi neuvostojoukot vahvasti linnoitetuissa asemissa. II/JR 9:n onnistui vallata majuri K. A. Puhakan johdolla Vieremän järvien länsipuolitse suunnatulla koukkauksella Kontiovaara ja edetä sieltä Vieremänhovin eteläpuolelle, jolloin neuvostojoukot saatiin saarrettua. Alueella käytiin taisteluja motin laukaisemiseksi neljän päivän ajan. Neuvostojoukot tekivät useita vastaiskuja etelästä ja idästä murtaukseen saarroitusrenkaan.¹⁷⁹

19. Divisioonan reservinä tähän asti ollut everstiluutnantti Juvan komentama JR 58 sai 7.8.1941 käskyn siirtyä divisioonan oikealle sivustalle ja jatkaa hyökkäystä Pyhäjärven rannalta etelää kohti. Rykmentille alistettiin Taisteluosasto Koskenmies, Kevyt Osasto 18 sekä 43. Rajajääkärikomppania. Hyökkäykseen lähdettäessä rintamalinja oli Kalattoman eteläpuolella ja Höksölän tasalla. Everstiluutnantti Juva käski II/JR 58:n hyökätä ryhmytyksen oikealla sivustalla Pyhäjärven rannikkokaistalla tavoitteena Ännikänniemen pohjoispuolella Mustaanlahti. Sen vasemmalla puolella hyökkäsi III/JR 58, jonka tavoite oli Ännikänniemen—Latvasyrjäntie. I/JR 58 lähti hyökkäykseen Kalattoman itäpuolelta, josta sen tuli edetä Luton kautta tavoitteena Honkasyrjänmäki. Hyökkäyksen vasemmalla sivustalla eteni Kevyt Osasto 18, joka yhteistoiminnassa I/JR 58:n kanssa hyökkäsi Laukkiin ja Honkasyrjänmäkeen. Majuri Taran komentama II/JR 58 lähti hyökkäykseen 8.8.1941 ja joutui koviin taisteluihin lampikannaksilla Ännikänniemen kohdalla. Pataljoonan onnistui murtautua lampikannaksien läpi ja jatkaa

hyökkäystä Ännikänniemeen, joka saatiin vallattua 11.8.1941. Samaan aikaan III/JR 58 kohtasi kovaa vastarintaa Helmilampien—Kangaslammen kannaksilla. Majuri Vallaksen johtama I/JR 58:n hyökkäsi 8.8.1941 Lutossa olevia neuvostojoukkoja vastaan. Neuvostojoukot olivat suluttaneet Lutossa olevat asemansa tehokkaasti ja Vallaksen ensimmäinen hyökkäys epäonnistui. Tämän jälkeen I/JR 58:lle ja Kevyt Osasto 18:lle annettiin käsky suorittaa yhteishyökkäys Luttoa, Laukkia ja Honkasyrjänmäkeä vastaan. Majuri Bäckmannin johtama Kevyt Osasto 18 onnistui 10.8.1941 valtaamaan Laukin ja I/JR 58 seuraavana päivänä Luton. Samanaikaisesti III/JR 58 pääsi tavoitteeseensa Ännikänniemen—Latvasyrjän tielle.¹⁸⁰

Tämän jälkeen neuvostojoukot vetäytyivät kokonaan JR 58:n hyökkäyskaistalta. JR 58:n aloitti välittömästi neuvostojoukkojen takaa-ajon. II/JR 58 kohtasi Heinäpurolla, Petolahden ja Riihilammen alueella maahan kaivautuneen ja suluttautuneen neuvostojoukon. I/JR 58 hyökkäsi Riivalsillanmäen kautta tavoitteena Haapavaaran—Karsikkovaaran tie. III/JR 58 hyökkäsi ryhmyksen keskellä tavoitteenaan niin ikään Haapavaaran—Karsikkovaaran tie. JR 58:aa tuki näissä taisteluissa Tykistöryhmä Huhtala, johon kuului I ja II/KTR 10 ja 10. Järeä Patteri.¹⁸¹

19. Divisioonan vasemmalla kaistalla hyökkäsi eversti Salmion komentama JR 37. Hyökkäys alkoi 5.5.1941 Leppäselän alueelta, mutta se pysähtyi neuvostoliittolaisten sitkeään taisteluun Tuoksjärven luoteispuolella. Everstiluutnantti Ruotsalon komentama JR 30 saavutti 9.8.1941 Sortavalan länsipuolella sijaitsevan Karmalansalmen. Ruotsalolle alistetut II/JR 37 ja III/JR 9 osallistuivat jatkossa Sortavalan valtaamiseen. Seuraavana päivänä Taisteluosasto Ruotsalo suoritti ylimenon Karmalansalmessa ja aloitti hyökkäyksen Sortavalaan. Neuvostoliittolaiset oli 11.8.1941 mennessä työnnetty Sortavalan keskustaan ja sen pohjoisosiin ja eristetty etelän suunasta. Puolen päivän aikaan 15.8.1941 aloitettiin hyökkäys Sortavalan valtaamiseksi sekä lännestä että pohjoisesta. Vastarinta oli tuolloin jo kovin vähäistä ja kaupunki saatiin vallattua ja puhdistettua klo 20:00 mennessä. Kaupungin alueelta ja sen lähimaastosta saatiin yli viisisataa vankia. Vaikka 19. Divisioonan päävoimat JR 37:ää ja III/JR 9:ää lukuun ottamatta eivät osallistuneet varsinaiseen Sortavalan valtauksen, ne olivat tosiasiallisesti raivanneet tien 7. Divisioonalle Sortavalan valtaamiseksi. Eversti Hannuksela onnistui hänelle annetun tehtävän suorittamisessa ja 19. Divisioona valtasi nopeasti sivustoista välittämättä Hägglundin tahdon mukaisesti tien Laatokan rantaan.¹⁸²

5.2 Divisioonan taistelut I Armeijakunnan johdossa

VII Armeijakunnan onnistuneiden hyökkäysoperaatioiden jälkeen päämaja suoritti uudelleenjärjestelyt Laatokan Karjalassa hyökkäneiden joukkojen uudelleen organisoimiseksi. (Katso kartta, LIITE 5.) VII Armeijakunta siirrettiin uudessa kokoonpanossa uusiin tehtäviin. Uuden I Armeijakunnan komentajaksi määrättiin eversti E. Mäkinen, joka toimi suoraan ylijohdon alaisuudessa.¹⁸³ Eversti Mäkinen otti rintamavastuun 13.8.1941 klo 12:00. I Armeijakunnan oikealla siivellä oli eversti A. Blickin 2. Divisioona, keskellä eversti Hannukselan 19. Divisioona ja vasemmalla eversti Svenssonin 7. Divisioona. Ryhmityksen alkuvaiheessa 19. Divisioona hyökkäsi Armeijakunnan keskustassa Kiteenjoen—Saavainjoen maastossa, linjalla Kiteenjoki—Petolahti—Karsikkovaara—Vieremäjärvi. Päämaja oli antanut I Armeijakunnalle tehtäväksi tuhota vastassa olevat neuvostojoukot nopeasti ja valmistautua irrottamaan yksi divisioona jatkamaan hyökkäystä itään sekä siirtyä päävoimin Karjalan Kannakselle.¹⁸⁴

Kenraalimajuri Hägglundin komentama VII Armeijakunta oli onnistunut työntämään kauan viivyttäneen neuvostojoukon kohti Laatokan rantaa, jossa oli kehittymässä suuri saarrostustaistelu. Eversti Mäkinen oli seurannut VII Armeijakunnan esikunnassa Hägglundin sotatoimien johtamista ja oli näin hyvin perillä vallinneesta tilanteesta Laatokan rannikkoalueella. Venäläisillä oli mahdollisuus poistua alueelta vain vesitse, koska tieyhteydet Sortavalan ja Lahdenpohjan suuntiin oli katkaistu. Neuvostojoukoilla oli vielä hallussaan Rautalahden laivauspaikka, jonka haltuunotto taikka epäsuoran tulen alle saaminen tuli suorittaa nopeasti.¹⁸⁵

Hyökkäyksen painopiste Rautalahteen suunnattavalla hyökkäyksellä toteutettiin Kuokkaniemen kautta, jonka todettiin olevan helpoin ja nopein tie tavoitteeseen. Tavoitteen haltuunottoa helpotti myös se, että Rautalahden alueella oli jo käynnissä Sortavalan ja Lahdenpohjan suunnasta kaksipuolinen saarrostus. Eversti Mäkinen antoi 13.8.1941 käskyn eversti Blickille hyökätä kaakkoon Nivan alueelta Oppolan suuntaan ja lyödä vastassa olevat neuvostojoukot. 19. Divisioona sai tehtäväksi hyökätä päävoimin Vieremäjärven ja Kuokkajärven suunnassa ensimmäisenä tavoitteena Kuokkajärvi. 7. Divisioonan komentajan eversti Svenssonin oli pidettävä Sortavalassa olevat neuvostojoukot saarrettuina ja osillaan lyödä Lahdenkylän niemellä oleva neuvostojoukot sekä hyökätä Otsoisten suuntaan. Hyökkäys käskettiin alkavaksi 14.8.1941.¹⁸⁶

19. Divisioona oli saanut käskyn 13.8.1941 hyökätä pääosillaan Vieremäen suunnassa tavoitteena Kuokkajärvi. Yhteistoiminnassa 2. Divisioonan joukkojen kanssa sen tuli lyödä Rädynkankaan maastossa olevat neuvostojoukot. Everstiluutnantti Juvan johtama JR 58, joka hyökkäsi ryhmyksessä äärimmäisenä oikealla Pyhäjärven itärannalla, sai tehtäväksi jatkaa hyökkäystään Haasianotkon kautta Kuokkaniemeen. Majuri Taran komentama II/JR 58 oli kiinni taisteluissa Heinäpuron alueella. II/KTR 10:n tukemana se lähti hyökkäykseen puron ylitse, mutta kohtasi neuvostojoukkojen kovaa vastarintaa ja hyökkäys pysähtyi. Everstiluutnantti Juva käski majuri Vallaksen johtaman I/JR 58:n hyökätä idästä neuvostojoukkojen selustaan. Näiden kahden pataljoonan yhteisvoimin saatiin Haapavaaran tienristeyksen maasto vallattua. Kapteeni Louhian komentama JR 58 sai käskyn hyökätä Karsikkovaaran ja Haasianotkon kautta Kuokkaniemen kylään. Pataljoonan hyökkäyksen jäljessä etenivät pääosa rykmentistä, I/JR 58 ja II/JR 58. Eversti Merikallio oli ottanut JR 16:n komentoonsa 12.8.1941. JR 16 lähti hyökkäykseen 13.8.1941 Kontiovaarasta Tykistöryhmä Huhtalan tukemana. Kapteeni H. Kuistion johtama III/JR 16 kohtasi Sileäkallion maastossa voimakkaan neuvosto-osaston. Kapteeni Koskenmiehen johtama II/JR 16 ylitti Saavainjoen, jonka oikealla puolella maantien suunnassa eteni I/JR 16. Pataljoonien onnistui yhteisvoimin vallata Neuvosenkylä.¹⁸⁷

Tämän jälkeen I/JR 16 jatkoi hyökkäystään Kuokkaniemeen ja valtasi rautatieaseman illan kuluessa. II/JR 16 otti yhteyden luoteesta hyökkääviin JR 58:n joukkoihin ja varmisti samalla lännen suuntaan. Eversti Kuistion johtama JR 9 jatkoi hyökkäystä Vieremänhovin alueelta Tuokslahden suuntaan. Lyötyään neuvostojoukot Vieremäjärvien itäpuolelta rykmentti jatkoi hyökkäystään tavoitteenaan Antlammen tasa. Neuvostojoukkojen kova vastarinta murrettiin, jolloin neuvostoliittolaisten puolustus repesi Kuokkajärven ympäristössä ja joukot työnnettiin kohti Rautalahtea.¹⁸⁸

19. Divisioonan hyökkäyksen vasemmalla sivustalla eteni eversti Sainion johtama JR 51 Kiteenjoen ja Saavainjoen välisellä alueella. JR 51 puhdisti Käkönniemen ja Vieremänmäen alueilla olleet neuvosto-osastot, jotka häiritsivät JR 9:n hyökkäystä. III/JR 51 jatkoi hyökkäystään 15.8.1941 Tuokslahden alueelle, jossa se sai yhteyden 7. Divisioonan oikeaan sivustaan JR 37:ään. 19. Divisioonan oikealla saumakohtalla eversti A. Blickin johtama 2. Divisioona oli edennyt 12.–13.8.1941 Mensuvaaran—Ristilahden alueelle, jossa se jatkoi neuvosto-osastojen puhdistusta. Pääosillaan 2. Divisioona jatkoi hyökkäystään kaakkoon tavoitteena Lahdenpohja—Miinalantie Laatokan rannalla. Eversti Blick oli jättänyt reservikseen JR 28:n.

Reservirykmentilleen eversti Blick oli antanut käskyn hyökätä Kuokkaniemeen, joka oli vallattava yhteistoiminnassa JR 58:n kanssa. JR 28 sai omin voimin vallattua Kohonmäen alueen Kuokkaniemen pohjoispuolella, josta neuvostojoukot vetäytyivät. Tämä helpotti JR 58:n etenemistä ja rykmentti valtasi Kuokkaniemen 14.8.1941 iltaan mennessä. JR 28 jatkoi osillaan hyökkäystä divisioonien saumakohdassa tavoitteenaan Oppola.¹⁸⁹

Eversti Mäkinen antoi 19. Divisioonalle hyökkäyskäskyn 14.8.1941 jatkaa päävoimillaan Kuokkajärven—Lavijärven maastosta tavoitteena Otsoinen Laatokan rannalla. Hyökkäyksen oikealla sivustalla 2. divisioonan oli päävoimillaan hyökkättävä Miinalan maaston kautta tavoitteena Rautalahden maasto. Hyökkäysrintaman vasemmalla sivustalla 7. Divisioonan tehtävänä oli puhdistaa Uudenkylän—Melkoistenlahden koillispuolella olevat neuvostojoukot. 19. Divisioonan joukot olivat 14.8.1941 iltaan mennessä saavuttaneet Lahdenpohjasta Sortavalaan johtavan rautatien tasan ja jatkoivat hyökkäystään Kuokkajärven alueelta Otsoisten kylään sekä Rautalahden niemeä kohti. Eversti Merikallion johtama JR 16 jatkoi hyökkäystään Kuokkajärven—Lavijärven kannakselle neuvostojoukkojen vastarinnan murruttua Kuokkajärven pohjoispuolella. I/JR 16 saavutti 16.8.1941 aamupäivällä Härkijoen—Lahdenmäen maaston kovien taistelujen jälkeen. III/JR 16 seurasi hyökkäyksen jäljessä ja pääsi vähän myöhemmin tavoitteeseensa Lavijärven alueella. Neuvostojoukot olivat varustaneet lujasti kukkulamaaston Kuokkajärven—Lavijärven—Uudenkylän välissä. Eversti Hannuksela antoi 17.8.1941 käskyn JR 16:lle murtaa neuvostoliittolaisten rintamalinja välillä Lavijärvi—Poikelusjärvi ja katkaista tie välillä Rautalahti—Ylälahti. II/JR 16 onnistui samana päivänä murtamaan neuvostojoukkojen vastarinnan Härkivaarassa. Tämä mahdollisti I/JR 16:n hyökkäyksen jatkamisen Otsoisten suuntaan ja III/JR 16:n hyökkäyksen Rautalahden suuntaan.¹⁹⁰

Eversti Kuistion johtama JR 9 hyökkäsi JR 16:n vasemmalla sivustalla Lavijärven itäpuolitse tavoitteena Otsoistenlahti. Neuvostojoukot tekivät kovaa vastarintaa Syvälahden—Uudenlahden kapeikossa. Tykistön tukemana hyökkäys eteni ja vastarinta murrettiin 16.8.1941. Seuraavana päivänä päästiin tavoitteeseen Otsoistenlahti ja Saavainjoki tasalle. Eversti Sainion johtaman JR 51:n hyökkäys eteni 15.8.1941 iltaan mennessä Lahdenpohjan—Soravalan rautatien yli ja jatkui seuraavana päivänä Haapalammen pohjoispuolelle. I/JR 16 puhdisti 18.8.1941 Otsoistenniemellä olevat venäläisosastot. Alueella oli neuvostoliittolaisten suuria ase-, ammus- ja ruokatarvikevarastoja, jotka neuvostojoukot olivat suurimmaksi osaksi ehtineet polttaa tai räjäyttää. Neuvostojoukoilla oli selvästi suuria vaikeuksia yrityksissään saada joukkonsa ja kalustonsa vedetyksi Laatokan yli. Eversti Kuistion johtaman JR 9:n menestys vapautti 7.

Divisioonan joukot Saavainjoen varmistuksesta ja JR 9:n sotatoimet päättyivät tässä operaatiossa 19.8.1941. Everstiluutnantti Juvan johtama JR 58 oli tällä välin marssinut maanteitse Kuokkajärveltä Otsoisten kautta Rautalahteen. Rykmentin käskettiin ottaa rintamavastuu Rautalahden—Reuskulan maantien pohjoispuolella. Rykmentti sai 19.8.1941 käskyn hyökätä etelän suuntaan. Kotanmäen alueella rykmentti joutui koviin taisteluihin, mutta aamuun 20.8.1941 mennessä vastarinta saatiin murrettua ja Kotanmäki vallattua. Tämän jälkeen rykmentti jatkoi hyökkäystään Ahvenjärven—Rautalahden—Nevalahden kannakselle, jossa se sai yhteyden 2. Divisioonan joukkoihin. Rautalahden taistelu oli ohi 20.8.1941 iltaan mennessä. Rautalahden alueelta saatiin kerättyä varsin runsas sotasaalis. Neuvostojoukoilla oli kuljetusalukset ainoastaan muutaman kilometrin päässä Rautalahden tilapäisestä lastausasemasta Laatokalla.¹⁹¹

Eversti Mäkisen johtaman I Armeijakunnan hyökkäysoperaation alkuperäisenä tavoitteena oli neuvostojoukkojen nopea ja täydellinen tuhoaminen. Vaikeasta tilanteesta huolimatta neuvostoliittolaisen 168. Divisioonan komentajan onnistui pelastaa pääosa joukoista ja suuri osa kalustoa. Eräiden arvioiden mukaan $\frac{3}{4}$ osaa miehistä pääsi Laatokan ylitse. Kenttätykistön pääosa pääsi motista ulos miltei kokonaan, koska kaluston laivaus ja kuljetus onnistuttiin tekemään tappioitta. Suomalaisten tykistön tuli laivauspaikoille alkoi vasta 20.8.1941, jolloin evakuointi oli jo suoritettu. Laatokan laivasto-osaston onnistui evakuoida Valamoon runsaat 10 000 miestä, lähes 2 000 hevosta, 130 autoa, 30 traktoria, 10 haupitsia (152 mm), 40 haupitsia (120 mm), 22 kanuunaa (76 mm), 42 heitintä ja 124 konekivääriä. Sittemmin 168. Divisioona siirrettiin Leningradiin puolustustaisteluihin.¹⁹²

6. SIIRTYMINEN ASEMASOTAVAIHEESEEN

Ylipäällikkö keskeytti hyökkäyksen Karjalan Kannaksella syyskuun alussa 1941 ja siellä siirryttiin hänen käskystään puolustustaisteluun ja asemasotavaiheeseen. Laatokan Karjalassa hyökkäystaistelut jatkuivat vielä jonkin aikaa. Saksalaisten sotatoimet Neuvostoliittoa vastaan olivat edenneet Leningradin eteläpuolelle ja kaupunki oli eristetty muusta Neuvostoliitosta. Karjalan Kannakselle ryhmitettiin kolme armeijakuntaa: kenraaliluutnantti K. L. Oeschin komentama IV Armeijakunta lohkon ulottuessa Valkeasaareen, sen vasemmalla puolella Keski-Kannaksella kenraalimajuri T. Laatikaisen komentama II Armeijakunta lohkon ulottuessa Ohtaan Harvasuolle Lempaalanjärven itäpuolella ja eversti E. N. Mäkisen komentama I Armeijakunta Itä-Kannaksella ulottuen Laatokkaan. IV Armeijakuntaan kuului 4. Divisioona, 8. Divisioona ja 12. Divisioona. II Armeijakuntaan kuului 2. Divisioona, 18. Divisioona ja 19. Divisioona. I Armeijakuntaan kuului 10. Divisioona ja 15. Divisioona.¹⁹³

6.1 Divisioonan keskittäminen Karjalan Kannakselle

19. Divisioonan komentajana jatkoi uudelleenjärjestelyjen jälkeenkin eversti H. E. Hannuksela, esikuntapäällikkönä C. O. Lilius ja tykistökomentajana everstiluutnantti S. C. Ehrnrooth. 19. Divisioona alistettiin II Armeijakunnalle 1.9.1941.¹⁹⁴ Divisioonan keskitysmarssi tehtiin Kivennavalle 2.–4.9.1941. II Armeijakunta asettui puolustukseen Valkeasaaren itäpuoliselle alueelle. Ryhmituksen keskellä oli 19. Divisioona, oikealla 18. Divisioona ja vasemmalla 2. Divisioona.

19. Divisioona ryhmittyi etulinjaan siten, että oikealla puolella oli JR 37 ja vasemmalla JR 58. Divisioonan reservinä oli Tammiselässä Kevyt Osasto 18, jonka ensimmäinen käyttösuunta oli JR 37:n lohkolla ja joka valmistautui toimimaan JR 58:n alueella. JR 16 oli sijoitettu divisioonan reserviksi Hiirelän alueelle, jonka käyttösuunta oli ensisijaisesti JR 37:n lohkolla ja toissijaisesti JR 58:n lohkolla. Hiirelään oli ryhmitettynä 38. Tykkikomppania valmiina toimimaan JR 37:n lohkolla ja toissijaisesti JR 58:n lohkolla. Raskaspatteristo 15 alistettiin 19. Divisioonalle 4.9.1941. Kevyt Osasto 18 alistettiin JR 58:n reserviksi 17.9.1941. JR 37 sai 16.9.1941 käskyn tiedustella puolustusaseman linjalta Mustapohja—Suur-Kaljala—Kokkoahonmäki—Tonteri—Lipsonen. Tiedusteluun osallistui vielä Tykkikomppanian 38:n päällikkö panssarintorjunta-

asemien suunnittelemiseksi. Lisäksi alistettiin taaemman aseman kenttävarustustöissä rajajääkäripataljoona ja 15 tykkikomppania työsuhteessa JR 37:lle.¹⁹⁵

Toisessa vaiheessa 19. Divisioonan puolustusryhmitystä tarkistettiin 25.9.1941 ja etulinjaan oikealle ryhmitettiin JR 16 ja vasemmalle JR 58 sekä sille työsuhteessa alistettu Kevyt Osasto 18. Divisioonan reserviksi jäi JR 37 Hiirelän maastoon, Kevyt Osasto 18 jäi Kaljalan länsipuoleiseen maastoon sekä Tykkikomppania 38 Hiirelään. 19. Divisioona komentaja, eversti Hannuksela antoi 12.10.1941 käskyn, jonka mukaan JR 37:n oli siirryttävä JR 16:n lohkolle ja otettava siellä rintamavastuu 14.10.1941. JR 16 siirrettiin Divisioonan reserviksi pääosin Pihlainen—Rantakylä alueelle.¹⁹⁶

6.2 Joukkojen uudelleen järjestäminen ja 19. Divisioona lakkauttaminen

Karjalan Kannaksella alkoivat uudelleen järjestelyt, jossa 19. Divisioona alistettiin 1.10.1941 IV:lle Armeijakunnalle.¹⁹⁷ Lokakuun alusta 1941 lähtien divisioonassa aloitettiin siirtyminen prikaatikokoonpanoon. Organisaatiomuutokset toteutettiin aluksi I Armeijakunnassa ja IV Armeijakunnassa. Rykmenteistä muodostettiin prikaateja. Rykmentit olivat kolmipataljoonaisia, mutta uudet perustettavat rykmentit muodostuivat neljästä pataljoonasta.¹⁹⁸ Päämajan tarkoituksena oli nuorentaa taistelevia joukkoja ja kotiuttaa vanhempia ikäluokkia. Prikaatien organisaatiossa kolme pataljoonaa oli runkokokoonpanoltaan kokeneita taistelijoita, mutta neljäs pataljoona sisälsi nuorempia ikäluokkia. JR 16 käskettiin juuri tällaiseksi joukko-osastoksi, josta oli muodostettava nuorennettu prikaati. Tämän vuoksi JR 37 ja JR 58, Kevyt Osasto 18 ja 38. Tykkikomppania siirsivät kaikki vuonna 1912 tai sen jälkeen syntyneet miehet JR 16:een ja saivat tilalle vanhempia ikäluokkia. Vastaavanlainen muutos toteutettiin myös I ja II/KTR 10 osalta. Siirrot toteutettiin JR 16:n osalta 24.10.1941 mennessä ja KTR 10 osalta 28.10.1941 mennessä. IV Armeijakunnan Esikunta antoi käskyn 16. Prikaatin siirtämisestä 29.11.1941 I Armeijakunnan alueelle, jossa prikaati alistettiin 15. Divisioonan komentajalle lukuun ottamatta IV Pataljoonaa, joka alistettiin 10. Divisioonalle.¹⁹⁹

Samalla kun joukkoja nuorennettiin, aloitettiin 19. Divisioonan vanhempien ikäluokkien kotiuttaminen. III/JR 52:n ja II/JR 37:n kotiuttamiskuljetukset alkoivat marraskuun-joulukuun vaihteessa 1941. 19. Divisioonasta oli helmikuun alussa 1942 Kannaksen alkuperäisellä ryhmitysalueellaan ainoastaan vahvistettu JR 58, johon kuuluivat I ja II/JR 58, III/JR 37 ja Kevyt

Osasto 18. Tykistöstä jäi samalle alueelle kaksi patteristoa II/KTR 10 ja Raskas Patteristo 17. Myöhemmin JR 58 alistettiin 2. Divisioonalle, jolloin 19. Divisioonan Esikunta pääosin kotiutettiin.²⁰⁰

Eversti H. Hannuksela sai 31.12.1941 kauan odottamansa kenraalin ylennyksen ja siirtyi 1.2.1942 2. Divisioonan komentajaksi.²⁰¹ 19. Divisioonan Esikunnan loppuosa kotiutettiin 11.2.1942, jota voidaan pitää 19. Divisioonan lakkauttamispäivänä. Päämaja oli korostanut 16.1.1942 antamassaan käskyssä, että entisen 19. Divisioonan joukkoja ja kalustoa ei saanut yhdistää uusien yhtymien vastaaviin joukkoihin, vaan ne oli säilytettävä alkuperäisessä kokoonpanossa. Alistaminen oli tarkoitettu toteutettavaksi ainoastaan operatiivisessa mielessä. Kenraalimajuri H. E. Hannuksela aloitti uuden vaiheen sotilasurallaan Kannaksen ryhmään kuuluvan 2. Divisioonan komentajana esikuntapäällikkönään everstiluutnantti A. Ehrnrooth. Kenraalimajuri Hannukselan toiminta uudessa tehtävässä jäi kovin lyhytaikaiseksi, koska hän kuoli äkillisesti 12.5.1942 sydänkohtaukseen.²⁰²

7. JOHTOPÄÄTÖKSET

Päätutkimusongelmaksi on asetettu kysymys, minkälainen eversti Hannu Esa Hannuksela oli 19. Divisioonan komentajana. Tutkimuksen pääpaino on siis hyökkäyskesän 1941 tapahtumissa.

Eversti Hannuksela hankki kannuksensa tulevalle sotilasuralleen Saksasta liittyessään Kuninkaalliseen Preussilaiseen Jääkäripataljoona 27:ään. Lisää sotakokemusta hänelle tuli osallistumisesta vapaussotaan ja myöhemmin talvisotaan. Talvisodassa hän sai kokea rintamakomentajan karun todellisuuden, kun hänen johtamansa 13. Divisioona taisteli raskaita tappioita kärsien puna-armeijan ylivoimaa vastaan. Tämä oli kuitenkin erinomainen tilaisuus näyttää sotataidollinen pätevyys rintamakomentajan roolissa.

Ylipäällikkö määräsi eversti Hannukselan 19. Divisioonan komentajaksi hyökkäyskesän alkaessa, mikä ei ollut suinkaan sattuma. Hannukselalla oli sotakokemusta Laatokan Karjalasta jo talvisodan ajoilta, jolloin taisteluja käytiin samalla suunnalla, johon 19. Divisioona keskitettiin. Tosin talvisodan ajan joukkojen savolaisista syntyperää olleet miehet vaihtuivat nyt Etelä-Pohjanmaan miehiin.

Sotatoimiyhtymän komentajalta edellytetään paitsi erinomaista tilannejohtamista myös hyvää ihmistuntemusta. Hannukselalla oli kokemusta riittämiin toimia divisioona komentajana. Taistelutaktiikkaa tarkasteltaessa Hannuksela joutui jo talvisodan aikana käyttämään varsin runsaasti hyökkäyksellistä toimintatapaa. Viivytystaistelua käytiin tuolloin vastahyökkäyksiä tekemällä. Hannukselalla oli näin ollen riittävästi kokemusta siitä, miten hyökkäysoperaatioita suunnitellaan ja toteutetaan. Hänen taitonsa rintamakomentajana joutui kuitenkin uuteen puntariin, kun hän 19. Divisioonan komentajana lähti läpimurtohyökkäykseen rajan ylitse Niinisyrjän alueella.

7.1 Johtopäätöksiä 19. Divisioonan johtamisesta

19. Divisioonan perustaminen sujui varsin ripeästi ennakolta laaditun suunnitelman mukaisesti. Se osoittaa, että rauhan ajan perustamissuunnitelmat olivat ajan tasalla niin henkilöstön kuin materiaalinkin osalta. Toiminnan ripeyttä kuvastaa se, että divisioona oli valmiina keskitettäväksi

ensimmäiseen tehtäväänsä kahden vuorokauden kuluttua liikekannallepanon julistamisesta. Päälystön henkilösijoituksia ei ollut tarkistettu kovinkaan huolellisesti tavisodan aikaisten henkilösijoitusten jälkeen. Niinpä Vaasan sotilasläänin alueelta kaksi kilpailevaa everstiä, Matti Laurila ja Hannu Hannuksela olivat sijoitettuina samaan divisioonaan. Talvisodan aikaisten kokemusten perusteella päämajan olisi tullut puuttua tähän tilanteeseen tarkemmin ja sijoittaa heidät erilleen toisistaan. Myöskään alemman päälystön henkilösijoituksiin ei välirauhan aikana tehty muutoksia. Sotilaspiirien päälliköt sijoittivat avaintehtäviin hyvin tuntemiaan miehiä, joiden kanssa he olivat olleet tekemisissä jo talvisodan aikana. Eversti Hannuksela suosi kantahenkilökuntaa avainhenkilöstön sijoituksissa, kun taas eversti Laurila suosi suojeluskuntaupseereita. Näkemyserot henkilösijoituksissa johtivat heti hyökkäysvaiheen alkaessa ristiriitoihin divisioonan ja rykmenttien välillä.

Lukuisat tehtävänmuutokset keskitysmarssin aikana osoittivat, että päämajalla ei ollut ”kassakaapissa” valmiina operatiivisia suunnitelmia Hannukselan divisioonalle. Päämaja teki marssin aikana monta kertaa uusia tilannearviointeja ja muutti aiemmin antamiaan käskyjä alkuperäisestä tehtävästä. Päämajalla ei ollut valmiina armeijakuntaakohtaista taistelujaotusta, jonka mukaan yhtymät olisi keskitetty tuleville toiminta-alueilleen. Tilanteet vaihtuivat marssin aikana moneen kertaan, mikä luonnollisesti vaikeutti eversti Hannukselan johtamistoimintaa tältä osin. Hannukselan tempoilevalla toiminnalla oli kielteiset heijastusvaikutuksensa miehistön mielialoihin. Sillä saattoi olla jopa ratkaiseva merkitys ensimmäisistä taistelutehtävistä suoriutumiseen.

19. Divisioonan hyökkäysryhmitys valtakunnan rajalla sijaitsi VII Armeijakunnan oikealla sivustalla. Sen oikealla puolella hyökkäsi VI Armeijakunta, joten Hannukselan divisioona joutui etenemään armeijakuntien saumakohdassa. Venäläisten ryhmitys oli tässä saumakohdassa hyvin tiivis. Siellä oli vastassa venäläinen 168. Divisioona, joka oli joutunut jo talvisodan aikana ”tekemään tuttavuutta” eteläpohjanmaalta muodostetun yhtymän kanssa. Lieneekö sattumaa vai tehokasta tiedustelua, että sama yhtymä oli jälleen vastassa. Tiedustelun tuloksena voitaneen pitää sitä, että neuvostojoukkojen puolustuksen painopiste sijaitsi kahden armeijakunnan saumakohdassa.

Hannuksela asetti tähän saumakohtaan hyökkäyssotaan sopimattoman taisteluosaston, joka oli kokoonpantu kahdesta linnoittajapataljoonasta sekä yhdestä reserviläisistä muodostetusta pataljoonasta ja rajajääkärikomppaniasta. Tälle taisteluosastolle Hannuksela antoi jo ennen

varsinaisen päähyökkäyksen alkamista liian vaativan tehtävän. Saumakohdassa oli vastassa linnoittautunut neuvostopataljoona tykistön tukemana. Hyökkäys johti täydelliseen epäonnistumiseen, kun joukko joutui pakokauhun valtaan. Pelko ja pakokauhu käyvät yleensä käsi kädessä. Nuoret kokemattomat reserviläiset, jotka oli koottu yhteen saman pitäjän miehistä, joutuivat heti taistelujen alkaessa liian kovaan tulikasteeseen ilman kokeneita ”esitaistelijoita”. Tämä johti läpimurtovaiheen hyökkäysoperaatioissa jopa komppanian suuruisten joukkojen pakoon. Pakokauhun syntymistä voidaan selittää sillä, että kyseessä oli toisensa hyvin tunteva, mutta sotakokemusta vailla ollut joukko. Pakokauhu tarttui helpommin tutun joukon keskuudessa kuin tuntemattomien joukossa.

Hannuksela joutui hyökkäyksen jälkeen hajottamaan yhden komppanian henkilöstön divisioonan muihin yksiköihin. Tämä ei voinut olla vaikuttamatta haitallisesti taisteluosasto Bäckmanin toimintaan jatkossa. Hyökkäyksen painopisteeseen, Turkkilammen ja Niinisyrjän väliselle alueelle Hannuksela ryhmitti peräkkäin kaksi rykmenttiä. Hän halusi kokeilla saksalaista etuosastotaktiikkaa heti sodan alussa. VII Armeijakunnan esikuntapäällikkö oli tuonut tämän taktiikan suomalaisten rintamakomentajien tietoon Saksan vierailunsa jälkeen. Kaksi rykmenttiä peräkkäin syvin tavoittein ei sopinut siihen taktiikkaan, johon suomalaiset joukot olivat tottuneet. Tämä aiheutti Hannukselan ja rykmenttien komentajien välille kitkaa, jota oli vaikea korjata hetkessä.

19. Divisioonan läpimurtohyökkäys 10.–13.7.1941 Turkkilammen ja Niinisyrjän välillä oli johtamistoiminnan kannalta hyvin haasteellinen operaatio. Murtokohta oli hyvin kapealla alueella, joten se oli venäläisten tykistölle hyvä maali. Hyökkäyksen alku ei sujunut kovin hyvin, koska neuvostojoukoilla oli tarkat tulisuunnitelmat. Näin he onnistuivat epäsuoralla tulella aiheuttamaan suomalaisille joukoille suuria tappioita. Toisaalta on todettava, että murtokohdassa ei ollut neuvostojoukkojen vahvaa ryhmitystä. Sen vuoksi hyökkäyskiila meni suhteellisen helposti läpi. Sen sijaan eversti Laurilan johtamien joukkojen tehtävät murtokohdan leventämiseksi ja turvaamiseksi eivät olleet oikein mitoitettuja. 19. Divisioonan esikunta vieritti syyn eversti Laurilan kyvyttömyydelle johtaa hyökkäysjoukkoja, koska neuvostojoukot onnistuivat lähes kahden vuorokauden aikana miehittämään uudelleen murtokohdan molemmat sivustat ja näin katkaisemaan suomalaisten huolto- ja johtamisyhteydet. Mikäli neuvostojoukkojen ryhmitys hyökkäyksen panopistesuunnassa olisi ollut vahvempi, everstiluutnantti Juvan johtama JR 58 olisi joutunut todennäköisesti taisteleman saarrettuna.

Hannukselan toiminta-ajatus saada aikaan etuosastotaktiikan opein nopea ratkaisu painopistesuunnan hyökkäyksessä ei onnistunut. Syvä hyökkäyskiila ei ollut tarpeeksi vahva saamaan todellista murtoa aikaan. Kaikki hyökkäykseen osallistuneet JR 58:n ja JR 16:n joukot sitoutuivat taisteluun neuvostojoukkojen kanssa. Hannukselalla ei ollut käytössään riittävän voimakasta reserviä jatkamaan hyökkäystä murtoaukosta Matkaselän suuntaan. JR 37 oli armeijakunnan reservinä eikä sitä käytetty painopistesuunnan taisteluissa. Hannuksela ei uskaltanut esittää Hägglundille tämän yhtymän käyttöä ratkaisutaisteluihin, mitä voidaan pitää selkeänä johtamisvirheenä. Todellista etuosastotaktiikkaa ei näin ollen kyetty toteuttamaan Turkkilammen ja Niinisyrjän välisellä alueella. Kyseenalaista on myös, olisivatko puolustustaisteluun tottuneet joukot kyenneet taistelemaan nopeatempoisen hyökkäystaktiikan keinoin.

19. Divisioonan suoritettua läpimurron Hiirelälän alueella VII Armeijakunnan Esikunnalla oli vaikeuksia päättää, mihin suuntaan Hannukselan divisioonaa tultaisiin käyttämään. Karjalan Armeijan vastuualueella yleistilanteen muuttuminen hidasti päätöksen tekemistä. Heinrichs ja Hägglund muuttivat vuorokauden kuluessa yhtymien tehtäviä pariin otteeseen. Niinpä Hannuksela käski rykmenteilleen tulevat tehtävät valmistautumistehtävinä. Hän ei käskenyt jatkotehtäville H-hetkeä, mutta otti tunnontarkasti huomioon ylemmän esikunnan vaatimukset joukkojen käytöstä. VII Armeijakunnan Esikunnassa oli komentajan ja operatiivisen johdon välillä eriäviä mielipiteitä siitä, mihin 19. Divisioonan hyökkäys olisi pitänyt suunnata. Yleistilanteen muuttumisen johdosta Heinrichs päätti lopulta, mihin suuntaan VII Armeijakunnan tuli hyökätä. Samalla selvisi myös Hannukselalle, mikä oli yläjohtoportaalle tahto joukkojen käytöstä. Hannukselan divisioonalle annettiin aktiivinen rooli hyökkäyksessä, jonka tarkoituksena oli saartaa neuvostojoukot Laatokan rannalle. Hägglundin ja hänen operatiivisen johtonsa välillä oli yhä erimielisyyttä tulevasta tehtävästä. Hannuksela alkoi suorittaa Karjalan Armeijan komentajan tahtoa ”mottimestarina” ja käski valmistautumistehtäville H-hetken.

Hannuksela joutui hajottamaan divisioonansa voimat kahteen suuntaan, Kaalamoon ja Kangaskylään. Etuosastotaktiikan hän saattoi unohtaa saman tien, koska kyseiset alueet sijaitsivat kymmenen kilometrin etäisyydellä toisistaan. Venäläisten joukkojen sitkeä puolustus teki divisioonan etenemisen hyvin vaivalloiseksi. Kaalamon suuntaan hyökännyt JR 58 ei päässyt eteenpäin pitkien huoltoyhteyksien vuoksi. Kangaskylän suuntaan hyökännyt JR 16 ei sekään kyennyt nopeaan ratkaisuun omassa suunnassaan. Hannukselan käskemät pataljoonien alistusmuutokset divisioonan sisällä vaikeuttivat rykmenttien, erityisesti JR 16:n

johtamistoimintaa. Hannuksela ei muodostanut selvää painopistettä joukkojensa käytössä, jonka vuoksi neuvostojoukot kykenivät vastaamaan nopeasti hyökkäyskiilojen heikoimpiin kohtiin suoritetuilla vastaiskuilla. Hyökkäys Kaalamon ja Kangaskylän alueilla ratkesi vasta sen jälkeen, kun 7. Divisioonan hyökkäys Ruskealan valtauksen jälkeen uhkasi neuvostojoukkojen selustayhteyksiä.

VII Armeijakunnan Esikunta antoi Hannukselalle kolme eri suuntaa hyökkäyksen jatkamiseksi Vannisenmäen alueelta. Ensimmäinen suunta oli Sortavalaan, toinen lounaaseen Kalattomaan ja kolmas Ruskealan alueelle. Ruskealan suunta laukesi itsestään, joten jäljelle jäi Sortavala ja Kalattoman alue. Jälkimmäisessä hyökkäyssuunnassa oli vielä Ihalanvaara, Haapavaara, Kumuri ja Höksölä ennen varsinaista tavoitetta, Kalattoman aluetta. Hannuksela joutui jälleen jakamaan divisioonansa voimat varsin laajalle alueelle. Kalattoman alue ja Ihalanvaara sijaitsivat noin kymmenen kilometrin päässä toisistaan. Käytännössä JR 58 hyökkäsi itään ja JR 16 länteen ja sen jälkeen lounaaseen.

Tuntuu varsin erikoiselta hyökkäystaktiikalta, jos saman yhtymän kaksi rykmenttiä hyökkäävät vastakkaisiin ilmansuuntiin. Hannuksela toteutti kuitenkin kirjaimellisesti ylemmän johtoportaan antamaa tehtävää. Hänen taitonsa toimia rintamakomentajana hyökkäyksen tässä vaiheessa joutui kovalle koetukselle. Hannuksela joutui vaihtamaan pataljoonan komentajaa ennen Ihalanvaaraan suoritettua hyökkäystä. Ihalanvaaran taistelut olivat myös verisimmät, mitä 19. Divisioona oli siihen mennessä kokenut koko hyökkäyssodan aikana. Eversti Laurilan rykmentti leimattiin syntipukiksi moniin epäonnistumisiin, joita divisioona joutui kokemaan. 19. Divisioonan päällystön henkilösuhteet joutuivatkin kovalle koetukselle hyökkäyksen pysähtyessä lähes paikoilleen ja joukkojen kärsiessä raskaita tappioita.

VII Armeijakunnan Esikunnalla ei ollut tilanne täysin hallinnassa hyökkäyksen jatkamiseksi. Sortavalan porttina pidettyjen Tirimäen ja Okanmäen valtaaminen muodostui varsinaiseksi ongelmaksi. Samoin valtakunnan rajan tuntumassa sijainnut Kumurinmäen haltuunotto osoittautui varsin vaikeaksi tehtäväksi. Kumuriin suoritettun epäonnistuneen hyökkäyksen jälkeen Hannuksela siirsi JR 16:n Koivikkomäen alueelle. Alkuperäisen taistelusuunnitelman mukaan 19. Divisioonan hyökkäyksen painopiste oli ollut etelään Tirimäen—Okanmäen alueella. Armeijakunta muutti kuitenkin tehtävää ja käskyn mukaan Hannukselan tuli hyökätä Pyhäjärven suuntaan tavoitteena Ännikänniemi. Hannuksela ryhmitti joukkonsa uuden tehtävän edellyttämällä tavalla.

Tilanne muuttui kuitenkin nopeasti, kun venäläinen 168. Divisioona aloitti vastahyökkäyksen Koivikkomäen alueella. Eversti Laurilan johtaman JR 16:n onnistui torjua vastahyökkäys, mikä johti neuvostodivisioonan vetäytymiseen alueelta. Vetäytymisen taustalla on nähtävä kuitenkin yleistilanteessa tapahtunut muutos, kun venäläisen 168. Divisioonan tehtäväksi oli annettu 198. Divisioonan irtautumisen suojaaminen. Koivikkomäen alueella oli kuitenkin kysymyksessä venäläisen armeijakunnan vastahyökkäys, joka oli suunnattu suoraan 19. Divisioonaa vastaan.

Hägglund antoi toistamiseen Hannukselalle käskyn vallata Tirimäki ja Okanmäki. Tässä taistelussa Hannuksela menetti yli 500 miestä kaatuneina ja haavoittuneina. Arvioitaessa armeijakunnan tapaa johtaa alaisiaan divisioonaa, tuntuu varsin oudolta, että aiemmin annettua tehtävää ei viety loppuun alkuperäisessä muodossa. Armeijakunnan harjoittama tilannejohtaminen oli hyvin tempoilevaa, suunnitelmat vaihtuivat koko ajan eivätkä joukot ehtineet suorittaa edellistä tehtävää loppuun, kun uusi tehtävä oli jo edessä. Tämä johti siihen, että hyökkäykseen jouduttiin lähtemään valmistautumatta siihen riittävällä huolellisuudella. Osan tappioista voidaan arvioida aiheutuneen näistä johtamisvirheistä.

Hyökkäyksen jatkaminen elokuun alussa 1941 muodostui 19. Divisioonalle selkeämmäksi tehtäväksi kuin sen saamat tehtävät sodan alussa. VII Armeijakunnan Esikunta oli oppinut ensimmäisen kuukauden sotatoimista sen, että hyökkäyssotatoimien onnistumisen ehdoton edellytys on riittävä voima puolustajaan nähden. Niinpä armeijakunnan tavoitteeseen Pyhäjärven ja Sortavalan väliselle alueelle hyökkäsi kuusi rykmenttiä, JR 58, JR 16, JR 9, JR 51, JR 37 ja JR 30. Lisäksi hyökkäykseen osallistui Taisteluosasto Koskenmies, Kevyt Osasto 18, Kevyt Osasto 15 ja Sissipataljoona 2. Hyökkäyksellä oli takanaan tykistöryhmän voimakas tuki, joten suomalaisten miestappiot jäivät pienemmiksi.

Hannukselalla oli johdettavanaan neljä rykmenttiä: JR 58, JR 16, JR 9 ja JR 51 sekä Taisteluosasto Koskenmies ja Kevyt Osasto 18. Kun eversti Merikalliosta tuli JR 16:n komentaja, Hannukselalla ei ollut mitään erityistä syytä moittia tämänkään rykmentin sotatoimia. Vaikka neuvostojoukot tekivät ajoittain sitkeää vastarintaa, yleistilanne pakotti 168. Divisioonan irtautumaan taisteluista 198. Divisioonan vetäytymisaikataulun mukaisesti. Eversti Hannuksela onnistui rintamakomentajana hyvin tästä hyökkäysoperaatiosta ja pystyi toteuttamaan omalta osaltaan Hägglundin tahdon nopeasta etenemisestä tavoitteeseen. Venäläisten saartaminen ei tosin onnistunut, mutta siihen voimavarat eivät olisi varmasti riittäneetkään.

VII Armeijakunnan menestyksellisen saarrostushyökkäyksen jälkeen Päämaja teki Laatokan Karjalassa ryhmituksen uudelleen järjestelyjä. Eversti Mäkinen määrettiin I Armeijakunnan komentajaksi ja hän sai johdettavakseen kolme divisioonaa: eversti Hannukselan johtaman 19. Divisioonan, eversti Blickin johtaman 2. Divisioonan ja eversti Svenssonin johtaman 7. Divisioonan. Mäkinen oli hyvin perillä Hägglundin toiminta-ajatuksista hyökkäyksen jatkamiseksi.

Hyökkäyksellä oli hyvät onnistumisen edellytykset, koska kolmen divisioonan voimat voitiin keskittää suhteellisen kapealle alueelle painopisteenä Rautalahden alue Laatokan rannalla. 19. Divisioona onnistui erinomaisesti näissä hyökkäysoperaatioissa ja pääsi tavoitteeseensa Rautalahteen viiden vuorokauden kuluessa. Lahdenpohjan ja Sortavalan välinen rautatieyhteys saatiin katkaistua melko helposti ja näin estettyä venäläisten vetäytyminen maitse. Eversti Hannuksela sai ansioistaan tämän taisteluvaiheen rintamakomentajana ”yhden sulan hattuun” lisää. 168. Divisioona ehti kuitenkin valmistella vetäytymisen Laatokan ylitse Valamon saarelle erittäin hyvin, koska se pystyi evakuoimaan vesitse ¾-osaa taisteluvahvuudestaan.

7.2 Henkilösuhteiden vaikutuksesta

Sotahistorioitsijat tekevät mielellään menneisyydestä johtopäätöksiä, joilla saattaa olla merkitystä myös tulevaisuudessa. 19. Divisioonan henkilösijoitukset olivat jo lähtökohdiltaan sellaisia, joiden arveltiin johtavan kiusallisiin tilanteisiin. Puolustusvoimissamme pitäisi olla mahdollisuus välttää tilanteita, joissa kaksi luonteeltaan täysin erilaista henkilöä asetetaan esimies-alaisuuteen. Näin tapahtui 19. Divisioonan kohdalla, kun everstit Hannuksela ja Laurila sijoitettiin samaan yhtymään. On hyvin ymmärrettävää, että armeijassa ei ole yleensä tapana valita esimiehiä eikä alaisia, vaan lähtökohtana on pidettävä sitä, että kaikkien kanssa on tultava toimeen. Kokonaisuuden kannalta olisi kuitenkin hyvä, että henkilösuhteet eivät pääsisi kärjistymään niin paljon, että niistä aiheutuu tarpeettomia tappioita. 19. Divisioonan taistelutoimet hyökkäyskesän 1941 aikana, varsinkin sen alkuvaiheessa, sisälsivät muutamia varoittavia esimerkkejä siitä, miten tällaiset vastakkaiset näkemykset vaikuttavat joukkojen taistelumielialaan. Näitä esimerkkejä löytyy edellä kerrotuissa taisteluista varsin runsaasti. Eversti Hannukselan suhtautuminen muuttui koko rykmenttiä kohtaan myönteisemmäksi sen jälkeen, kun eversti Merikallio otti eversti Laurilan rykmentin komentoonsa.

Eversti Laurila oli luonut lämpimät kaverisuhteet johtamaansa suojeluskuntaorganisaatioon jo ennen talvisotaa. Laurila tunnettiin maakunnan miehenä, jota myös alaisten oli helppo lähestyä. Hän sijoitti suojeluskuntaupseereita avaintehtäviin joukkoja perustettaessa. Laurilaa voidaankin hyvällä syyllä luonnehtia ihmisläheiseksi johtajaksi. Hän herätti aitoa luottamusta alaistensa taholta. Laurila oli johtanut oman maakuntansa miehiä jo talvisodan aikana ja hän oli tunnettu luontevana komentajana. Eversti Hannuksela koki tämän tilanteen hyvin kiusallisena, lähes kilpailutilanteena. Olivathan molemmat eteläpohjanmaalla syntyneitä ja vaikuttaneita miehiä. Häpesikö Hannuksela Laurilan edessä? Tästä tuskin oli kyse. Jos se olisi sitä ollut, olisi se samalla ollut osoitus siitä, että hän olisi tunnustanut omat virheensä. Kysymys oli enemmänkin siitä, tunsiko Hannuksela huonoa omaatuntoa sen vuoksi, että hän ei halunnut hyväksyä Laurilan nauttimaa varauksetonta luottamusta suojeluskuntalaisten taholta.

Hannuksela ei pitänyt lainkaan Laurilan ihmisläheisestä tavasta johtaa joukkoja. Hannuksela näki Laurilan monissa hyökkäyksen vaiheissa pitkittäneen hyökkäyksen lähtöä ja tehneen annetusta käskystä poikkeavia omia ratkaisujaan tappioiden pelossa. Niinpä Hannuksela syytti varsin avoimesti Laurilan saamattomuutta, kun tapahtui epäonnistumisia. Laurila halusi välttää miestappioita eikä lähtenyt liikkeelle, ennen kuin hyökkäysvalmistelut oli suoritettu loppuun. Hannuksela otti hyvin usein divisioonan johtoon JR 16:n joukkoja osoittaakseen Laurilan saamattomuutta. Hannuksela arvioi pääsevänsä tällä tavoin paremmin vaikuttamaan taistelun kulkuun. Hannuksela käski Laurilalle toistuvasti uusia tehtäviä ennen kuin edellinen oli suoritettu. Tämä tietysti hidasti uuteen tehtävään siirtymistä. 19. Divisioonan Esikunta suhtautui myös vähättelevästi Laurila johtamistapaan. Tämä vaikutti luonnollisesti koko joukon yhteishenkeen ja mielialoihin hyökkäystoimien aikana. Lisäksi suuret tappioluvut hyökkäyksen aikana saivat joukoissa aikaan epäluottamusta Hannukselan johtamistapaan ja hänen kykynsä johtajana kyseenalaistettiin.

Hannuksela vaihtoi Niinisyrjän taistelujen aikana jopa pataljoonan komentajan kesken hyökkäyksen, kun Kotiahon paikalle määrättiin Kuistio III/JR 16:n komentajaksi. Tämä tapahtui Laurilan tietämättä asiasta mitään. Laurila siirsi oman johtamispaikkansa väliaikaisesti divisioonan esikuntaan saadakseen paremmin tietoa vallitsevasta tilanteesta. Lopullinen välirikko Laurilan ja Hannukselan välille tuli Kumurin taistelun jälkeen. Lähteiden mukaan voidaan tulkita, että tiedustelutietoja pidettiin salassa jopa siinä määrin, että esikunnan toimintaa voidaan pitää sotapetoksena. Laurila pyysi puolueetonta tutkimusta omasta johtamistavastaan Kumurin

taistelun jälkeen, mutta ylempi johtoporras eväsi pyynnön. Tapahtumasarja johti myöhemmin Laurilan siirtoon viereisen armeijakunnan rykmentin komentajaksi.

Mielestäni Hannukselaa voidaan pitää tunnollisena esimiehenä, joka perusti päätöksensä suoraviivaisesti tavoitteiden saavuttamiseksi. Esimiehenä hän toimi esimerkillisesti monessa suhteessa, mutta ei ollut alisiinsa nähden ihmissläheinen johtaja. Hannuksela ei kyennyt ottamaan huomioon eteläpohjalaista jäyhää ja itsepäistä luonnetta, vaikka oli itsekin syntyperäinen maakunnan mies. Hän ei kyennyt hyväksymään alaistensa komentajien ihmissläheisempää johtamistapaa, mikä sai aikaan useita ristiriitoja hyökkäysvaiheen aikana. Hannukselalla ei ollut ymmärrystä ihmisten johtamiselle, ihmisten keskinäisille suhteille ja ihmisten kommunikointiin vaikuttaviin tekijöihin. Luottamuspuola johtajan ja alaisten välillä näkyi ennen kaikkea turhautumisena. Miehistön omasta mielestään kokema epäoikeudenmukainen kohtelu sai ajoittain aikaan jopa kapinamielialaa. Tämä oli omiaan heikentämään taistelumoraalia, mikä ilmeni taistelutahdon puuttumisena ja haluttomuutena yrittää mitään. Koetut tappiot haluttiin panna jonkun toisen syyksi. Hannuksela ei kyennyt tunnustamaan omia johtamisvirheitään ja siksi hän paikkasi tekemänsä virheet toisella virheellä, alaistensa syylistämisellä. Se johti kierteseen, jota oli vaikea oikaista.

Hannukselan esimiehillä oli hyvä kuva hänen toiminnastaan sotilasjohtajana jo talvisodan ajoilta, kun hän toimi 13. Divisioonan komentajana. Hannuksela pyrki aina toteuttamaan saamansa käskyt pyyteettömästi ja tunnollisesti. Hannuksela ei vältellyt vastuuta ja oli valmis täyttämään velvollisuutensa tappioista välittämättä, jotta olisi täyttänyt esimiehensä vaatimukset. Hänelle oli tärkeää, että hän sai toiminnalleen esimiestensä hyväksynnän ja että hän sai heidät näin omalle puolelleen. Ei ollut niinkään väliksi, pitivätkö alaiset hänen ratkaisuisistaan tai hänestä johtajana. Ehkä tämä viittaa hänen suureen haluunsa edetä urallaan keinoja tai uhrauksia kaihtamatta.

Varsinaista turhautumista saa hakemalla hakea Hannukselan käyttäytymisestä. Ainoastaan yhden kerran hänen oli pakko tunnustaa oma heikkoutensa. Tämä tapahtui kun JR 58 ei kyennyt lähtemään hyökkäykseen Hannukselan käskemänä ajankohtana ja hän joutui ilmoittamaan armeijakuntaan, että hyökkäystä ei voida toteuttaa hänelle annetun tehtävän mukaisesti. Hetkellinen sotaväsymys sai ilmeisesti aikaan tällaisen turhautumisreaktion. Hannukselan paineensietokyky joutui varmasti kovalle koetukselle hänen yrittäessään tunnollisena miehenä täyttää hänelle annetut tehtävät. Kovat henkiset paineet saattoivat olla osasyynä siihen, että

Hannuksela kuoli 48-vuotiaana sydänkohtaukseen. Päämajan ja armeijakunnan antamissa käskyissä tuskin otettiin huomioon työssä jaksamisen ongelmia.

Hannuksela ei kritisoinut tai kyseenalaistanut ylemmän johtoportaan käskyjä, vaikka siihen olisi ollut joskus aihettakin. Hänen toimiaan vaikeutti oleellisesti ylemmän johtoportaan epämääräinen tehtävänanto ja tiuhaan muuttuneet käskyt. Tästä syystä Hannukselan johtamistoimia kyseenalaistettiin myös alemman johtoportaan suunnalta. Häntä moitittiin usein liian asiakeskeiseksi johtajaksi, joka ei ottanut alaistensa mielipiteitä riittävästi huomioon. Hannukselalla oli kuitenkin hyvä operatiivinen näkemys hyökkäyssodankäynnin perusteista. Sen sijaan hänellä ei ollut siihen soveltuvia keinoja käytettävissään, koska suomalaiset joukot eivät tunteneet etuosastotaktiikan oppeja omakseen. Hannukselan odotukset hyökkäyksen onnistumiselle olivat näin ollen realistiset, vaikka hän tiesi toimintansa olevan ajoittain tappioksi. Tuon ajan sotataitojen johtamisoppien mukaan Hannuksela kuitenkin onnistui ratkaisuisaan varsin hyvin eikä hän tehnyt selviä virhearvioita.

7.3 Tutkimuskysymysten tarkastelua

Millainen Hannuksela oli sotatoimien johtajana

Eversti Hannuksela oli luonteeltaan rehti ja tunnollinen. Tällä hän ansaitsi esimiestensä luottamuksen. Hän teki päätöksensä aina esimiesten tahdon mukaan ja pyrki toteuttamaan annetut tehtävät. Henkilöjohtajana hän ei ollut ihmisläheinen eikä kyennyt suhtautumaan alaisiinsa asiallisen kriittisesti, vaan piti kiinni omasta linjastaan. Päätökset johtivat suuriin tappioihin ja lopulta hänen kykynsä johtaa joukkoja kyseenalaistettiin sekä esimiesten että alaisten taholta.

Hannukselan toiminta perustui sen aikaisiin sotaoppeihin. Hän otti tunnollisena sotilaana käyttöön ylemmän johtoportaan käskemän etuosastotaktiikan huomioimatta joukkojen kykyä omaksua uusi toimintatapa lyhyessä ajassa. Aikaisemmat sotakokemukset perustuivat hyvin pitkälti puolustustaisteluun. Nopeat tehtävänmuutokset ja jatkuvat alistuksen vaihdot eivät sopineet hyökkäysoperaatioiden suorittamiseen. Hänen käsityksensä tavoitteiden saavuttamisesta etuosastotaktiikan keinoin eivät olleet realistisia. Hannukselan virheeksi voidaan lukea, että hän ei ollut riittävän päättäväinen arvioidessaan joukkojensa suorituskykyä suhteessa annettuihin tehtäviin.

Miten ylemmän johtoportaan toiminta ja päätökset vaikuttivat Hannukselan toimintaan

Hannukselan lojaalisuus esimiehiiän kohtaan ilmenee hänen toimissaan hyökkäysvaiheen aikana. Hannuksela halusi ennen kaikkea toteuttaa tunnollisesti ja menestyksellisesti divisioonalle annetut tehtävät. Hänen puutteelliset kykynsä ennakoida ja arvioida eri tekijöiden vaikutusta hyökkäystoimien aikana oli selvä heikkous hänen johtamisessaan.

Jatkuvat tilanteen muutokset VII Armeijakunnan taholta vaikeuttivat Hannukselan johtamistoiminnan suunnittelua ja johtamisen toteuttamista. Hannuksela sai usein tehtävän, jota muutettiin vielä moneen kertaan jo ennen hyökkäysoperaatioiden alkamista. Hannuksela sai usein tehtäväksi hyökätä moneen eri suuntaan samanaikaisesti, mikä vaikeutti hänen johtamistoimintaansa. Lisäksi useat alistusmuutokset vaikeuttivat Hannukselan joukkojen organisointiin.

Voimasuhteiden epätasapainolla oli ratkaiseva vaikutus tappioihin. 19. Divisioona hyökkäsi kahden armeijakunnan saumakohdassa, jossa oli vahvasti linnoittautunut neuvostojoukko. Suomalaisilla ei ollut käytössään riittävästi tykistön tulta. Hannuksela ei saanut reaaliaikaista tiedustelutietoa ylemmältä johtoportaalta eikä hänelle annettu tarpeeksi aikaa divisioonan tiedusteluun. Useat tilanteenmuutokset vaikuttivat myös siihen, ettei tiedustelua oltu suoritettu oikealta toiminta-alueelta.

Jatkuvat tehtävänmuutokset eivät voineet olla vaikuttamatta Hannukselan rykmenttien komentajien ja miehistön välisiin luottamussuhteisiin. Hannuksela pyrki pääsemään asetettuihin tavoitteisiin ja tuomaan esimiesten silmissä esille omat kykynsä johtajana. Hän onnistui pyrkimyksissään osittain, mutta epäonnistumisten jatkuminen hyökkäysten edetessä horjutti ylemmän johtoportaata luottamusta Hannukselaan. Hannuksela ei kuitenkaan vältellyt vastuuta, vaan oli valmis uhraamaan miehiään, jotta hän olisi täyttänyt esimiestensä vaatimukset. Tinkimätön toimintatapa loi luottamusta Hannukselan ja esimiesten välille. Tämä viittaa hänen suureen haluunsa edetä urallaan niin pitkälle kuin mahdollista. Tosin hänen ylentämistään lykättiin hyökkäysvaiheen tapahtumien vuoksi.

Miten alaisten toiminta vaikutti Hannukselan toimintaan

Eversti Hannuksela vaati alaisiltaan komentajilta tinkimätöntä käskyjen ja määräysten noudattamista. Alaisten toiminta ei tältä osin aina onnistunut Hannukselan haluamalla tavalla. Se johti luottamuspulan syntymiseen, erityisesti JR 16 komentajan ja sen alaisten pataljoonien kanssa. Hannukselan antamien käskyjen toteuttamisen viivästyminen hyökkäyksen alkuvaiheissa johti moniin ristiriitatilanteisiin. Hannuksela joutui tuon tuostakin tarkentamaan antamiaan käskyjään, muuttamaan alkuperäistä taistelujaotusta ja tehtävän toiminta-ajatusta.

Hannukselan alaiset komentajat eivät aina olleet tarpeeksi hyvin informoituja armeijakunnan toimintaperiaatteista. Hannuksela ei pitänyt myöskään tarpeellisena perustella alaisilleen yläjohtoportaalle toiminta-ajatusta. Tämä johti varsinkin hyökkäyksen läpimurtovaiheessa epäluuloihin Hannukselan kyvyistä johtaa divisioonaa rintamaolosuhteissa. Näin syntyi Hannukselan ja hänen alaistensa johtajien välille luottamuspula, jota oli vaikea korjata taistelutilanteen aikana. Se johti alijohtajien omiin tilannearviointeihin, jotka eivät olleet divisioonan komentajan tahdon mukaisia. Hyökkäysten alkamiset viivästyivät jopa vuorokausia ja Hannuksela sai selitellä viivästyksiä omalle esimiehelleen. Tästä oli yleensä seurauksena, että Hannuksela otti johtoonsa alaistensa alaisia joukkoja, mitä voidaan yleisesti ottaen pitää selvänä johtamisvirheenä. Hannuksela näki kuitenkin, että tällä tavoin hän parhaiten pystyi täyttämään armeijakunnan hänelle antaman tehtävän.

Alaistensa komentajien oma-aloitteinen toiminta ei tyydyttänyt lainkaan Hannukselaa ja niinpä hän kesken taistelun vaihtoi jopa pataljoonan komentajaa, kun tämä ei täyttänyt tinkimättömästi hänelle asetettua tehtävää. Lukuisat alistusmuutokset taistelujen ollessa kiivaimmillaan, olivat osoituksena luottamuspulasta, joka oli syntynyt Hannukselan ja hänen joukkojensa välillä. Hannuksela antoi samasta syystä myös hyvin yksityiskohtaisia ohjeita hyökkäyksen suorittamiseksi ja satoi näin alijohtajiensa kädet tilanteen mukaisessa johtamisessa. Tällä tavoin Hannuksela halusi osoittaa, kuka on komentaja, vaikka hän oli selvästikin tietoinen toimintansa vaikutuksesta taistelumielialaan.

Miten henkilösuhteet vaikuttivat Hannukselan johtamistoimintaan

Eversti Hannuksela ei ollut alun perinkään tyytyväinen divisioonansa henkilösijoituksiin sotaan lähdetessä. Hän olisi halunnut sijoittaa komentajikseen kadettiupseereita, mutta joukkojen

perustamisvaiheessa varsinkin JR 16:n korkein päällystö oli vanhempia ja jo talvisodassa kokemusta saaneita suojeluskuntaupseereita. Hannukselan mielestä tällainen asetelma ei ollut kovin suotavaa, koska siitä aiheutui liian läheisiä tuttavuussuhteita sotilasorganisaation eri johtamistasoilla. Tästä hän lausui oman eriävän mielipiteensä armeijakunnan esikuntaan.

Sotaan kuitenkin lähdettiin perustamisen yhteydessä tehtyjen henkilösijoitusten mukaisesti ja siitä oli seurauksena heti hyökkäysvaiheen alussa ristiriitoja Hannukselan ja alijohtajien välillä. Puuttui luottamus sekä alaisten taholta Hannukselaa kohtaan että päinvastoin. Sotilasorganisaatiolle on tyypillistä, että komentaja ei voi yleensä valita alaisiaan eivätkä alaiset esimiehiään. Tästä on luonnollisena seurauksena, että komentajan on aina oltava muiden yläpuolella ja pidättäytyttävä alaistensa henkilökohtaisia ominaisuuksia koskevista kannanotoista, joilla ei ole merkitystä organisaation johtamisessa. Sotilasorganisaatiossa alaisten on aina tultava toimeen komentajan kanssa, olipa tämä millainen tahansa. Se, miten hyvin komentaja osaa olla samalla sekä ihmisjohtaja että sotilasjohtaja, ratkaisee, millaisiksi henkilösuhteet organisaatiossa muodostuvat. Hannuksela ei onnistunut tehtävässään henkilöjohtajana.

Erityisesti Hannukselan tulehtuneet henkilösuhteet eversti Laurilaan ja eräisiin muihin JR 16:n upseereihin ovat varoittavia esimerkkejä siitä, miten komentaja voi menettää otteensa kokonaiseen rykmenttiin ollessaan kykenemätön pysyttämään ristiriitojen yläpuolella ja pidättäytymään asettumasta selkeästi jonkun henkilön puolelle jotakin toista vastaan. Hannuksela ”menetti pelin” heti sodan alussa puuttumalla henkilökohtaisella tasolla alaistensa johtajien johtajaominaisuuksiin. Tätä hänen oli vaikea korjata jatkossa ja siitä hänelle aiheutuikin varsinainen ”kujanjuoksu” suhteessa eversti Matti Laurilaan. Hannuksela asetti toistuvasti Laurilan johtamistavan kyseenalaiseksi ja esitti tämän myös syyksi siihen, että taistelutoimet eivät edenneet suunnitelmien mukaan. Kyseenalaistamalla alijohtajansa toimintatavat hän pyrki peittämään oman epäonnistumisensa johtajana. Hannuksela syyllistyi tällä toiminnallaan perusvirheeseen, jota hyvän rintamakomentajan tulisi välttää viimeiseen asti. Tilanne korjaantui vasta komentajan vaihtamisen jälkeen, kun eversti Merikallio otti Laurilan paikan JR 16:n komentajana.

LÄHTEET

1. Arkistolähteet

Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste

19. DE

- Tsto III Karjalan Kannas, Operatiiviset käskyt. (T 9479).

Nimikirjaote/henkilökortti Hannu Esa Hannuksela

14375/Kuolintodistus/N31974, N:o 8810./42/Id.

14644, Henkilötiedot.

14644/Puolustusministeriö, Päälystökortti/N.62/31.5.42/D1.

14644/Kutsuntatoimisto, Päälystökortti/VU4.S-kom/D2.

14644/Komentajakurssin arvostelu/K. D sal.N:188/XI, a N.1920/H.

14644, Henkilöarvio/Viipuri 28.11.1928.

14644, Henkilöarvio/Viipuri 29.9.1930.

14644, Henkilöarvio/Viipuri 1933.

14644, Henkilöarvio/Helsinki 20.5.1936.

Sotakorkeakoulu

- Matti Latikka, 19. Divisioonan johtamistoiminnan tarkastelu 30.6–13.8.1941 sotatoimissa. (SKK–1/1372).

Sotapäiväkirjat

- 19. Divisioonan taistelukertomukset 2.7–20.8.41. SPK 6302. (T 19574).

- 19. Divisioonan sotapäiväkirja I osa. SPK 6303. (T 9490).

Sotahistorian laitos

- Päämajan sotapäiväkirjan liitteet No 1–400/12.6.1941–30.1.1942.

2. Julkaistut lähteet

Aholainen, Jussi: Eteläpohjalaisia jatkosodassa, Jatkosodan hyökkäysvaihe Kiteeltä Sortavalaan 16.6–1.9.1941, RT-print 2001.

Ahto, Sampo ja Pirilä, Veikko: Etelä-Pohjalaisia taisteluissa 2, Otava, Keuruu 1989.

Antila, Olavi: Suomen rintamamiehet 1939–45, Etelä-Suomen Kustannus Oy:n offsetpaino 1978.

Enlund, Maria: Eversti Matti Laurila jalkaväkirykmentti 16:n komentajana hyökkäysvaiheessa 1941, Maanpuolustuskorkeakoulun tutkielma 2003.

Jurama, Veikko: Hannuksela vastaan Laurila, Maktar Oy, Vammalan Kirjapaino 2002.

Juutilainen Antti ja Vuorenmaa Anssi: IV Armeijakunnan viivytystaistelut, Talvisodan historia 3, WSOY, Porvoo 1978.

Leskinen, Jari ja Juutilainen Antti: Talvisodan pikkujättiläinen, Werner Söderström osakeyhtiö, Porvoo—Helsinki—Juva 1999.

Metsälä, Tarmo: Isänmaan puolesta, suomalaisten taistelujen tiet ja tappiot 1939–1945, Gummerus, Jyväskylä 2002.

Nissinen, Raimo: Eteläpohjalaisia taistelussa Valkeasaaresta Metsäpirttiin, Ykkös-Offset Oy, Vaasa 2005.

Nurmio, Heikki, Juutilainen, Antti ja Kallioniemi Timo: VII Armeijakunnan hyökkäys Jänisjärven länsipuolelle, Jatkosodan historia 1, WSOY, Porvoo 1988.

Nurmio, Heikki, Juutilainen, Antti ja Kallioniemi Timo: VII ja I Armeijakunta valtaavat Laatokan luoteisrannikon, Jatkosodan historia 2, WSOY, Porvoo 1989.

Nurmio, Heikki ja Niitemaa, Vilho: Suomen sota 1941–1945 2. osa, Kustannusosakeyhtiö Kivi, Helsinki 1952.

Ratia, Viljo, Saressalo, Leo ja Arosilta, Esko: Kutsui ääni isänmaan, Jalkaväkirykmentti 58 1941–1944, Vaasa Oy, Vaasa 1982.

Raunio, Ari: Sotatoimet, Suomen sotien 1939–45 kulku kartoin, WS Bookwell Oy, Porvoo 2004.

Siilasvuo, Ensio: Jatkosota kronikka, Gummerus, Jyväskylä 1991.

Tervasmäki, Vilho, Vuorenmaa, Anssi ja Juutilainen Antti: Ylimääräiset harjoitukset—liikekannallepano, joukkojen keskittäminen ja sotavalmius, Talvisodan historia 1, WSOY, Porvoo 1977.

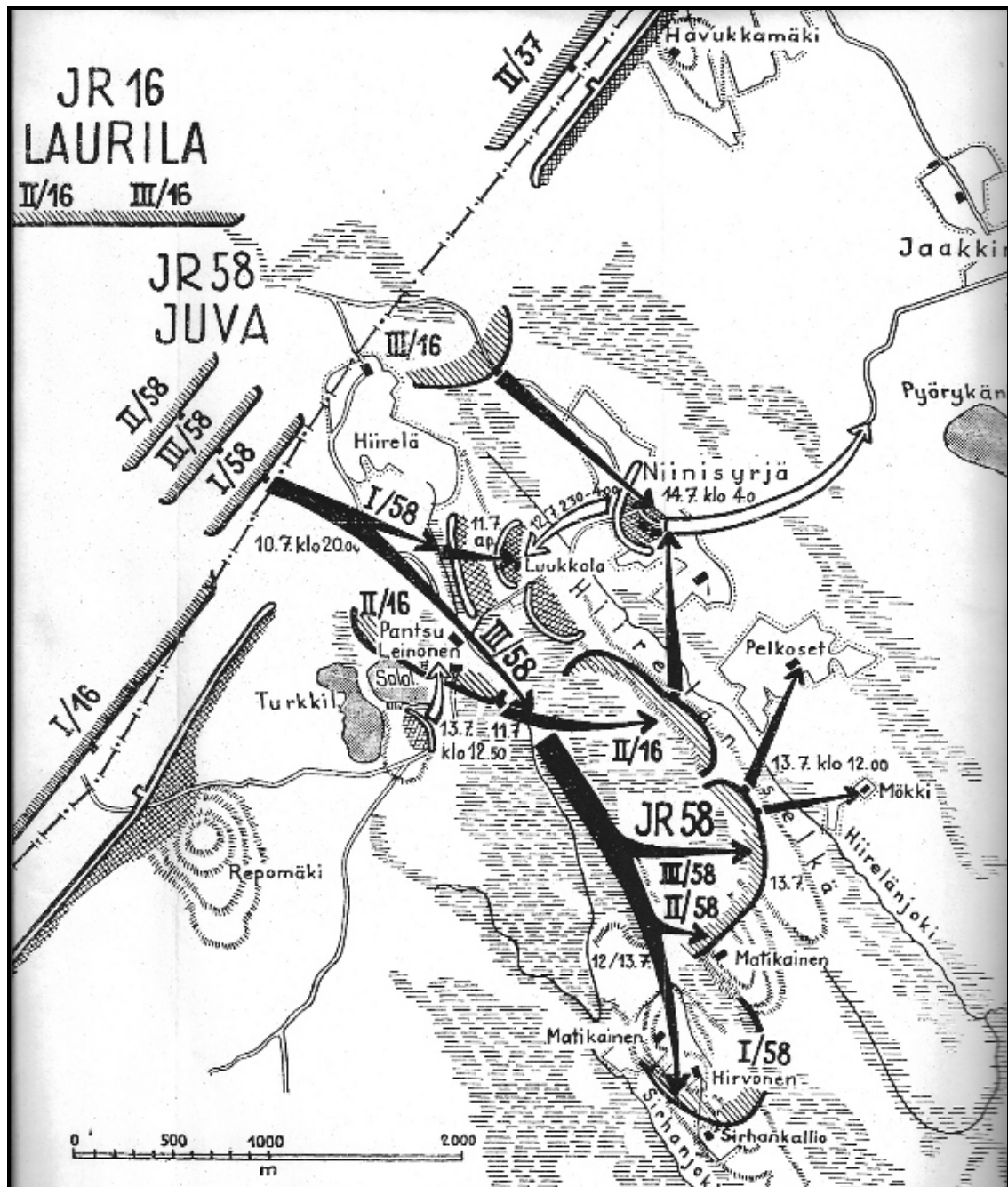
Turja, Ilmari: Kumuri kahden everstin taistelu, WSOY, Porvoo—Helsinki—Juva 1989.

Vasama, Yrjö: Lapualta Laatokalle, I/JR 16 jatkosodan alkuvaiheissa v. 1941, Lapua-Seura r.y., Pieksämäki 1956.

LIITTEET

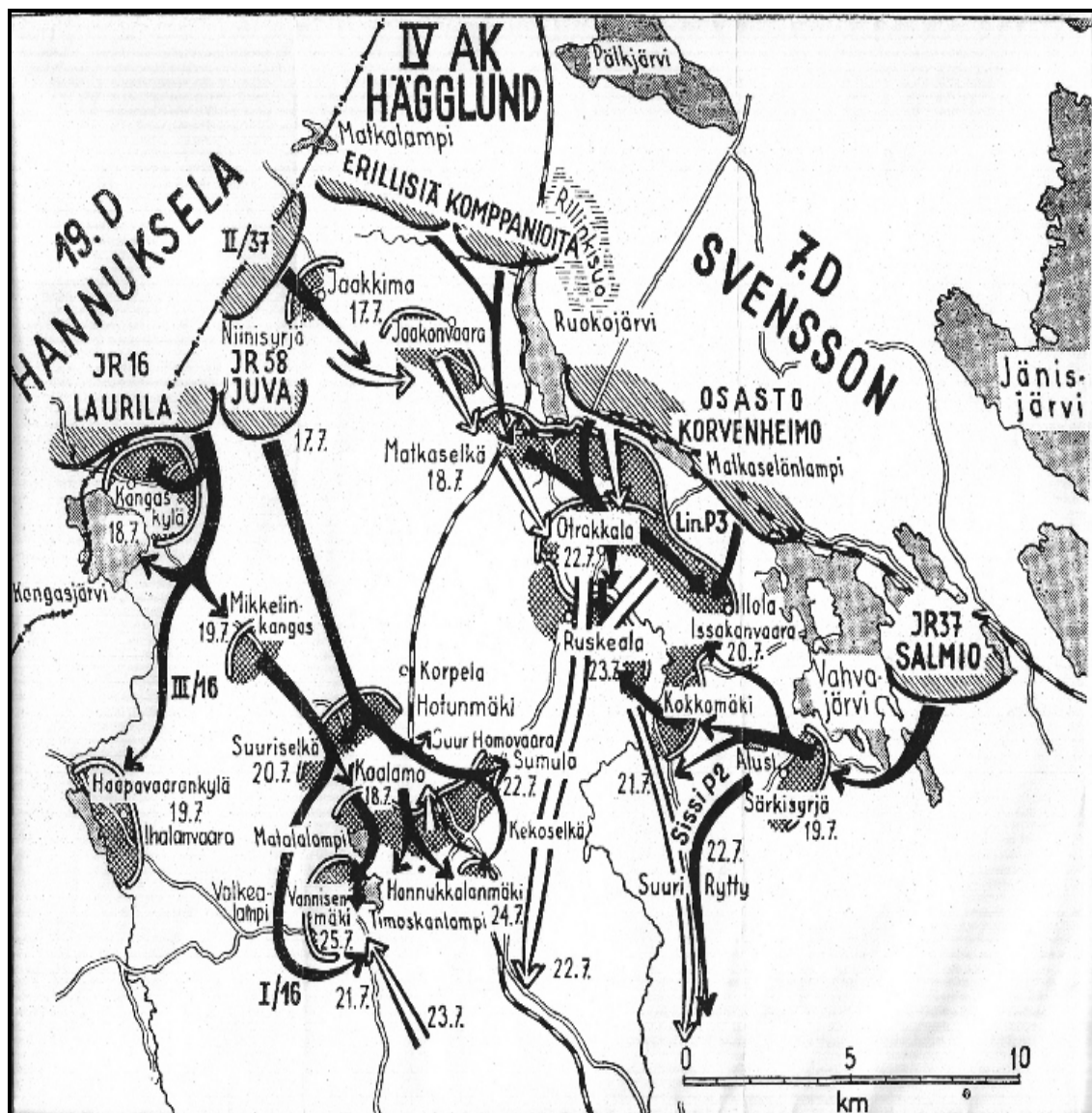
- Liite 1 Kartta, 19. Divisioonan hyökkäys rajan yli 10.–13.7.1941
- Liite 2 Kartta, Taistelut VII Armeijakunnan vastualueen keskustassa 17.–25.7.1941
- Liite 3 Kartta, VII Armeijakunnan hyökkäys 20.–27.7.1941
- Liite 4 Kartta, Hyökkäys Laatokan luoteisrannan saarrostustaisteluissa 3.–12.3.1941
- Liite 5 Kartta, Sotatoimet I Armeijakunnan johdossa 13.–20.8.1941
- Liite 6 Lyhenteet

19. DIVISIOONAN HYÖKKÄYS RAJAN YLI 10.–13.7.1941

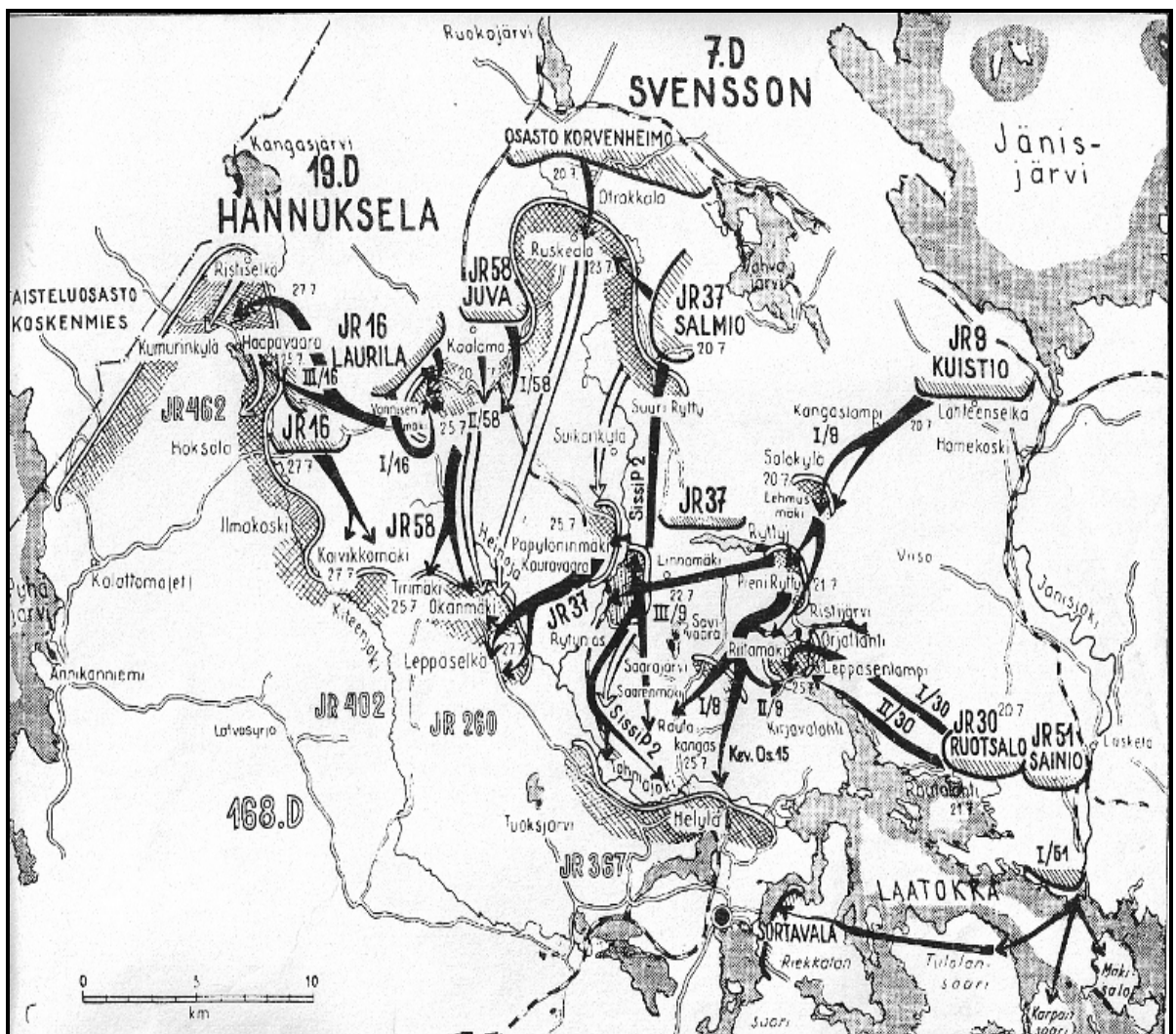
LÄHDE: Antila, Olavi: Suomen rintamamiehet 1939–45, Etelä-Suomen Kustannus Oy:n offsetpaino 1978.

TAISTELUT VII AREMIJAKUNNAN VASTUUALUEEN KESKUSTASSA 17.–25.7.1941

LÄHDE: Antila, Olavi: Suomen rintamamiehet 1939–45, Etelä-Suomen Kustannus Oy:n offsetpaino 1978.

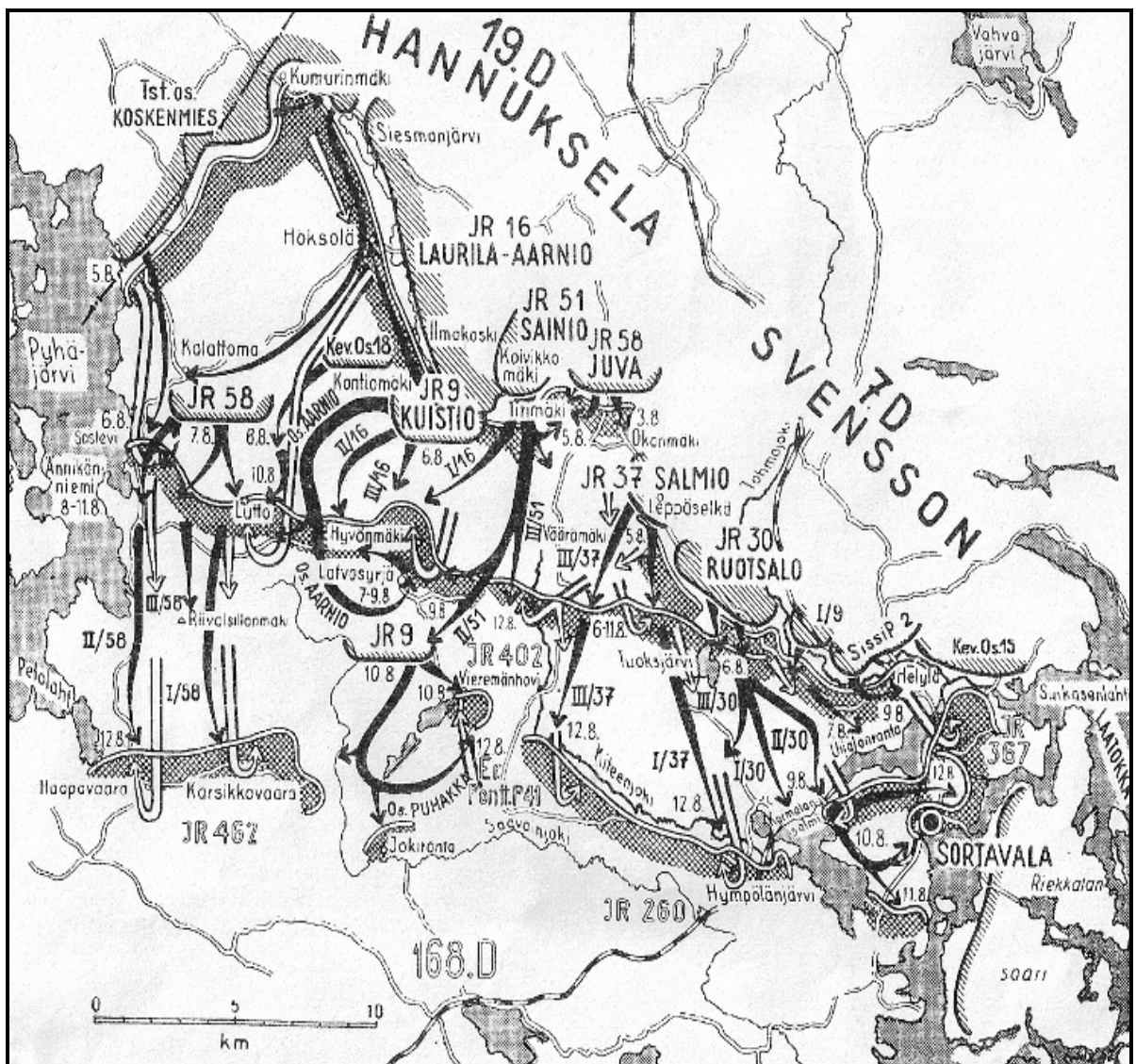
VII ARMEIJAKUNNAN HYÖKKÄYS 20.–27.7.1941

LÄHDE: Antila, Olavi: Suomen rintamamiehet 1939–45, Etelä-Suomen Kustannus Oy:n offsetpaino 1978.

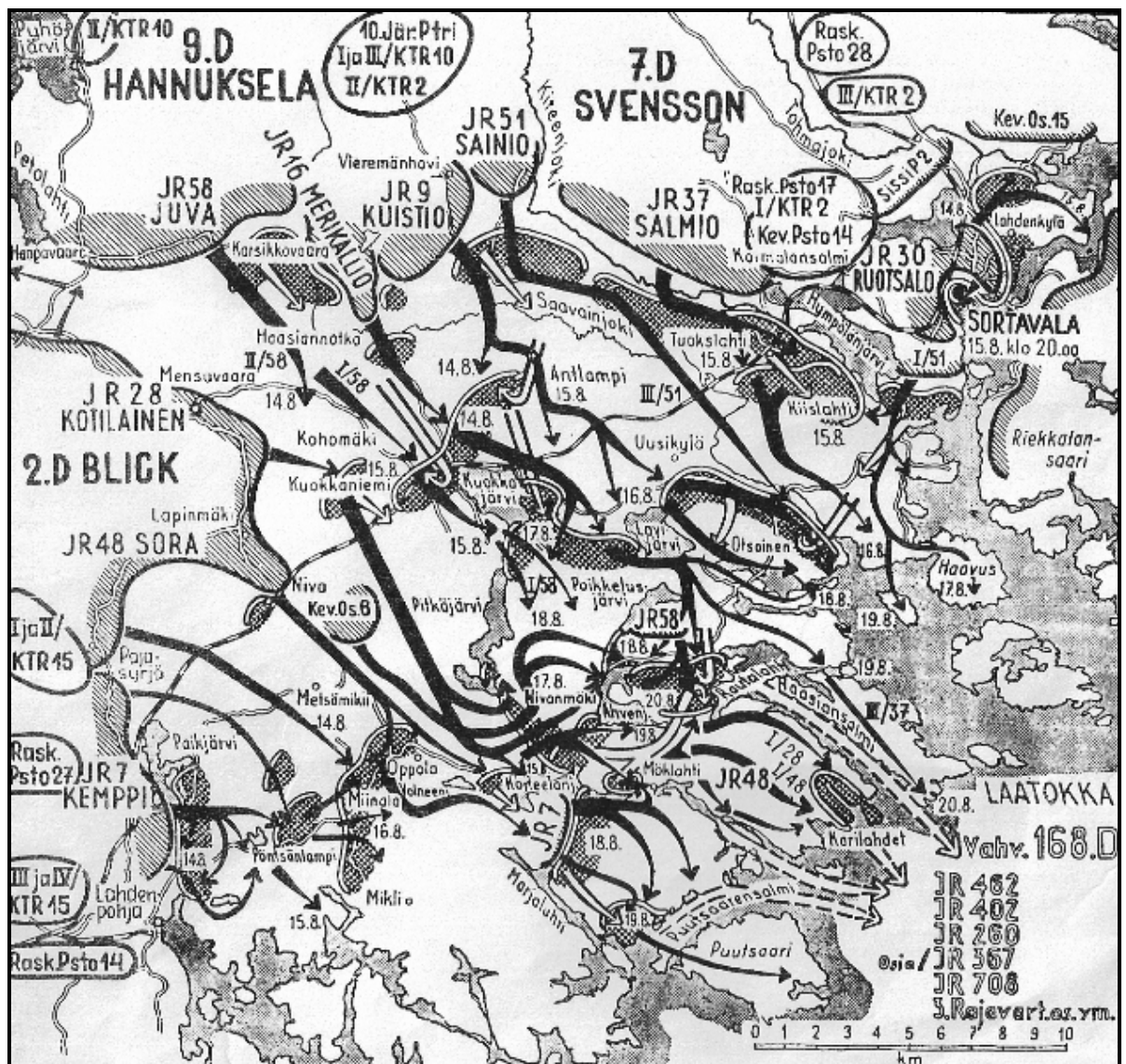
HYÖKKÄYS LAATOKAN LUOTEISRANNAN SAARROSTUSTAISTELUISSA

3.–12.8.1941

LÄHDE: Antila, Olavi: Suomen rintamamiehet 1939–45, Etelä-Suomen Kustannus Oy:n offsetpaino 1978.

SOTATOIMET I ARMEIJAKUNNAN JOHDOSSA 13.–20.8.1941

LÄHDE: Anttila, Olavi: Suomen rintamamiehet 1939–45, Etelä-Suomen Kustannus Oy:n offsetpaino 1978.

LYHENTEET

AK	Armeijakunta
LKP	Liikekannallepano
VII AK	Seitsemäs Armeijakunta
D	Divisioona
JR	Jalkaväkirykmentti
I/JR 16/19.D	Yhdeksännentoista divisioonan kuudentoista jalkaväkirykmentin ensimmäinen pataljoona
VR 1	Ensimmäisen luokan vapaudenristi
JSP	Joukkosidontapaikka
H-hetki	Hyökkäyshetki
YH	Ylimääräinen harjoitus

VIITTEET

- ¹ 14644, Nimikirjaote/Henkilötiedot.
- ² 14644, Nimikirjaote/Henkilötiedot.
- ³ 14644, Nimikirjaote/Henkilötiedot./Ylip.pky 61/18.
- ⁴ 14644, Nimikirjaote/Henkilötiedot./Ylip.pky 47.
- ⁵ 14644, Nimikirjaote/Henkilötiedot.
- ⁶ 14644, Nimikirjaote/Henkilötiedot./esik.pääll.pky n:o 26/19.
- ⁷ 14644, Nimikirjaote/Henkilötiedot./Ylip.pky 23/19.
- ⁸ 14644/Komentajakurssin arvostelu/K. D sal.N:188/XI, a N.1920/H.
- ⁹ 14644, Nimikirjaote/Henkilötiedot.
- ¹⁰ Tervasmäki, Vilho, Vuorenmaa, Anssi ja Juutilainen, Antti: Ylimääräiset harjoitukset—liikekannallepano, joukkojen keskittäminen ja sotavalmius, Talvisodan historia 1, Porvoo 1977, s. 119–125.
- ¹¹ Tervasmäki-Vuorenmaa-Juutilainen, s. 119–125 ja Juutilainen, Antti ja Vuorenmaa, Anssi: IV Armeijakunnan viivytystaistelut, Talvisodan historia 3, Porvoo 1978, s. 27–36 ja 99.
- ¹² Juutilainen, Talvisodan historia 3, 1978, s. 16–19.
- ¹³ Leskinen, Jari ja Juutilainen, Antti: Talvisodan pikkujättiläinen, Porvoo—Helsinki—Juva 1999, s. 507–508.
- ¹⁴ Leskinen-Juutilainen, s. 509–510.
- ¹⁵ Juutilainen, Talvisodan historia 3, 1978, s. 50–65.
- ¹⁶ Leskinen-Juutilainen, s. 512–514.
- ¹⁷ Leskinen-Juutilainen, s. 514.
- ¹⁸ 14644, henkilöarvio/Viipuri 28.11.1928.
- ¹⁹ 14644, henkilöarvio/Viipuri 1933.
- ²⁰ 14644, henkilöarvio/Helsinki 20.5.1936.
- ²¹ 14644/Komentajakurssin arvostelu, Kuopio, joulukuu 1940/K. D sal.N:188/XI, a N.1920/H.
- ²² Ahto, Sampo ja Pirilä, Veikko: Etelä-Pohjalaisia taisteluissa 2, Keuruu 1989, s. 302.
- ²³ Ahto-Pirilä, s. 303.
- ²⁴ Ahto-Pirilä, s. 303.
- ²⁵ Ahto-Pirilä, s. 303–304.
- ²⁶ Päämaja operatiivinen osasto/Vaasan sl:n komentaja/19.6.41/Päämajan sotapäiväkirja liite 12b.
- ²⁷ Ahto-Pirilä, s. 305.
- ²⁸ PM:n puhelinsanoma n:o 1376/Op.1/Päämajan sotapäiväkirja liite 22.
- ²⁹ Ahto-Pirilä, s. 306.
- ³⁰ Ahto-Pirilä, s. 307.
- ³¹ Päämaja operatiivinen osasto/Käsky No 1445/Op.1/29.6.41/Päämajan sotapäiväkirja liite 38.
- ³² Päämaja operatiivinen osasto/Käsky No 1417/Op.1/28.6.41/Päämajan sotapäiväkirja liite 30.
- ³³ VII Armeijakunnan esikunta/Armeijakunnan käsky/29.6.41/Päämajan sotapäiväkirja liite 39.
- ³⁴ Ahto-Pirilä, s. 308–309.
- ³⁵ Päämaja operatiivinen osasto/Käsky Kar.A:lle/30.6.41/Päämajan sotapäiväkirja liite 40.

-
- ³⁶ Antila, Olavi: Suomen rintamamiehet 1939–45, 1978, s. 156.
- ³⁷ Antila, s. 158.
- ³⁸ Antila, s. 158.
- ³⁹ Antila, s. 158.
- ⁴⁰ Ahto-Pirilä, s. 319–322.
- ⁴¹ Ahto-Pirilä, s. 322.
- ⁴² Ahto-Pirilä, s. 324.
- ⁴³ Ahto-Pirilä, s. 324–325.
- ⁴⁴ Antila, s. 158.
- ⁴⁵ Karjalan Armeija operatiivinen osasto/Karjalan Armeijan käsky/6.7.1941/Päämajan sotapäiväkirja liite 60.
- ⁴⁶ Ahto-Pirilä, s. 327.
- ⁴⁷ Ahto-Pirilä, s. 327–328.
- ⁴⁸ Ahto-Pirilä, s. 329.
- ⁴⁹ Ahto-Pirilä, s. 329.
- ⁵⁰ Aholainen, Jussi: Eteläpohjalaisia jatkosodassa, Jatkosodan hyökkäysvaihe Kiteeltä Sortavalaan 16.6–1.9.1941, s. 33–35 ja Antila, s. 158.
- ⁵¹ Antila, s. 158.
- ⁵² Aholainen, s. 33–35 ja Antila, s. 158.
- ⁵³ Ahto-Pirilä, s. 329–330.
- ⁵⁴ Ahto-Pirilä, s. 331.
- ⁵⁵ Ahto-Pirilä, s. 331–332.
- ⁵⁶ Ahto-Pirilä, s. 332.
- ⁵⁷ Ahto-Pirilä, s. 333.
- ⁵⁸ Ahto-Pirilä, s. 333–334.
- ⁵⁹ Ahto-Pirilä, s. 334.
- ⁶⁰ Ahto-Pirilä, s. 334–335.
- ⁶¹ Ahto-Pirilä, s. 335.
- ⁶² Ahto-Pirilä, s. 335–336.
- ⁶³ Ahto-Pirilä, s. 336.
- ⁶⁴ Ahto-Pirilä, s. 336–337.
- ⁶⁵ Ahto-Pirilä, s. 337.
- ⁶⁶ Ahto-Pirilä, s. 337–338.
- ⁶⁷ Ahto-Pirilä, s. 338.
- ⁶⁸ Ahto-Pirilä, s. 339.
- ⁶⁹ Ahto-Pirilä, s. 339–340.
- ⁷⁰ Ahto-Pirilä, s. 340–341.
- ⁷¹ Ahto-Pirilä, s. 341–342.
- ⁷² Ahto-Pirilä, s. 343–345.
- ⁷³ Nurmio, Heikki ja Niitemaa, Vilho: Suomen sota 1941–1945 2. osa, Helsinki 1952, s. 76

-
- ⁷⁴ Nurmio-Niitemaa, s. 76 ja Antila, s. 160–161.
- ⁷⁵ Ahto-Pirilä, s. 343–344.
- ⁷⁶ Jurama, Veikko: Hannuksela vastaan Laurila, Vammala 2002, s. 32–33.
- ⁷⁷ Ahto-Pirilä, s. 358.
- ⁷⁸ Ahto-Pirilä, s. 358–359.
- ⁷⁹ Ahto-Pirilä, s. 359.
- ⁸⁰ Ahto-Pirilä, s. 358–359.
- ⁸¹ Ahto-Pirilä, s. 359–360.
- ⁸² Ahto-Pirilä, s. 360.
- ⁸³ Ahto-Pirilä, s. 361–362.
- ⁸⁴ Ahto-Pirilä, s. 362.
- ⁸⁵ Ahto-Pirilä, s. 362–363.
- ⁸⁶ Ahto-Pirilä, s. 363.
- ⁸⁷ Ahto-Pirilä, s. 363–364.
- ⁸⁸ Ahto-Pirilä, s. 364.
- ⁸⁹ Antila, s. 165.
- ⁹⁰ Antila, s. 165.
- ⁹¹ Antila, s. 162.
- ⁹² Ahto-Pirilä, s. 365.
- ⁹³ Ahto-Pirilä, s. 366.
- ⁹⁴ Antila, s. 163.
- ⁹⁵ Ahto-Pirilä, s. 367.
- ⁹⁶ Antila, s. 164.
- ⁹⁷ Ahto-Pirilä, s. 370–373.
- ⁹⁸ Antila, s. 162–163.
- ⁹⁹ Antila, s. 162–163.
- ¹⁰⁰ Ahto-Pirilä, s. 373–374.
- ¹⁰¹ Ahto-Pirilä, s. 374–376.
- ¹⁰² Antila, s. 164.
- ¹⁰³ Antila, s. 164.
- ¹⁰⁴ Enlund, Maria: Eversti Matti Laurila jalkaväkirykmentti 16:n komentajana hyökkäysvaiheessa 1941, Maanpuolustuskorkeakoulun tutkielma 2003, s. 8.
- ¹⁰⁵ Ahto-Pirilä, s. 410.
- ¹⁰⁶ Ahto-Pirilä, s. 410–411.
- ¹⁰⁷ Enlund, s. 8.
- ¹⁰⁸ Enlund, s. 8.
- ¹⁰⁹ Ahto-Pirilä, s. 414.
- ¹¹⁰ Ahto-Pirilä, s. 414–415.
- ¹¹¹ Ahto-Pirilä, s. 415–416.

-
- ¹¹² Ahto-Pirilä, s. 416–417.
- ¹¹³ Ahto-Pirilä, s. 417–418.
- ¹¹⁴ Turja, Ilmari: Kumuri kahden everstin taistelu, Porvoo—Helsinki—Juva 1989, s. 47.
- ¹¹⁵ Turja, s. 47.
- ¹¹⁶ Turja, s. 45–51.
- ¹¹⁷ Ahto-Pirilä, s. 418–419.
- ¹¹⁸ Ahto-Pirilä, s. 419–420.
- ¹¹⁹ Turja, s. 45–51.
- ¹²⁰ Turja, s. 51.
- ¹²¹ Jurama, s. 34–35.
- ¹²² Jurama, s. 34–35.
- ¹²³ Turja, s. 45–51.
- ¹²⁴ Jurama, s. 36–37.
- ¹²⁵ Turja, s. 50.
- ¹²⁶ Jurama, s. 36–38.
- ¹²⁷ Jurama, s. 36–38.
- ¹²⁸ Ahto-Pirilä, s. 424.
- ¹²⁹ Ahto-Pirilä, s. 434–436.
- ¹³⁰ Jurama, s. 40.
- ¹³¹ Jurama, s. 40–41.
- ¹³² Enlund, s. 11 ja Jurama, s. 38–41.
- ¹³³ Ahto-Pirilä, s. 436–437.
- ¹³⁴ Enlund, s. 11–12.
- ¹³⁵ Jurama, s. 38–41 ja Enlund, s. 12.
- ¹³⁶ Nurmio-Niitemaa, s. 178–179.
- ¹³⁷ Antila, s. 168–169.
- ¹³⁸ Antila, s. 168–169.
- ¹³⁹ Antila, s. 168–169.
- ¹⁴⁰ Ahto-Pirilä, s. 425–426.
- ¹⁴¹ Ahto-Pirilä, s. 425–426.
- ¹⁴² Ahto-Pirilä, s. 426–428.
- ¹⁴³ Ahto-Pirilä, s. 426–428.
- ¹⁴⁴ Ahto-Pirilä, s. 429–430.
- ¹⁴⁵ Ahto-Pirilä, s. 429–430.
- ¹⁴⁶ Ahto-Pirilä, s. 430–433.
- ¹⁴⁷ Ahto-Pirilä, s. 431–434.
- ¹⁴⁸ Nurmio-Niitemaa, s. 182–183.
- ¹⁴⁹ Antila, s. 169.
- ¹⁵⁰ Enlund, s. 11.

-
- ¹⁵¹ Ahto-Pirilä, s. 431–433.
- ¹⁵² Ahto-Pirilä, s. 433–437.
- ¹⁵³ Nurmio-Niitemaa, s. 182–186.
- ¹⁵⁴ Ahto-Pirilä, s. 437–438.
- ¹⁵⁵ Ahto-Pirilä, s. 437–438.
- ¹⁵⁶ Antila, s. 170–172.
- ¹⁵⁷ Ahto-Pirilä, s. 439–447.
- ¹⁵⁸ Ahto-Pirilä, s. 441.
- ¹⁵⁹ Antila, s. 172.
- ¹⁶⁰ Antila, s. 172–173.
- ¹⁶¹ Antila, s. 172.
- ¹⁶² Antila, s. 172–173.
- ¹⁶³ Antila, s. 173.
- ¹⁶⁴ Antila, s. 173.
- ¹⁶⁵ Ahto-Pirilä, s. 450–452.
- ¹⁶⁶ Ahto-Pirilä, s. 450–452.
- ¹⁶⁷ Ahto-Pirilä, s. 452.
- ¹⁶⁸ Ahto-Pirilä, s. 452–455.
- ¹⁶⁹ Ahto-Pirilä, s. 453.
- ¹⁷⁰ Ahto-Pirilä, s. 455.
- ¹⁷¹ Ahto-Pirilä, s. 455–457.
- ¹⁷² Ahto-Pirilä, s. 457.
- ¹⁷³ Nurmio-Niitemaa, s. 187–188.
- ¹⁷⁴ Nurmio-Niitemaa, s. 188–190.
- ¹⁷⁵ Nurmio-Niitemaa, s. 190–191.
- ¹⁷⁶ Nurmio-Niitemaa, s. 191–192.
- ¹⁷⁷ Nurmio-Niitemaa, s. 192–194.
- ¹⁷⁸ Antila, s. 175.
- ¹⁷⁹ Antila, s. 175.
- ¹⁸⁰ Nurmio-Niitemaa, s. 194–196.
- ¹⁸¹ Antila, s. 175–176.
- ¹⁸² Antila, s. 175–176.
- ¹⁸³ Päämaja operatiivinen osasto/Ylipäällikön käsky/8.8.41/Päämajan sotapäiväkirjan liite 147.
- ¹⁸⁴ Päämaja operatiivinen osasto/I AK:lle/13.8.41/Päämajan sotapäiväkirja liite 159.
- ¹⁸⁵ Nurmio-Niitemaa, s. 200–201.
- ¹⁸⁶ Nurmio-Niitemaa, s. 201.
- ¹⁸⁷ Antila, s. 178.
- ¹⁸⁸ Antila, s. 178.
- ¹⁸⁹ Antila, s. 178–179.

¹⁹⁰ Antila, s. 179–180.

¹⁹¹ Antila, s. 179–180.

¹⁹² Antila, s. 180–181.

¹⁹³ Antila, s. 181.

¹⁹⁴ Päämaja operatiivinen osasto/Käsky No 2335/Op.1/31.8.41/Päämajan sotapäiväkirja liite 230.

¹⁹⁵ Antila, s. 181.

¹⁹⁶ 19. Divisioonan taistelukertomukset 2.7–20.8.41. SPK 6302. (T 19574).

¹⁹⁷ Päämaja operatiivinen osasto/Käsky No 2593/Op.1/1.10.41/Päämajan sotapäiväkirjan liite 279.

¹⁹⁸ Päämaja järjestelytoimisto/Maavoimien rauhanaikainen uudelleenjärjestely/15.10.41/Päämajan sotapäiväkirja.

¹⁹⁹ Antila, s. 183.

²⁰⁰ IV Armeijakunnan esikunta operatiivinen osasto/Esikäsky/11.1.42/Päämajan sotapäiväkirjan liite 367.

²⁰¹ Päämaja komento-osasto/Tiedotus No 587/Kom.1/30.1.41/Päämajan sotapäiväkirjan liite 395.

²⁰² Antila, s. 183.